

CONGRESS BOOK

HAVANA
1 - 5 MAYIS 2022

LATİN AMERİKA 2. ULUSLARARASI BİLİMSEL ARAŞTIRMALAR KONGRESİ

LATIN AMERICA

2ND INTERNATIONAL SCIENTIFIC RESEARCH CONGRESS

ISBN : 978-625-8151-00-8

LATIN AMERİKA
2ND INTERNATIONAL SCIENTIFIC RESEARCH CONGRESS
MAY 1- 5, 2022
HAVANA

Edited By

DR. GÜLTEKİN GÜRÇAY
DR. AMANEH MANAFIDIZAJI

All rights of this book belong to UBAK Publishing house.

Without permission can't be duplicate or copied.

Authors of chapters are responsible both ethically and juridically.

UBAK Publications – 2022 ©

Issued: 25.05.2022

ISBN: 978-625-8151-00-8

CONGRESS ID

**LATIN AMERICA
2ND INTERNATIONAL SCIENTIFIC RESEARCH CONGRESS**

DATE – PLACE

MAY 1- 5, 2022 - HAVANA

ORGANIZATION

UBAK International Sciences Academy

CONGRESS ORGANIZING BOARD

Organizing Committee Member: Prof. Dr. Hülya Çiçek Kanbur

Organizing Committee Member: Dr Gültekin Gürçay

Organizing Committee Member: Dr. Amaneh Manafidizaji

Organizing Committee Member: Dr. Nadire Kantarcıoğlu

Organizing Committee Member: Dr. Leman Kuzu

Organizing Committee Member: Editor of the USE Journal

Organizing Committee Member: Editor of the EuroAsia Journal

EVALUATION PROCESS

All applications have undergone a double-blind peer review process.

PARTICIPATING COUNTRIES

Turkey –India- Azerbaijan-Saudi Arabia- France- United Kingdom- Algeria- Pakistan-
Indonesia

PRESENTATION

Oral presentation

PERCENTAGE OF PARTICIPATION

41.2% FROM Turkey And 58.8% From Other Countries

LANGUAGES

Turkish, English, Russian, Persian, Arabic

Scientific & Review Committee

Dr. Gulmira ABDİRASULOVA
Kazak Devlet Kızlar Pedagoji Üniversitesi

Prof. Dr. Yunir ABDRAHIMOV
Ufa State Petroleum Technological University

Dr. Maha Hamdan ALANAZI
Riyad Kral Abdülaziz Teknoloji Enstitüsü

Dr. Dzhakipbek Altaevich ALTAYEV
Al – Farabi Kazak Milli Üniversitesi

Doç. Dr. Hülya BALKAYA
Atatürk Üniversitesi

Doç. Dr. Mehmet Fırat BARAN
Mardin Artuklu Üniversitesi

Dr. Amina Salihi BAYERO
Yusuf Maitama Sule Üniversitesi

Dr. Karligash BAYTANASOVA
Al – Farabi Kazak Milli Üniversitesi

Dr. Baurcan BOTAKARAEV
Hoca Ahmet Yesevi Üniversitesi

Dr. Ahmad Sharif FAKHEER
Ürdün Devlet Üniversitesi

Doç. Dr. Abbas GHAFARI
Tebriz Üniversitesi

Prof.Dr. Ariz Avaz GOZALOV
Moskova Devlet Üniversitesi

Doç. Dr. Ebru GÖZÜKARA
İstanbul Arel Üniversitesi

Prof. Dr. Gulzar İBRAGİMOVA
Bakü Avrasya Üniversitesi

Dr. Gültekin GÜRÇAY

Doç. Dr. Dilorom HAMROEVA
Özbekistan Bilimler Akademisi

Dr. Mehdi Meskini Heydarlou

Dr. Bazarhan İMANGALİYEVA
K.Zhubanov Aktobe Devlet Bölge Üniversitesi

Dr. Keles Nurmaşılı JAYLIBAY
Kazak Devlet Kızlar Pedagoji Üniversitesi

Dr. Mamatkuli Jurayev
Özbekistan Bilim Akademisi

Dr. Kalemkas KALIBAEVA
Kazak Devlet Kızlar Pedagoji Üniversitesi

Dr. Bouaraour Kamel
Ghardaia Üniversitesi

Prof. Dr. Ergün KOCA
Girne Amerikan Üniversitesi

Prof Dr. Bülent KURTIŞOĞLU
Ardahan Üniversitesi

Dr. Leman KUZU
İstanbul Kültür Üniversitesi

Sonali MALHOTRA
Delhi Balbahtri Academy

Dr. Alia R. MASALİMOVA
Al – Farabi Kazak Milli Üniversitesi

Prof. Muntazir MEHDI
Pakistan Language Academy

Dr. Amanbay MOLDİBAEV
Taraz Devlet Pedagoji Üniversitesi

Prof. Dr. Hasan Hüseyin ÖZTÜRK
Çukurova Üniversitesi

Doç. Dr. Yeliz ÇAKIR SAHİLLİ
Munzur Üniversitesi

Dr. Aysulu B. SARSEKENOVA
Orleu Milli Kalkınma Enstitüsü

Dr. Gulşat ŞUGAYEVA
Dosmukhamedov Atyrau Devlet Üniversitesi

Doç. Dr. Yeliz KINDAP TEPE
Cumhuriyet Üniversitesi

Doç. Dr. Mehmet Özkan TİMURKAN
Atatürk Üniversitesi

Dr. K.A. TLEUBERGENOVA
Kazak Devlet Kızlar Pedagoji Üniversitesi

Dr. Cholpon TOKTOSUNOVA
Rasulbekov Kırgız Ekonomi Üniversitesi

Doç. Dr. Yıldırım İsmail TOSUN
Şırnak Üniversitesi

Dr. Botagul TURGUNBAEVA
Kazak Devlet Kızlar Pedagoji Üniversitesi

Dr. Dinarakhan TURSUNALİEVA
Rasulbekov Kırgız Ekonomi Üniversitesi

Doç. Dr. Ali Korkut ULUDAĞ
Atatürk Üniversitesi

Doç. Dr. Fahriye Oben ÜRÜ
İstanbul Arel Üniversitesi

Prof. Dr. Akbar VALADBİGİ
Urumiye Üniversitesi

Doç. Dr. C. VIJAI
St.Peter's Institute

Dr. Yang ZİTONG
Wuhan Üniversitesi

LATIN AMERICA
2nd INTERNATIONAL SCIENTIFIC RESEARCH CONGRESS
May 1- 5, 2022
Havana

Meeting ID: 814 1724 8528
Passcode: 2052022

LATIN AMERICA
2nd INTERNATIONAL SCIENTIFIC RESEARCH CONGRESS
May 1- 5, 2022
Havana

CONGRESS PROGRAM
Online (with Video Conference) Presentation

Meeting ID: 814 1724 8528
Passcode: 2052022

LATIN AMERICA
2nd INTERNATIONAL SCIENTIFIC RESEARCH CONGRESS
May 1- 5, 2022
Havana

Meeting ID: 814 1724 8528
Passcode: 2052022

IMPORTANT, PLEASE READ CAREFULLY

- To be able to make a meeting online, login via <https://zoom.us/join> site, enter ID instead of “Meeting ID
- or Personal Link Name” and solidify the session.
- The Zoom application is free and no need to create an account.
- The Zoom application can be used without registration.
- The application works on tablets, phones and PCs.
- Speakers must be connected to the session **10 minutes before** the presentation time.
- All congress participants can connect live and listen to all sessions.
- During the session, your camera should be turned on **at least %70** of session period
- Moderator is responsible for the presentation and scientific discussion (question-answer) section of the session.

TECHNICAL INFORMATION

- Make sure your computer has a microphone and is working.
- You should be able to use screen sharing feature in Zoom.
- Attendance certificates will be sent to you as pdf at the end of the congress.
- Moderator is responsible for the presentation and scientific discussion (question-answer) section of the session.
- Before you login to Zoom please indicate your name surname and hall number,

exp. H-..., S- ... NAME SURNAME

LATIN AMERICA
2nd INTERNATIONAL SCIENTIFIC RESEARCH CONGRESS
May 1- 5, 2022
Havana

Meeting ID: 814 1724 8528
Passcode: 2052022

3. 05. 2022		10: 00 – 12:00
Meeting ID: 814 1724 8528		Passcode: 2052022
HALL: 1 SESSION: 1	MODERATOR: BHUMIKA SHARMA	
BHUMIKA SHARMA ARRAT BANDAY	Plastics as Another Form of Carbon : Concern for the Climate Change	
SELİM TAŞKAYA	Mahalli Oyun Alanı İmar Parsellerinde Mesafe Yaklaşımına Göre İmar Çapı Gösterimi	
SELİM TAŞKAYA	Farklı Tip İmar Yapı Nizamlarında Length Vektör Ekleme Tekniğiyle Bina Parsellerinin Taban Oturum Alanının Çıkarımı	
EZGİ BULUT SELİNAY ŞENKAL HATİCE BURCU ŞİŞLİ AYŞEGÜL DOĞAN	Derivation Of Functional Spinal Cord Neurons From Induced Pluripotent Stem Cells (iPSCs)	
PROF. DR. HÜLYA ÇİÇEK UZ. MUHAMMET HANİFİ KIZILYER UZ. DR. ALİ MESUT MISIRLIOĞLU	Preeklampside Fms Benzeri Çözünür Tirozin Kinaz-1 Ve Çözünür Endoglin Proteinlerinin Rolü	
PROF.DR. ALI RIZA DİNÇER	Yağmur Suyu Hasadı, Depolanması Ve Geri Kazanımı	
MUHAMMAD IRFAN AZIZ THOMAS OWENS UZAIR KHALEEQ UZ ZAMAN	Received Signal Strength Indicator Based Localization of Bluetooth Devices Using Trilateration: An Improved Method for the Visually Impaired People	

LATIN AMERICA
2nd INTERNATIONAL SCIENTIFIC RESEARCH CONGRESS
May 1- 5, 2022
Havana

Meeting ID: 814 1724 8528
Passcode: 2052022

3. 05. 2022		10: 00 – 12:00
Meeting ID: 814 1724 8528		Passcode: 2052022
HALL: 2 SESSION: 1	MODERATOR: F. Ü. F. D. ZEMFİRA ABBASOVA	
F. Ü. F. D. DOSENT ŞÖHRƏT NÜSRƏT QIZI MƏMMƏDOVA	XXI Əsr Azərbaycan Uşaq Poeziyasında Yumoristik Şeirlər	
ASTHA DIXIT	Woman's Right To Choose Dressing And Attire	
F. Ü. F. D. ZEMFİRA ABBASOVA	Müasir Azərbaycan Ədəbi Dilində İşlənən Derivatoloji Proseslər	
ŞEYDA ÖNER PROF. DR. SAİDE ÖZBEY	Okul Öncəsi Dönemdeki Çocukların Sosyal Bilgiyi İşleme Becerileri İle Psikolojik Sağlamlık Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi	
F. Ü. F. Dr. DOSENT SEVİNC SƏRHAD QIZI SADIQOVA	Qərbi Azərbaycan Şivələrində Ədəbi Dilin Bəzi Arxaik Leksik Vahidləri “Kitabi-Dədə Qorqud” Kontekstində	
EVITA NUR APRILIANA AGUS SUTİYONO	Quality Of Islamic Education Journal In Indonesia	
DR. NURULLAH KILINÇ	Kahramanmaraş İlinin Coğrafi İşaretili Ürünleri Hakkında, Kahramanmaraş Halkının Farkındalık Düzeylerinin İncelenmesi	
BOUKHEDIMI CHEMS EDDİNE	The Evaluation Of Algerian Student's Gender Toward The Interest To Attend Ecological Seminars	
RANIYA ALSHARIF	The Truth about Good and Evil: A Mixed-Methods Approach to Color Theory	
F. Ü. F. D. QASIMOVA YEGANƏ NƏRİMAN QIZI	Haqq Aşığı Ələsgər	

CONTENT

CONGRESS ID	
SCIENTIFIC & REVIEW COMMITTEE	
PROGRAM	
CONTENT	
PRESENTED PAPERS IN THE CONGRESS	
ALİ RIZA DİNÇER	1
Yağmur Suyu Hasadı, Depolanması Ve Geri Kazanımı	
Bhumika Sharma & Arrat Banday	17
PLASTICS AS ANOTHER FORM OF CARBON: CONCERN FOR THE CLIMATE CHANGE	
Selim Taşkaya	18
FARKLI TİP İMAR YAPI NİZAMLARINDA LENGTH VEKTÖR EKLEME TEKNİĞİYLE BİNA PARSELLERİNİN TABAN OTURUM ALANININ ÇIKARIMI	
Selim Taşkaya	19
MAHALLİ OYUN ALANI İMAR PARSELLERİNDE MESAFE YAKLAŞIMINA GÖRE İMAR ÇAPI GÖSTERİMİ	
Ezgi Bulut & Selinay Şenkal & Hatice Burcu Şişli & Ayşegül Doğan	21
DERIVATION OF FUNCTIONAL SPINAL CORD NEURONS FROM INDUCED PLURIPOTENT STEM CELLS (iPSCs)	
Muhammad Irfan Aziz & Thomas Owens & Uzair Khaleeq uz Zaman	22
RECEIVED SIGNAL STRENGTH INDICATOR BASED LOCALIZATION OF BLUETOOTH DEVICES USING TRILATERATION: AN IMPROVED METHOD FOR THE VISUALLY IMPAIRED PEOPLE	
Hülya ÇİÇEK & Muhammet Hanifi KIZILYER & Ali Mesut Mısırhoğlu	23
PREEKLAMPSİDE FMS BENZERİ ÇÖZÜNÜR TİROZİN KİNAZ-1 VE ÇÖZÜNÜR ENDOGLİN PROTEİNLERİNİN ROLÜ	
Şöhrət Nüsrət Qızı Məmmədova	39
XXI ƏSR AZƏRBAYCAN UŞAQ POEZİYASINDA YUMORİSTİK ŞEİRLƏR	
ZEMFİRA ABBASOVA	53
MÜASİR AZƏRBAYCAN ƏDƏBİ DİLİNDƏ İŞLƏNƏN DERİVATOLOJİ PROSESLƏR	
ŞEYDA ÖNER & SAİDE ÖZBEY	57
OKUL ÖNCESİ DÖNEMDEKİ ÇOCUKLARIN SOSYAL BİLGİYİ İŞLEME BECERİLERİ İLE PSİKOLOJİK SAĞLAMLIK DÜZEYLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ	
Sevinc Sərhad qızı Sadıqova	59
QƏRBİ AZƏRBAYCAN ŞİVƏLƏRİNDƏ ƏDƏBİ DİLİN BƏZİ ARXAİK LEKSİK VAHİDLƏRİ "KİTABİ-DƏDƏ QORQUD" KONTEKSTİNDƏ	

Raniya Alsharif	72
THE TRUTH ABOUT GOOD AND EVIL: A MIXED-METHODS APPROACH TO COLOR THEORY NURULLAH KILINÇ	73
KAHRAMANMARAŞ İLİNİN COĞRAFİ İŞARETLİ ÜRÜNLERİ HAKKINDA KAHRAMANMARAŞ HALKININ FARKINDALIK DÜZEYLERİNİN İNCELENMESİ BOUKHEDIMI Chems Eddine.	92
THE EVALUATION OF ALGERIAN STUDENT'S GENDER TOWARD THE INTEREST TO ATTEND ECOLOGICAL SEMINARS Qasimova Yeganə Nəriman qızı	93
HAQQ AŞIĞI ƏLƏSGƏR Astha Dixit	98
WOMAN'S RIGHT TO CHOOSE DRESSING AND ATTIRE EVITA NUR APRILIANA & AGUS SUTİYONO	99
Quality Of Islamic Education Journal In Indonesia	

YAĞMUR SUYU HASADI, DEPOLANMASI ve GERİ KAZANIMI

Prof.Dr. Ali Rıza DİNÇER*

*Department of Environmental Engineering, Çorlu Faculty of Engineering, Tekirdağ Namık Kemal University, Tekirdağ, Turkey +E-mail: adincer@nku.edu.tr Tel: +90 5308104367. ORCID:0000-0002-9294-0643

ÖZET

Yağmur suyu hasadı, suyun kıt olduğu bölgelerde su temininde son yıllarda daha fazla ilgi çekmektedir. Yağmur suyunu hasatlamak, artan su ihtiyacını kısmen dengelemek için uygun bir stratejidir. Kullanma ve içme suyunun temininde sıkıntı çeken bölgelerde, yağışın kısıtlı olması nedeniyle yağmur suyunun toplanmaması ve korunması önemli bir strateji haline gelmiştir. Yağmur suyu hasadı (RWH), birçok düşük gelirli ülkede, özellikle kurak ve yarı kurak bölgelerde uzun süredir uygulanmaktadır (Ndeketeve ve Dundu, 2019).

Biriktirme (depolama) tanklarının tasarımında genel tasarım kriterleri mevcut değildir. Tecrübeler ışığında 2-3 haftalık depolama işleminin optimal olduğu bulunmuştur. Depolama süresinin fazla olması, bekletme tankında su kalitesinin bozulmasına yol açmaktadır. Biriktirme tankları buharlaşmayı önlemek amacıyla üstü kapalı yapılmalıdır. Ayrıca kış aylarında donmaya karşı önlem olarak yeraltında inşaa edilmelidir.

Yağmur suyu hasato 10.000 m² alanda hesaplanmıştır. Ortalama yıllık yağış verilerinden hareketle mevcut alanda 5000 m³(Tüm yağış miktarı yağmursuyu haznesinde%90 verimle toplanmıştır) hasatlanabilir yağmursuyu oluşmaktadır. Tablo1.' den görüldüğü gibi yıllık maksimum yağış miktarı ortalama yağış miktarının yaklaşık 2 katı olmaktadır. Bu durumda oluşan maksimum yağış miktarı(Q_{max}=2*Q_{ort}) 10000m³ (Ortalama yağışlı gün sayısı 118 olduğunda, günlük yağmursuyu miktarı 42.37 ile 84.75 m³/gün arasında değişecektir) dir. Bu sistem yağışlı sezon boyunca tesise su sağlayacaktır.

Büyük ölçekli yağmur suyu arıtma sistemi ince ızgara, kaba ızgare, kum-silt giderme tankı, ham su toplama tankı(500 m³),ultrafiltrasyon ünitesi(4 m³/saat),temiz su depolama tankı(250 m³) ve UV dezenfeksiyon ünitesinden oluşmaktadır.Yağmursuyu hasatlama ve arıtma sistemlerinin tasarımında standart bir arıtma sistemi mevcut değildir. Ham su depolama tankı, temiz su depolama tankı tasarımında yerleşik bir kural mevcut değildir. Yağmur suyunun kullanım amacına göre nanofiltrasyon, ters ozmos sistemleri de arıtma sistemine eklenebilir.

Anahtar Kelimeler: Yağmur suyu hasadı, Yağmur suyu depolanması, Yağmur suyu arıtma

RAINWATER HARVESTING, STORAGE AND RECOVERY

ABSTRACT

Rainwater harvesting has attracted more interest in water supply in water-scarce areas in recent years. Harvesting rainwater is a viable strategy to partially offset the increased water demand. In regions where there are problems in the supply of utility and drinking water, not collecting and protecting rain water has become an important strategy due to the limited rainfall. Rainwater harvesting (RWH) has long been practiced in many low-income countries, particularly in arid and semi-arid regions (Ndeketeya and Dundu, 2019).

There are no general design criteria in the design of storage tanks. In the light of experience, it has been found that 2-3 weeks of storage is optimal. Long storage time leads to deterioration of water quality in the holding tank. Collection tanks should be covered in order to prevent evaporation. It should also be built underground as a precaution against freezing in winter.

Rainwater harvest is calculated on an area of 10.000 m². Based on the average annual precipitation data, 5000 m³ (all precipitation amount was collected in the stormwater reservoir with 90% efficiency) harvestable rainwater is formed in the current area. As can be seen from Table 1, the annual maximum precipitation is approximately twice the average precipitation. In this case, the maximum precipitation amount ($Q_{max}=2*Q_{ort}$) is 10000m³ (When the average number of rainy days is 118, the daily rainwater amount will vary between 42.37 and 84.75 m³/day). This system will supply water to the plant during the rainy season.

Large-scale rainwater treatment system consists of fine screen, coarse grid, sand-silt removal tank, raw water collection tank (500 m³), ultrafiltration unit (4 m³/hour), clean water storage tank (250 m³) and UV disinfection unit. There is no standard treatment system in the design of stormwater harvesting and treatment systems. There is no established rule in raw water storage tank, clean water storage tank design. Depending on the intended use of rainwater, nanofiltration and reverse osmosis systems can also be added to the treatment system.

Key words: Rainwater harvesting, Rainwater storage, Rainwater treatment

1.GİRİŞ

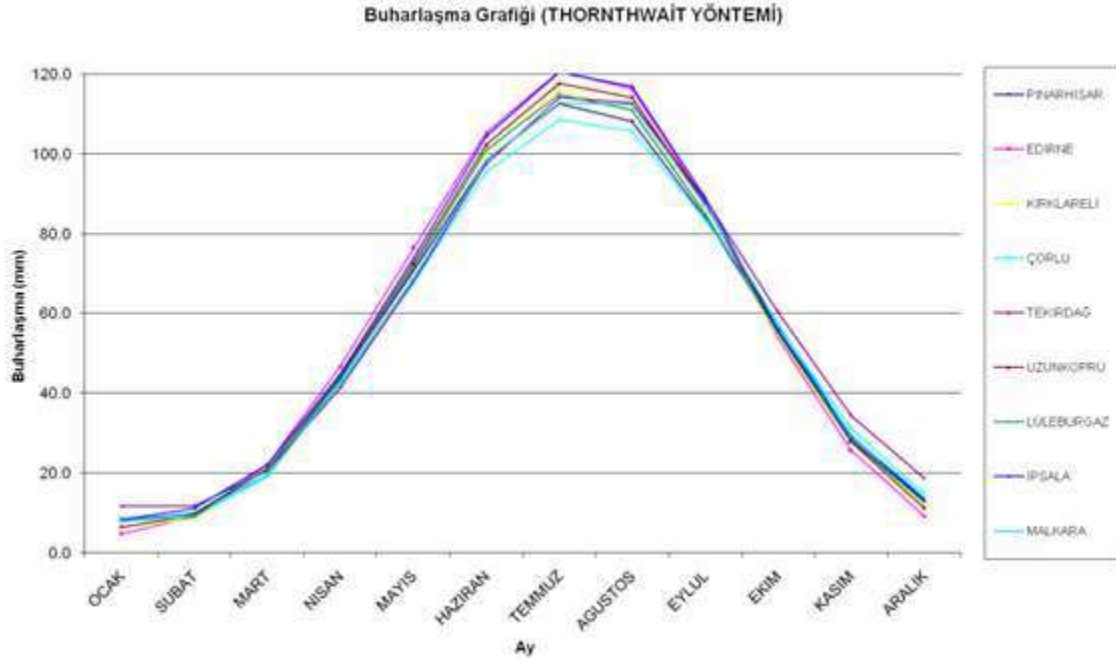
Yenilenebilir su kaynaklarının kullanımı gelişmiş dünya ülkelerine benzer şekilde ülkemizde de popüler hale gelmektedir. Bu kaynakların değerlendirilebilmesi için su yönetimi planının oluşturulması önemlidir. İyi bir su yönetim planı ise şu unsurları içermelidir; geçirgen ve geçirgen olmayan zeminde oluşan ve akışa geçen su yönetimi (su kazanımı), çatılardan yağmur suyu hasatı, atıksulardan kullanım suyu eldesidir.

Hasatlanacak yağmursuyu geçirgen (yeşil alan ve ağaçlık bölgeler çok sınırlıdır) ve genel olarak geçirgen olmayan (Çatı ve beton-asfalt zeminler) alanlardan sağlanacaktır. Geçirgen zeminlerde oluşan yağış yeraltına sızma ve buharlaşma ile kaybolmaktadır. Şekil 3'den görüldüğü gibi yağışın en az olduğu Haziran, Temmuz, Ağustos aylarında buharlaşma yüksekliği yaklaşık 100 mm'dir. Mevcut tesiste su haznesine yağmur suyu girişi çok kısa sürede gerçekleştiğinden buharlaşma kaybı dikkate alınmamıştır.

Ergene Havzası'nda yıllık ortalama yağış miktarı, Thiessen yöntemi ile 577 mm olarak hesaplanmıştır. Yıllık ortalama yağış miktarı, Meriç Nehri Havzasında 640 mm ve Türkiye genelinde ise 633 mm değerine sahiptir. Ergene havzasında en yüksek yağış, havzanın kuzeydoğusunda bulunan Saray ilçesinde gerçekleşmektedir. Bu alan aynı zamanda Ergene Deresini beslenme alanını oluşturmaktadır. Havzada en yüksek yağış miktarları Kasım – Ocak ayları arasında meydana gelmektedir. Kış aylarında yağışlar bahar aylarına göre daha fazla gerçekleşmektedir. Şekil 3' ten görüldüğü gibi Çorlu ilçesi 1937-2007 yılları arasında yıllık yağış yüksekliklerinin genel olarak 400-600 mm arasında değiştiği görülmektedir. Ortalama yıllık yağış yüksekliği 500 mm civarında yoğunlaşmaktadır. Bu projede, aylık ortalama yağış yüksekliği verilerinden(30 yıllık yağış verilerinin ortalaması), ortalama yıllık yağış miktarı hesaplanmıştır(Tablo.2).

Buharlaşma değerleri (Şekil 2) yaz aylarında 100 mm'nin üzerine çıkmaktadır.Ergene Nehri'nin güneyinde yer alan havzalar ortalama yağış miktarından daha yüksek yağış almaktadır. Bu havzalar Ergene Nehri'ne, Uzunköprü'nün akış aşağısında drene olmaktadır. Ergene Nehri'nin kuzeyinde yer alan havzalara ise ortalama yada daha az miktarda yağış düşmektedir. Çerkezkoy- Çorlu-Lüleburgaz gibi sanayi ve nüfus artışının en yüksek olduğu bölgelerde yağış miktarı daha az gerçekleşmektedir(Erlat., 2000).

Türkiye'de ortalama bağıl nem bölgeden bölgeye % 45 ile 80 arasında değişir. Trakya Bölgesi nemli bir bölge olarak üst sıralarda yer alır(% 71 ortalama).Trakya bölgesinde en yüksek ortalama bağıl nem % 76 ile Çorlu ve Tekirdağ'da, en düşük ortalama ise % 63 ile Suleoğlu'ndadır.

Şekil.1: Trakya bölgesinde buharlaşmanın aylara göre dağılımı(www.cygm.gov.tr)

2. MATERYAL VE METOD

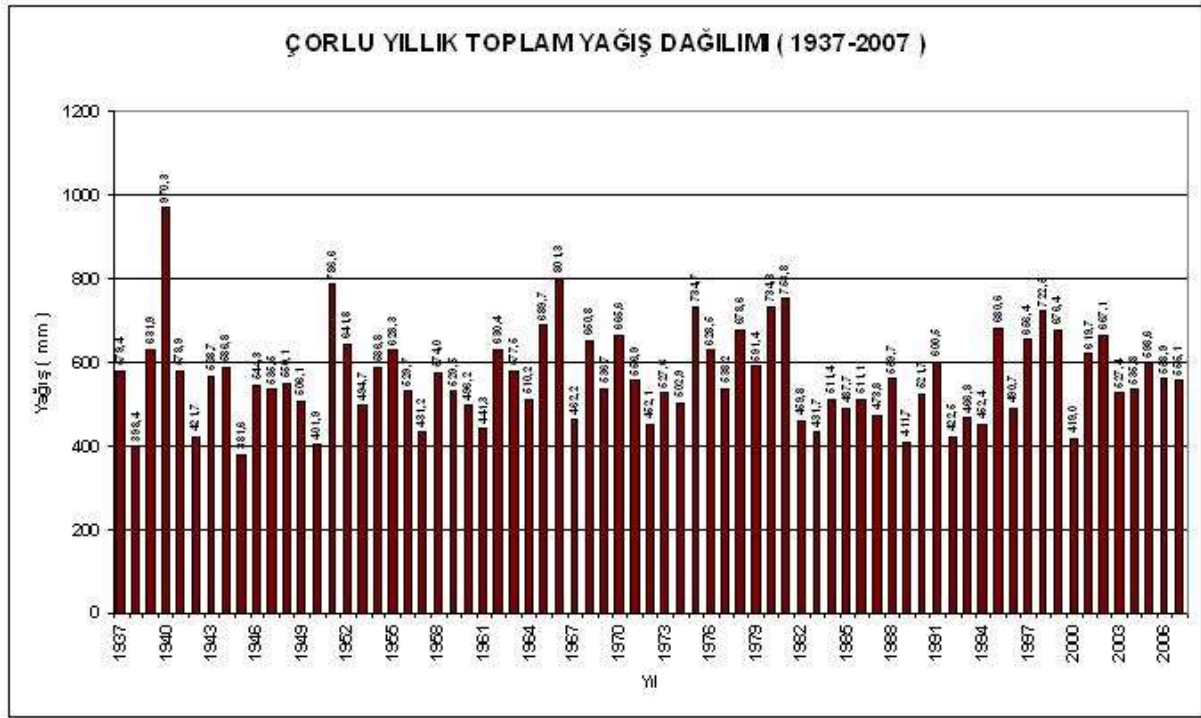
Yağmur suyu hasatı hesaplamalarında yıllık ortalama yağış miktarı kullanılmıştır. Çorlunun yıllık ortalama yağış miktarı 556.2 mm dir. . Yıllık maksimum yağış miktarı 988.1 mm dir.Şekil 2’de Çorlunun 30 yıllık yağış dağılımı verilmiştir. Aylık ortalama yağış verileri tablo 2’de gösterilmiştir. En yüksek yağış miktarı kasım ayında 71.8 mm en düşük yağış miktarı Ağustos ayında 15.9 mm olarak gerçekleşmektedir. Bu hesaplamalarda buharlaşma hesaba katılmamıştır. Akış katsayıları beton zemin için 0.6-0.8, çatılar için 0.8-0.9 alınmıştır. Yağış miktarları 10.000 m² çatı ve beton alan olarak hesaplanmıştır.

Tablo 1. Yıllık ortalama yağışlı gün sayıları ve yağış miktarları.(Erlat,2000)

İstasyon	Ort. yağışlı gün sayısı	Yıllık max. yağışlı gün sayısı	Yıllık min. yağışlı gün sayısı	Değişim Katsayısı (%)	Yıllık Ort. Yağış (mm)	Yıllık max. yağış miktarı(mm)	Yıllık min. Yağış miktarı(mm)	Değişim Katsayısı(%)
Çorlu	118.2	169	75	15.4	556.2	988.1	361.4	21.0

Şekil: 2. Çorlu Yıllık Toplam Yağış Dağılımı (1937-2007)(www.mgm.gov.tr)

Tablo2: Aylık ortalama(30 yıl ortalaması) yağış verileri(Çorlu)(www.mgm.gov.tr)

Çorlu - 30 Yıllık Yağış Verileri Ortalama(mm)											
Ocak	Şubat	Mart	Nisan	Mayıs	Haziran	Temmuz	Ağustos	Eylül	Ekim	Kasım	Aralık
56,8	45,7	49,9	45,7	49,1	34,9	27,8	15,9	30,4	55,9	71,8	71,3

Mevcut alanda kullanılabilir akış katsayıları:

Çatı:0.8-0.9

Beton yüzeyler: 0.6-0.8

Taş döşemeli yollar:0.5-0.6

Toprak zemin(Eğim<%10): 0.1-0.3

Kayalık zemin: 0.2-0.5

3. SONUÇ VE TARTIŞMA**3.1 Kum-Silt Çöktürme Havuzu Hacim Hesabı:**

Aşırı sağanak yağmurlar göz önünde bulundurulduğunda yağmur suyu biriktirme (depolama) haznelere öncesi kum filtrelerinin kullanılmasının pek sağlıklı olmayacağı düşünülmüştür. Kum filtreleri yerine aşırı sağanak yağmurların oluşturacağı kum, silt ve bitki kalıntılarının biriktirme haznelere önünde inşaa edilen kum ve silt havuzlarında tutulması hedeflenmiştir. Bu amaçla kum-silt çöktürme(Tamponlama) tankı yapılacaktır. Çöktürme tanklarının esas amacı, yağmursuyu ile birlikte gelen kirliliğin tutulması ve debinin dengelenmesidir. Bu havuzların giriş bölümünde iki tane filtre bulunması tasarlanmıştır. Kaba malzemelerin tutulduğu kaba elek ve ince malzemelerin tutulduğu ince eleklerdir. Filtrelerden geçen ince taneler havuz tabanında çökelecektir. Üst tabakadaki daha temiz su, biriktirme tanklarına verilecektir.

Tabanda biriken kirlilikler belirli periyotlarda temizlenmelidir. Bu havuzlar sayesinde biriktirme tanklarında çamur ve sediment birikmesi engellenmiş olacaktır. Bu havuzlarda çıkış boruları, en az giriş borusu çapında olmalıdır. Çöktürme tankı için yıllık maksimum yağış debileri dikkate alınmıştır. Çorlu için yıllık ortalama ve maksimum yağış değerleri dikkate alınarak, hasatlanacak maksimum yağış miktarı ortalama debinin 2 katı alınmıştır ($Q_{max}=2*Q_{ort}$)

Tablo 3. Dikdörtgen planlı kum-silt çökeltim tankı için projelendirme kriterleri (Samsunlu,2011)

Parametre	Değer
Bekleme süresi	1.5-2.0 saat
Yatay akış hızı(m/saat)	< 36 m/saat
Yıllık ortalama toplam debi(m ³ /yıl)	5000 (1.77 m ³ /saat)(ortalama yağışlı gün sayısı 118 alınmıştır(Tablo.1))
Yıllık maksimum toplam debi(m ³ /yıl)	10000 (3.53 m ³ /saat)
Yüzey yükü(m ³ /m ² .saat)	1.0-2.0 m ³ /m ² .saat

$$Q_{max}=2*Q_{ort}=2*5000 \text{ m}^3/\text{yıl}=10000 \text{ m}^3/\text{yıl}$$

$$Q=3.53 \text{ m}^3/\text{saat} \text{ (Maksimum debiye göre hesaplanmıştır)}$$

$$V=Q*t= 3.53 \text{ m}^3/\text{saat}*2 \text{ saat}=7.06 \text{ m}^3 \approx 7.0 \text{ m}^3 \text{ (7.0 m}^3 \text{ tek havuz)}$$

$$V=A*h, 7=A*2.0 \text{ m}, A=3.5 \text{ m}^2, (h=2.0 \text{ m kabul edilmiştir)}$$

$$S_o=Q/A, S_o=3.53/3.5=1.01 \text{ m}^3/\text{m}^2.\text{saat} \text{ (uygun)}$$

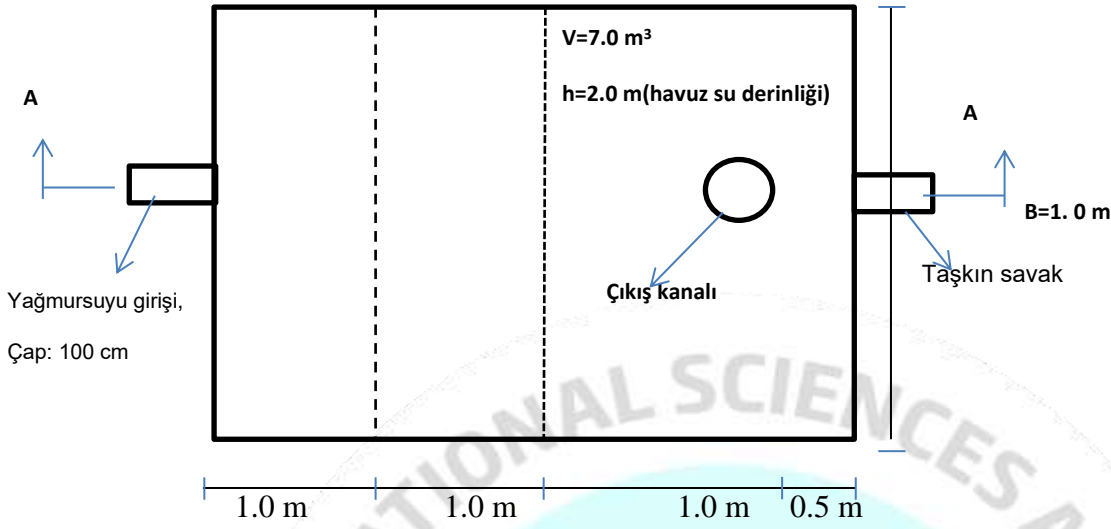
$$\text{Havuz yanal yüzey alanı} =B*h=1.0*2.0=2.0 \text{ m}^2$$

$$\text{Havuzda yatay akım hızı}, V=Q/A, V=3.53 \text{ m}^3.\text{saat}^{-1}/1.0*2.0 \text{ m}=1.76 \text{ m/saat} \text{ (uygun)}$$

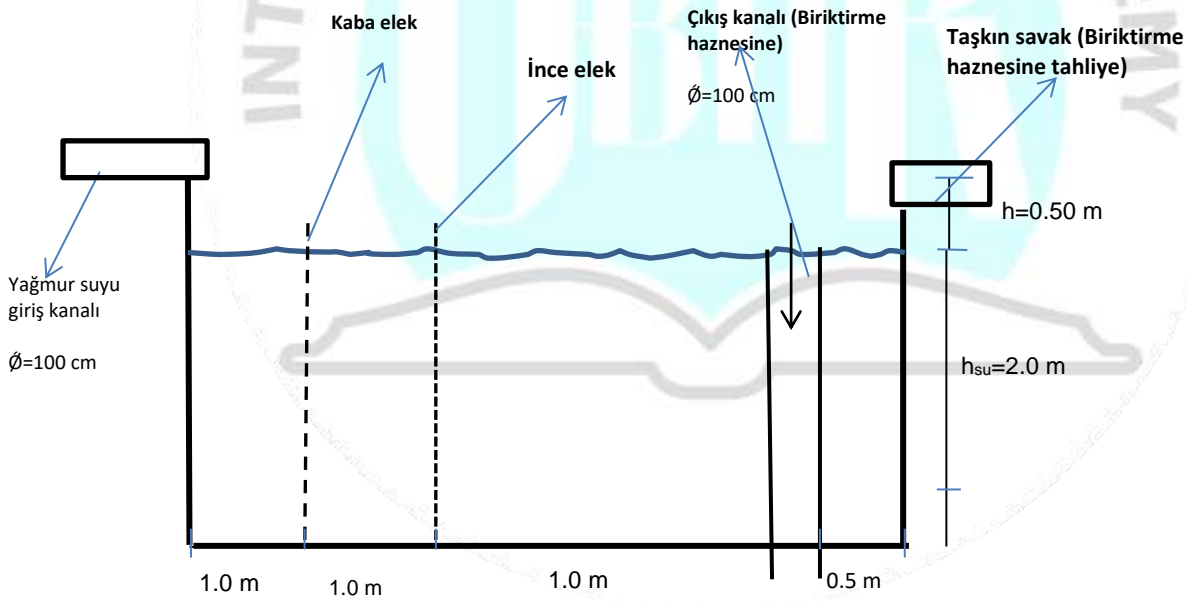
Havuzda kum ve organik maddelerin çökmesi sağlanmaktadır. Bu havuzlardan iki adet yapılmalıdır. İkinci havuz uzun yağış periyotlarında (maksimum debilerde(Q_{max}), $T=10-100$ yıllık yağış periyotlarında) muhtemel sağanak yağışlarda devrede olacak şekilde hazırlanmalıdır. Yıllık ortalama yağış debilerinde (tek bir havuz yeterli olmaktadır).

Çöktürme tankları silt, kum, çakıl, çöp ve ağır metal gideriminde etkili olduğu görülmektedir. Bu havuzlara yağ ve gress girişi kesinlikle önlenmelidir.

Kum-silt çöktürme havuzlarında planlanan kaba ve ince elekler, çöktürme havuzu dışında kanal çıkışına da monte edilebilirler. Eleklerin havuz içerisinde olması, yağış şiddetine bağlı kanal su hızının daha düşük olmasını sağlayacaktır. Böylece eleklerde madde tutumu kolaylaşacaktır.

Şekil 3: Kum Silt Çökeltim Tankı (Plan)

Şekil.4: Kum-silt Çökeltim Tankı (Kesit)(A-A)

Kaba ve ince elek havuz girişinden itibaren 1.0 m aralıkla yerleştirilmelidir. Havuz genişliği ($B=1.0\text{m}$) boyunca yerleştirilecek elekler birkaç noktadan mesnetlenmelidir. Çok fazla yağış olması durumunda taşkın savak yapılmalıdır. Taşkın savak, biriktirme haznesine bağlanmalıdır. Kum silt çökeltim havuzundan, bir adet yedek yapılması işletme açısından kolaylık sağlayacaktır.

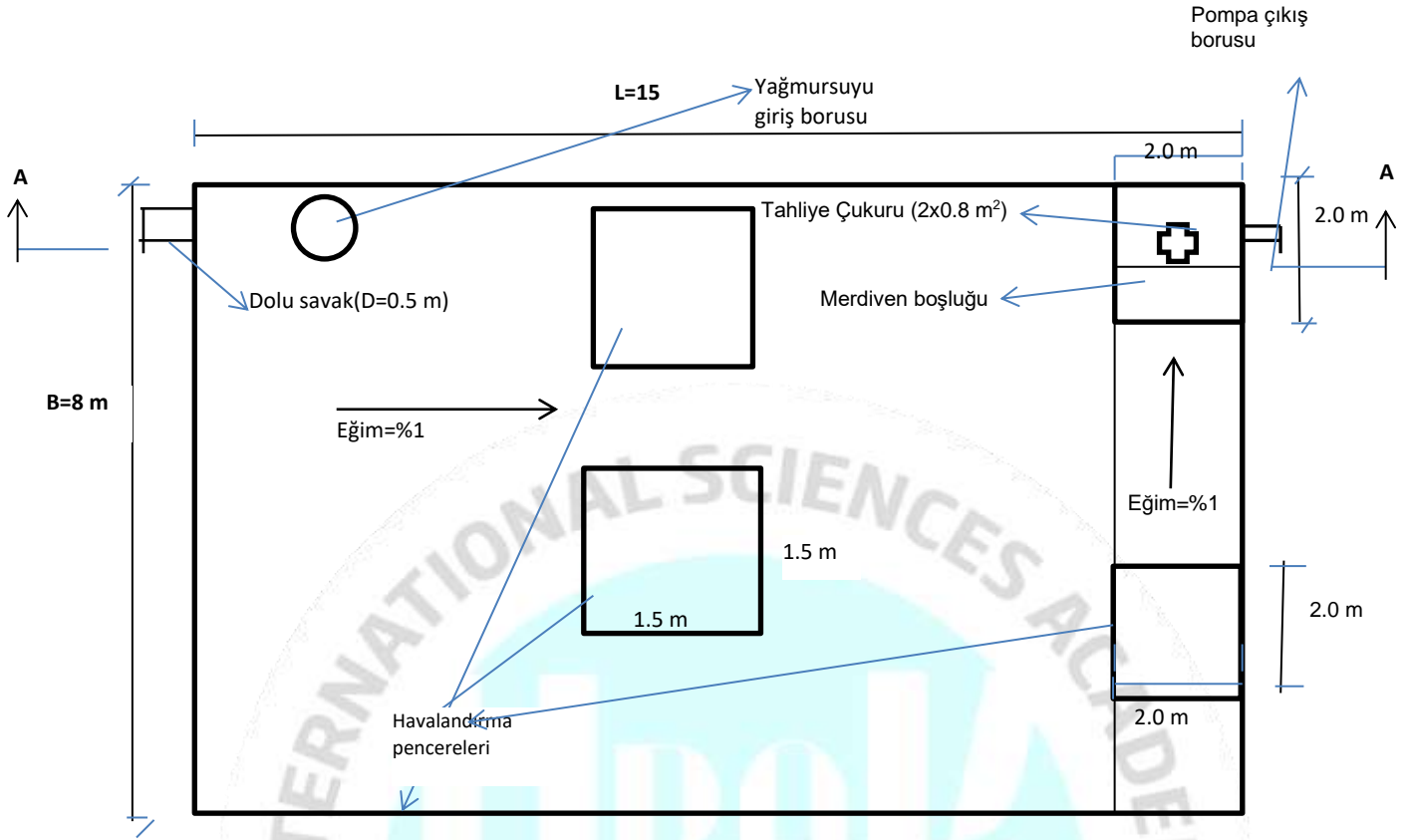
3.2.Biriktirme (Depolama) Tankı Hacmi Hesabı:

Bekletme Havuzlarının tasarımında(yer altı sarnıcı olarakta ifade edilmektedir) bazı faktörler dikkate alınmaktadır. Depola tankları toprak üstü yada yer altı sarnıcı olarak inşa edilebilir. Tank boyutları hasatlanan yağmur suyu ve günlük ihtiyaç duyulan su miktarına bağlıdır. Bu havuzların tasarımında:

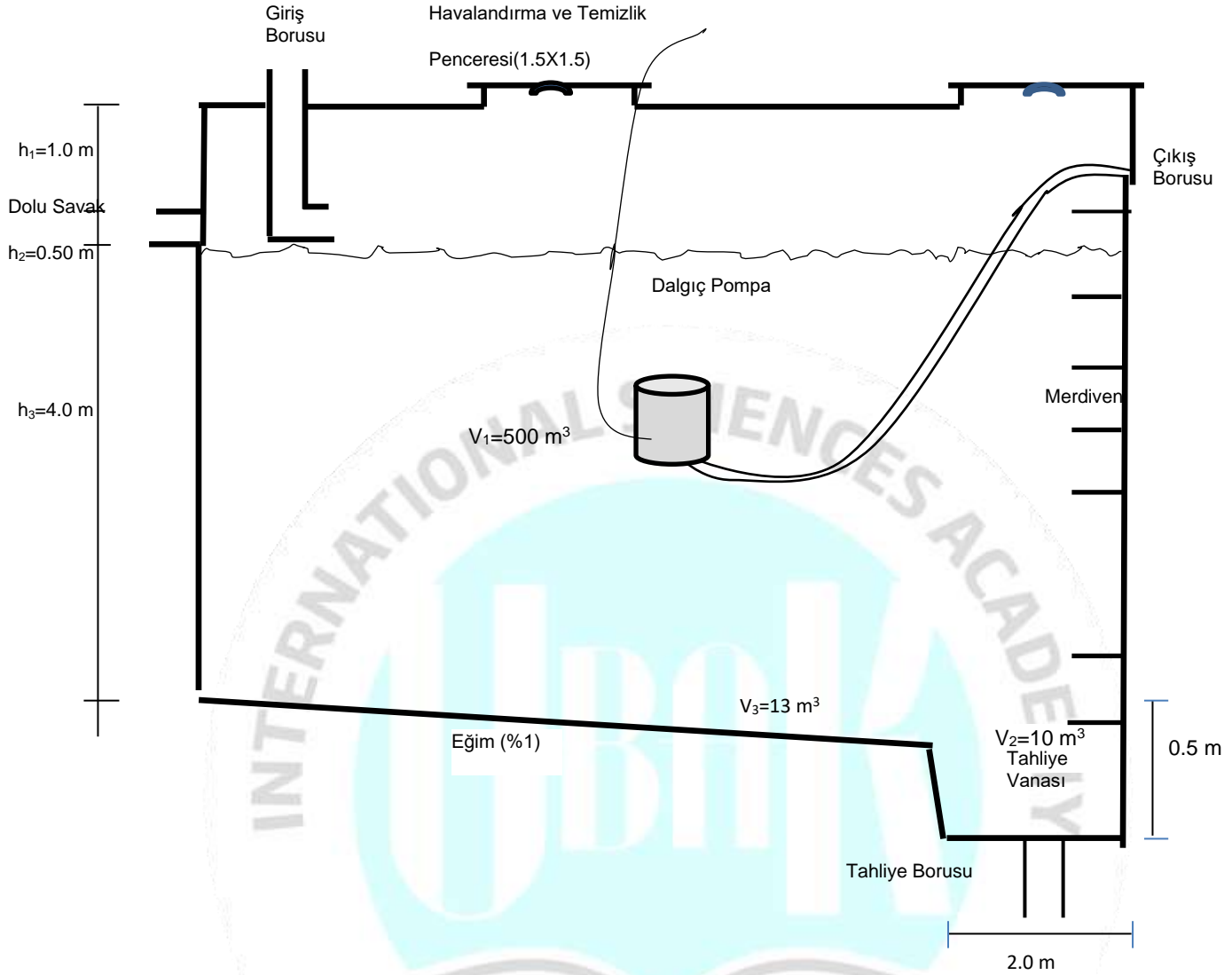
- Kullanım için hasatlanabilir yağmursuyu miktarı
- Endüstriyel veya diğer kullanımlar için günlük su gereksinimi.
- Toplam maliyet (Kaynakların yeterli olduğu kabul edilmiştir)

Yağmursularının toplanmasında ilk yağmurlardan kaynaklanan yağmur suları kullanım ve kirlilik açısından risklidir. Kontaminasyonun derecesi yağmur sıklığına, otoyol ve hava kirletici kaynaklardan uzaklığına bağlıdır. Depolanan suyun bozulmaması için klor çözeltisinden **0.3 mg/l kalıntı klor** kalacak şekilde haftalık dozlanmalıdır. Bekletme (depolama) havuzlarında bekletme sürelerinin yüksek tutulması hasatlanmış yağmursuyu içerisinde bulunan kirleticilerin giderilmesinde etkili bir yöntemdir. Bekletme havuzlarında ölü bölgelerin oluşması, su kalitesi açısından problem oluşturur. Bu havuzların tasarımında havuz giriş ve çıkış noktalarının sivrisinek ve böcek geçişlerine izin vermeyecek şekilde yapılmalıdır. Havuz giriş delikleri havuz temizliğini sağlayacak şekilde geniş yapılmalıdır. Ayrıca havuz dibine inilmesi için merdiven sistemi kurulmalıdır. Havuz fazla derin olmamalıdır. Derin havuzların inşaat maliyetleri fazladır.

Çorlu Bölgesi yıllık ortalama yağış değerinden hareketle elde edilen yıllık ortalama debi miktarı 5000 m^3 (toplama kaybı hesaba katıldığında toplanacak yağmursuyu miktarı daha az olacaktır). Çorlu için ortalama yağışlı gün sayısı 118 gün'dür. Akınlar Tekstil fabrikası mevcut gelişimi göz önünde bulundurularak(devam eden mevcut inşaatlar), elde edilen yıllık ortalama yağmursuyu miktarı $5000 \text{ m}^3/\text{yıl}$ yerine maksimum değer $10000 \text{ m}^3/\text{yıl}$ alınmıştır. Depolama hazneleri için %20 güvenlik payı alınmıştır. Bu durumda $(10000 * 1.20 \text{ m}^3) / (118 \text{ gün})$, günlük depolama hacmi $102 \text{ m}^3/\text{gün}$ hesaplanmıştır. Günlük ihtiyaç duyulan depolama hacmi miktarı $102 \text{ m}^3/\text{gün}$ 'dür. Tank hacmi 500 m^3 olan tek tank planlanmıştır. Yıllık 10000 m^3 yağmursuyu miktarı, 118 ortalama yağışlı gün sayısına bölüldüğünde günlük 85 m^3 yağmur suyu hasatlanmaktadır. Günlük yaklaşık 85 m^3 'lük yağmur suyu hasadı ($85 * 6 \text{ gün}$) ile bir hafta periyodunda yaklaşık 500 m^3 su tesise kazandırılacaktır.

Şekil.5: Biriktirme tankı planı ($V=500$ m³)

Şekil.6: Biriktirme Tankı ($V=500 \text{ m}^3$) Kesiti (A-A)

3.3. Proses Suyu Hazırlama Ünitesi (Aritma):

Proseste kullanılan kuyu suyu standartlarından hareketle (ekte verilmiştir), depolama tankından sağlanacak yağmur suları, $4 \text{ m}^3/\text{saat}$ kapasiteli ultra-filtrasyon ünitesinden geçirilerek temiz su depolama tankına sevk edilecektir.

Bu tür membranlar yağmur suyu içerisinde bulunan koloidal ve askıda katı maddelerin giderimi için tasarlanmıştır. Bu amaçla $0.2 \mu\text{m}$ çapında mikro filtreler kullanılacaktır.

Bu tanktan çekilecek temiz sular uygun pompaj ve dağıtım sistemiyle ilgili tesise verilecektir. Bu suların mikrobiyolojik güvenilirliği açısından temiz su tankında haftalık (klor ile dezenfeksiyon) klorlanması ya da tesis çıkışında borulama sistemine montaj edilecek UV sisteminden geçirilmesi gerekmektedir.

3.4 Yağmur Suyu Kalitesi

Çatı ve diğer alanlardan toplanan yağmursuları hava kirleticiler ve yüzeyde bulunan kil, kum, silt vb. maddelerle kirlenir. İz organik maddeler (buharlaşabilen organik bileşikler, VOCs) ve poli aromatik hidrokarbonlar (PAHs) yağmursularında yaygın olarak bulunan zararlı bileşiklerdir. Yağmursularının mikrobiyolojik kalitesi çatı ve yollarda mevcut kuş pisliklerine, ölmüş hayvan ve böceklere, yağış sıklığına bağlı olarak değişir.

Bu tür kirleticiler, ilk yağış sularının by-pass(tesis dışına verilmesi) yapılmasıyla biriktirme havuzlarına girişi önlenmelidir. Kil, silt vb. kirleticiler kil-kum çökeltim tankında giderilebilir. Biriktirme tanklarında dezenfeksiyon(klor vb.) yapılarak biyolojik kontaminasyon önlenmelidir. Biriktirme ve temiz su depolama tanklarında yüzey yalıtımı yapılarak güneş ışığının girişi önlenmelidir. Ayrıca havuz giriş, çıkış ve diğer açıklıklardan böcek vb. canlıların girişini önlemek için gerekli önlemler alınmalıdır. Ön arıtma amacıyla çökeltim havuzu ve bu havuz içerisine 1.0 m aralıklarla yerleştirilmiş kaba ve ince elekler mevcuttur. Bu tesiste akışa geçmiş yağmur suyu kalitesi ölçülmemiştir. Bu nedenle yağmursuyu kalitesini tahmin etmek oldukça zordur. ABD’de 28 yerleşim(şehir) alanında yapılmış bir çalışma sunulmuştur.

Tablo 5: Yağmur suyu kalitesi(Radaideh et al., 2009)

Parametreler	Konsantrasyon Aralığı
pH	7.1-8.9
Alkalinite	22-250 mg/l CaCO ₃
Sertlik	16-352 mg/l CaCO ₃
Bulanıklık	0.1-4 NTU
Toplam Çözünmüş katı madde	26-395 mg/l
KOI	6-142 mg/l
NO ₃ -N	0.2-8.1 mg/l

3.5. Temiz Su Depolama Tankı Hacim Hesabı:

Bu proje kapsamında talep edilen günlük proses suyu miktarı 1000 m³/gün olarak talep edilmiştir. Minimum pompa emme yüksekliği dikkate alınarak 250 m³ hacminde kare planlı ve üstü kapalı yer altı su deposu planlanmıştır. Bu tesislerin boyutlandırılmasında mevcut bir kural yoktur.

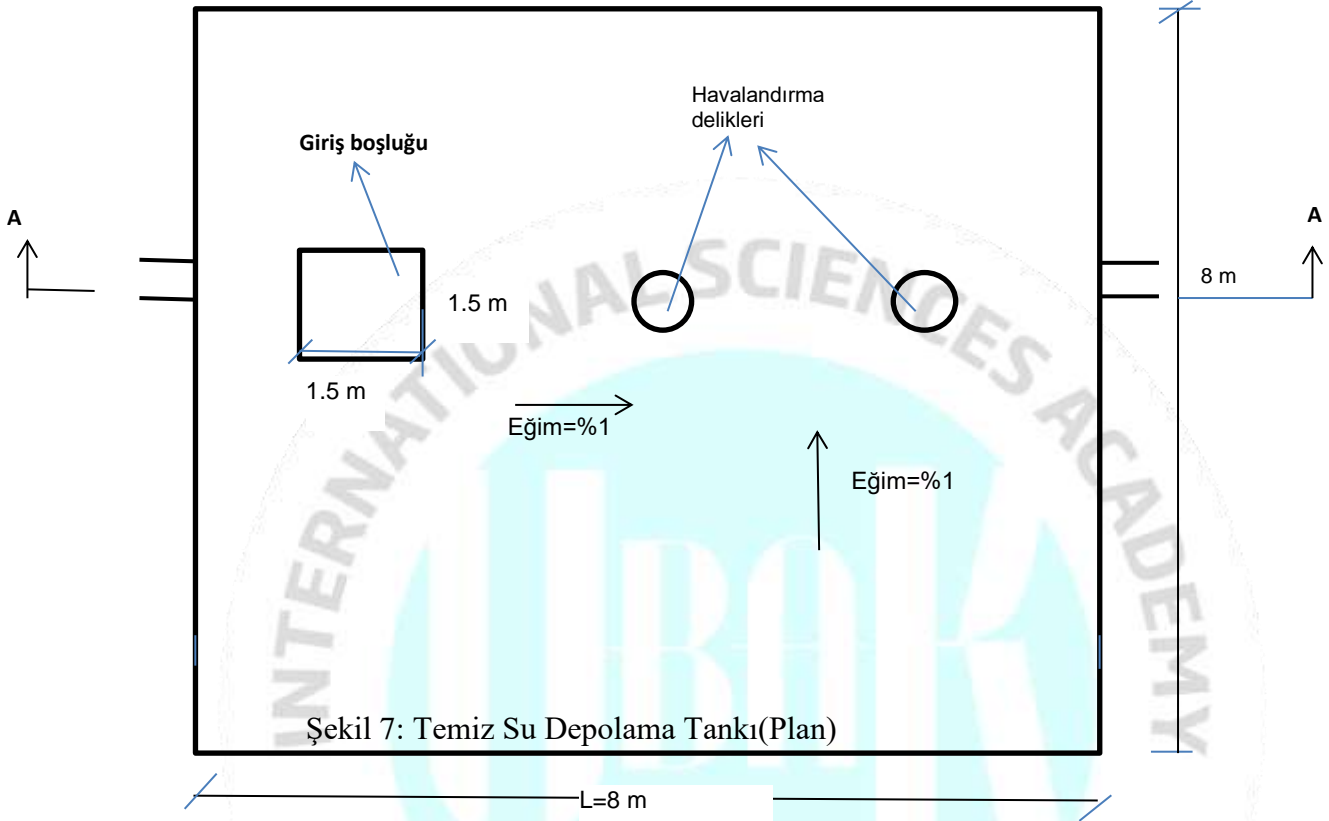
Temiz su tankı boyutlandırmada aşağıda verilen parametreler dikkate alınmıştır.

- Yağış miktarı
- Su ihtiyacı
- Tesis için mevcut alan

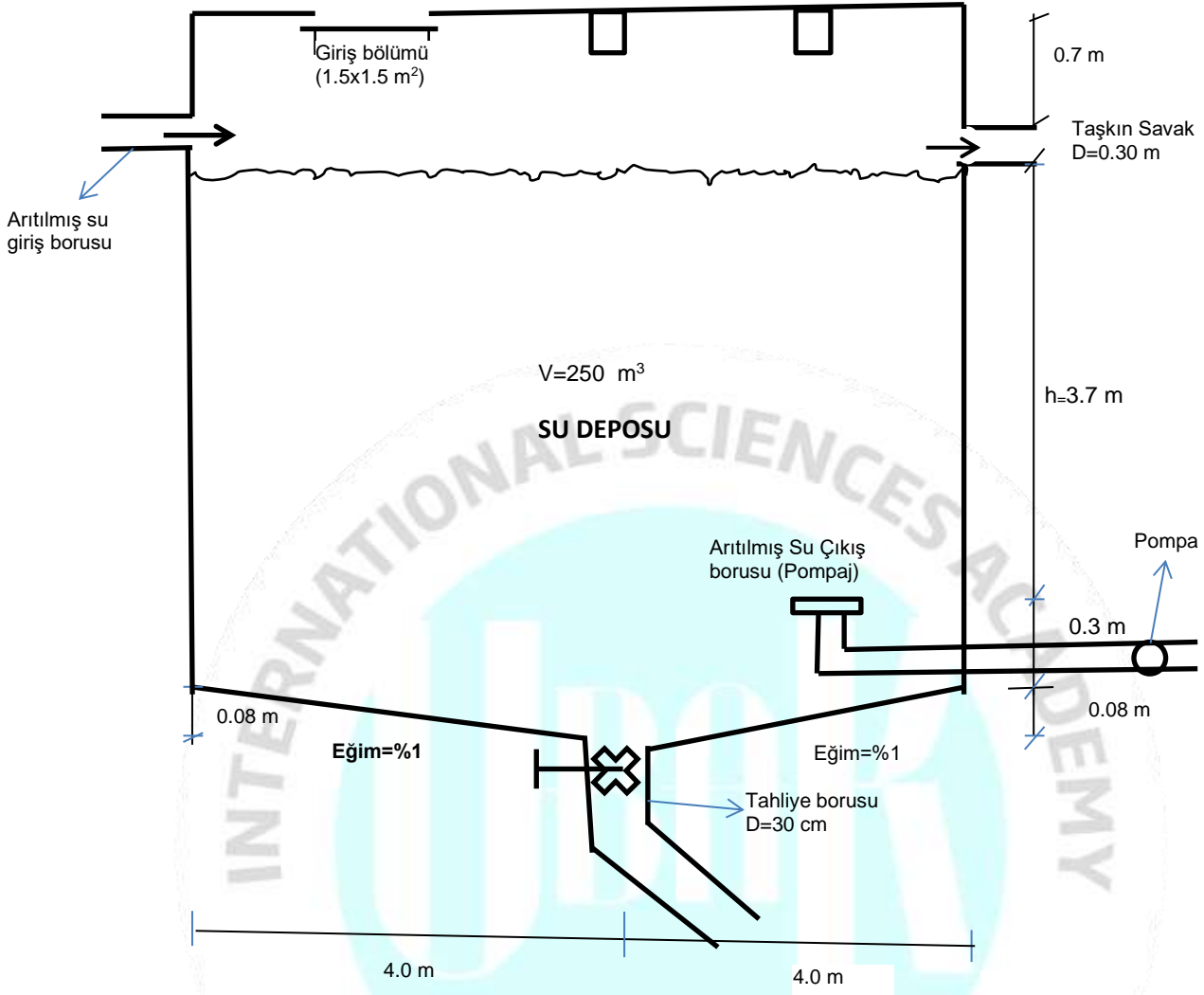
- Bütçe(mevcut olduğu düşünlmüştür)

$$V_{\text{depolama}} = Q_{\text{ihtiyaç}} (1/4)$$

$$V_{\text{depolama}} = 250 \text{ m}^3/\text{gün}$$

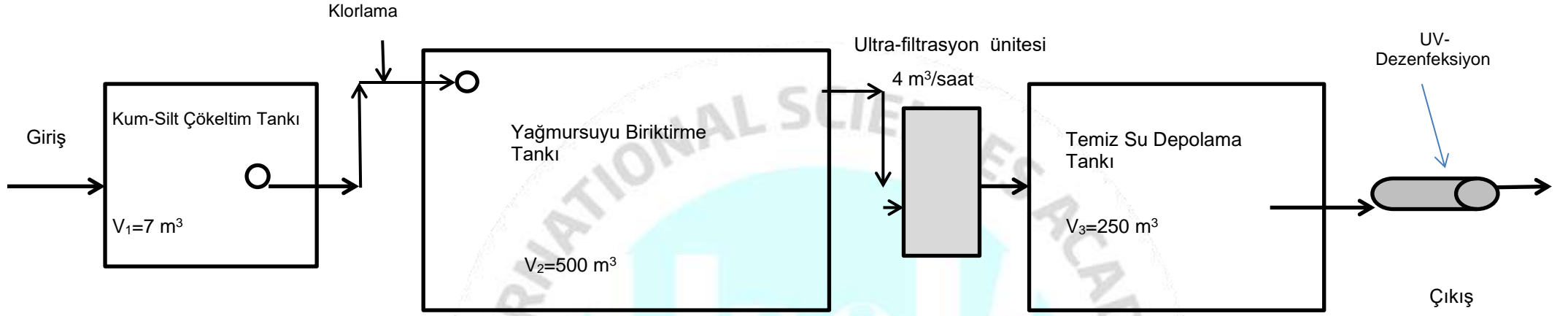

Şekil 8: Temiz su depolama tankı (A-A kesiti)

KAYNAKÇA

- 1.Erlat, E(2000). Trakyada günlük yağışların şiddet bakımından özellikleri. Ege coğrafya Dergisi, 11, 97-110
- 2.Radaideh, J., Alzboon, K., Al Harahsheh, A., Al Adamat, R. 2009. Quality Assesment of Harvested Rainwater for Domestic Uses.Jordan Journal of Earth and Environmental Sciences,2(1), 26-31.
3. Ndeketeya, A., Dundu, M., 2019. Maximising the benefits of rainwater harvesting technology towards sustainability 757 in urban areas of South Africa: a case study. Urban Water J. 16, 163–169.
- 4.Samsunlu, A.Atık Suların Arıtılması,Birsen Yayınevi,Çağaloğlu/İstanbul,2011
- 4.www.mgm.gov.tr
- 5.www.cygm.gov.tr(Meriç-Ergene Havzası Koruma Eylem Planı)

Şekil 9. Yağmur suyu biriktirme-arıtma-depolama sistemi akış diyagramı

Tablo 6. Aylık Yağmur Suyu Hesap Tablosu

Aylık Ortalama Debiler, m ³ /ay (C, akış katsayısı yukarıda belirtilmiştir)													
	Alan	QOcak	QŞubat	QMart	QNisan	QMayıs	QHaziran	QTemmuz	QAğustos	QEylül	QEkim	QKasım	QAralık
	m ²												
Zemin	Beton	çatı	çatı	çatı	çatı	çatı	çatı	çatı	çatı	çatı	çatı	Çatı	çatı
Kapalı Alan	10.000	568	457	499	457	491	349	278	159	304	559	718	713
Akış katsayısı	0.9	0.9	0.9	0.9	0.9	0.9	0.9	0.9	0.9	0.9	0.9	0.9	0.9
Toplam Yağmursuyu(m ³ /ay)		511.2	411.3	449.1	411.3	441.9	314.1	250.2	143.1	273.6	503.1	646.2	641.7

Not: Buharlaşma kayıpları dikkate alınmamıştır.

PLASTICS AS ANOTHER FORM OF CARBON: CONCERN FOR THE CLIMATE CHANGE

Bhumika Sharma

Assistant Professor, School of Law, Sharda University, Greater Noida, India
Orcid - 0000-0002-3963-6036

Arrat Banday

BALLB Student, School of Law, Sharda University, Greater Noida, India

Abstract

Plastics has been an adaptable industry, at first forming products from raw materials such as gutta-percha and wood pulp, and then from other industries' discards, including cotton linters, agricultural waste, and the remnant gases emitted from city gas plants or steel's coal-to-coke ovens. Plastics are now made in a highly integrated network of refineries, crackers, and petrochemical plants-complexes that have been retrofitted or relocated to better tap new or different oil and gas deposits. Today, 98 to 99 percent, most plastics are manufactured from fossil fuels. More plastics have been made over the past two decades than during the second half of the 20th century. Plastics are poised to dominate the 21st century as one of the yet unchecked drivers of climate change.

Climate policy has failed to focus on manufacturing or plastics. And too often plastics' proliferation can seem of secondary importance as climate disasters accelerate. But plastics and climate aren't separate issues. They are structurally linked problems, and also mutually compounding, with plastics' facilities spewing climate-relevant emissions and extreme weather further dispersing plastic into the environment. It must be emphasized that plastics, whether recyclable or not are definitely hazardous for the environment, future generations and the planet as a whole. Emphasis must shift from recyclable plastics to ban on plastics for a sustainable future.

Key Words- Carbon, environment, generations, plastics.

FARKLI TİP İMAR YAPI NİZAMLARINDA LENGTH VEKTÖR EKLEME TEKNİĞİYLE BİNA PARSELLERİNİN TABAN OTURUM ALANININ ÇIKARIMI

Extraction of Basement Area of Building Plots by Length Vector Addition Technique in Different Types of Zoning Building Regulations

¹Selim Taşkaya

^{*1}Artvin Çoruh Üniversitesi, Artvin, Türkiye.

*Orcid No: [0000-0002-4290-3684](https://orcid.org/0000-0002-4290-3684)

Özet

İmar planları şehirleşme açısından doğru bir alan kullanımı için gerekli olan tasarlama işidir. İmar planları meydana getirilirken çeşitli plancılık yöntemleri ile birlikte imar adaları oluşturulur. İmar adaları da konut, konu + ticari, ticari, sosyal alanlar, ibadethane denilen dini tesis alanları, yeşil alan gibi lejantlara sahip şekilde adlandırılır. Önemli olan kısım oluşturulan bu adaların içerisinde denk gelecek parsellere inşaat izninin nasıl verilmesi işlemidir. Bu işlem imar çapıdır. İmar çapları da farklı yöntemlere göre çekmelerin zeminde yapılmasıdır. Farklı tip imar adalarına nasıl imar çapı verileceği çalışmamızda ise, length vektör ekleme adını verdiğimiz, parsellerin uzunluklarının birbirleri ile eklenerek dik ya da paralel şekilde içerisine doğru uygun mesafelerinin sağlanması amaçlandı. İmar adasının planda işlenmiş emsal ve yükseklik miktarına göre uzunluk bakımından nasıl çap verileceği incelendi.

Anahtar Kelimeler: Farklı tip imar adaları, Length Metodu, İmar Çapı

Abstract

Zoning plans are the design work required for the correct use of space in terms of urbanization. While creating zoning plans, zoning islands are created together with various planning methods. Reconstruction islands are also named as having legends such as residence, subject + commercial, commercial, social areas, religious facility areas called places of worship, green areas. The important part is how the construction permit is given to the parcels that will coincide within these islands. This process is the zoning diameter. Zoning diameters are the drawings made on the ground according to different methods. In our study on how to give the zoning diameter to different types of zoning islands, it was aimed to add the lengths of the parcels, which we call length vector addition, with each other to provide appropriate distances into them in a perpendicular or parallel manner. It was examined how the zoning island would be given a diameter in terms of length according to the precedent and the amount of height processed in the plan.

Keywords: Different types of zoning islands, Length Method, Zoning Diameter

MAHALLİ OYUN ALANI İMAR PARSELLERİNDE MESAFE YAKLAŞIMINA GÖRE İMAR ÇAPI GÖSTERİMİ

DISPLAY OF ZONING DIAMETER ACCORDING TO THE DISTANCE APPROACH ON ZONING PLOTS OF LOCAL PLAYGROUND

¹Selim Taşkaya

^{*1}Artvin Çoruh Üniversitesi, Artvin, Türkiye.

^{*}Orcid No: [0000-0002-4290-3684](https://orcid.org/0000-0002-4290-3684)

Özet

Ülkemizde bir alanı tümsel yaşam standartlarına uygun hale getirmek için imar çalışmaları başlığında faaliyetlerde bulunulur. Ülke kalkınma planları üst ölçekten, uygulama imar planları olan alt ölçeğe doğru imar planlarının oluşturulmasında bir hiyerarşi vardır. Bu hiyerarşi ile birlikte 1/1000'lik imar planlarında, özellikle bir bölgede yaşayan çocukların oyun oynayabilecek alan ihtiyacını karşılamak üzere belirlenen imar sınırları içerisinde pazar yeri alanı imar adaları tayin edilir. Mahalli oyun alanı imar adaları farklı yapı nizamları, emsal ya da bina yüksekliklerinde olabilirler. İmar sınırları içerisinde ayrı, blok ve bitişik esas olmak üzere farklı tipte oturma alanlarının olabileceği muhtemel yapı nizamları mevcuttur. Bu yapı nizamları ile kimlikleri belirlenen imar adalarındaki mevcut imar parsellerine inşaat izni verilebilmesi işlemi ise imar çapıdır. İmar çapları, planlı alanlar tip imar yönetmeliği ve plan notları çerçevesince verilir. Adanın emsal, yükseklik, yapı nizamına göre imar çapı verilme işlemi yapılır. Distance yöntemi ise, ilgili imar adalarındaki temiz imar parsellerine inşaat izni verilebilmesi amacıyla parselin geometrik durumuna göre konveks şekillerin gerek kare ya da dikdörtgen gibi, çekme kuralları ile doğru oturma alanının meydana getirilmesi işlemidir. Çalışmamızda, mesafe yaklaşımı ile, tabandaki oturma alanlarının nasıl verilebileceği hangi yapı nizamı hangi emsal ve yükseklikteki konveks parsellere nasıl işlem uygulanacağı gösterilmeye çalışıldı.

Anahtar Kelimeler: Mahalli Oyun Alanı, Mesafe Yöntemi, İmar Çapı

Abstract

In our country, activities are carried out under the title of zoning studies in order to make an area suitable for holistic living standards. There is a hierarchy in the formation of zoning plans from the upper scale of the country development plans to the lower scale, which are the implementation zoning plans. With this hierarchy, in the 1/1000 zoning plans, market place zoning islands are designated within the zoning boundaries determined to meet the need for a play area, especially for children living in a region. Local Playground area zoning blocks may have different building regulations, precedent or building heights. There are possible building regulations within the zoning boundaries, where there may be different types of sitting areas, such as split, block and adjacent basis. The process of granting construction permits to the existing zoning parcels in the zoning islands whose identities are determined by these building regulations is the zoning scale. Zoning diameters, planned areas are given within the framework of type zoning regulations and plan notes. The zoning diameter is given according to the precedent, height and building order of the island. Distance method, on the other hand, is the process of creating the right residential area with the drawing rules of convex shapes, such as square or rectangular, according to the geometric condition of the parcel, in order to be able to give construction permits to the clean zoning parcels in the relevant zoning islands. In our study, it has been tried to show how the settlement areas at the base can be given, which building

order, which precedent and how to apply the process to the convex parcels with the distance approach.

Keywords: : Local Playground, Distance Method, Zoning Diameter

DERIVATION OF FUNCTIONAL SPINAL CORD NEURONS FROM INDUCED PLURIPOTENT STEM CELLS (iPSCs)

Ezgi Bulut¹, Selinay Şenkal², Hatice Burcu Şişli³, Ayşegül Doğan⁴

1. Yeditepe University, Faculty of Engineering , 0000-0001-5842-6088

2. Yeditepe University, Faculty of Engineering, 0000-0002-6897-7307

3. Yeditepe University, Faculty of Engineering, 0000-0001-6528-8365

4. Yeditepe University, Faculty of Engineering, 0000-0003-4160-2270

ABSTRACT

Induced pluripotent stem cells (iPSCs) are a class of pluripotent stem cells which are derived from somatic cells by reprogramming in the laboratory conditions. Although induced pluripotent stem cells (iPSCs) are promising cell sources for cell therapy, ethical and physiological problems of using iPSCs have not been solved yet. Therefore, the identification of alternative and safe progenitor cells prior to terminally differentiated cells is important to control differentiation capacity in cellular therapy. Motor neuron diseases are fatal, chronic, and progressive diseases that occur by destroying motor neurons. The motor neurons lose their ability to control muscle cells which leads to problems in walking, breathing, and speaking. Spinal muscular atrophy (SMA) and Amyotrophic lateral sclerosis (ALS) are the most common motor neuron diseases that have not any effective treatments. The pharmacological treatments only provide to extend life span and get strengthen life conditions. Here, we demonstrated the generation of functional motor neurons from iPSC derived NMPs using an ex vivo differentiation protocol. Spinal cord motor neurons were characterized by morphological analysis, ICC and qPCR. We examined the function of motor neurons by measurement of the calcium influx. Calcium is the important ion to transmit signals that are detected by Fluo-4 staining. Additionally, the main motor neuron function is the establishment of neuromuscular junctions. iPSCs derived SC neurons and myogenic cells were cocultured and neuromuscular junction formation was characterized. Protein profile of cultured neurons showed that hierarchical cluster analysis of day 35 neurons and day 15 neurons are more closely. Additionally, the expression of genes found in nervous system was increased at day 10, day 15 and day 35 spinal cord neurons. The outputs can be constituted as preclinical data for the treatment of the diseases caused by neuron damages including spinal cord injury and motor neuron diseases.

Keywords: motor neuron diseases, induced pluripotent stem cells, spinal cord

This study was supported by TÜBA-GEBİP 2020 award of Ayşegül Doğan

RECEIVED SIGNAL STRENGTH INDICATOR BASED LOCALIZATION OF BLUETOOTH DEVICES USING TRILATERATION: AN IMPROVED METHOD FOR THE VISUALLY IMPAIRED PEOPLE

¹Muhammad Irfan Aziz, ²Thomas Owens, ³Uzair Khaleeq uz Zaman

¹College of Aeronautical Engineering, National University of Sciences and Technology,
Risalpur, Pakistan

²Department of Electronic and Computer Engineering, Brunel University, Kingston Lane,
Uxbridge, Middlesex UB8, 3PH, West London, United Kingdom

³laboratoire de Conception Fabrication Commande, Ecole Nationale Supérieure d'Arts et
Métiers, Metz, France

Abstract:

The instantaneous and spatial localization for visually impaired people in dynamically changing environments with unexpected hazards and obstacles, is the most demanding and challenging issue faced by the navigation systems today. Since Bluetooth cannot utilize techniques like Time Difference of Arrival (TDOA) and Time of Arrival (TOA), it uses received signal strength indicator (RSSI) to measure Receive Signal Strength (RSS). The measurements using RSSI can be improved significantly by improving the existing methodologies related to RSSI. Therefore, the current paper focuses on proposing an improved method using trilateration for localization of Bluetooth devices for visually impaired people. To validate the method, class 2 Bluetooth devices were used along with the development of a software. Experiments were then conducted to obtain surface plots that showed the signal interferences and other environmental effects. Finally, the results obtained show the surface plots for all Bluetooth modules used along with the strong and weak points depicted as per the color codes in red, yellow and blue. It was concluded that the suggested improved method of measuring RSS using trilateration helped to not only measure signal strength affectively but also highlighted how the signal strength can be influenced by atmospheric conditions such as noise, reflections, etc.

Keywords: Bluetooth, indoor/outdoor localization, received signal strength indicator, visually impaired.

PREEKLAMPSİDE FMS BENZERİ ÇÖZÜNÜR TİROZİN KİNAZ-1 VE ÇÖZÜNÜR ENDOGLİN PROTEİNLERİNİN ROLÜ

Prof. Dr. Hülya ÇİÇEK

Uz. Muhammet Hanifi KIZILYER

Uz. Dr. Ali Mesut Mısırhoğlu

Gaziantep Üniversitesi, Tıp Fakültesi

Gaziantep Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü

Sağlık Bakanlığı, Gaziantep Cengiz Gökçek Kadın Hastalıkları ve Doğum Hastanesi

ORCID ID:

<https://orcid.org/0000-0002-1065-1582>

<https://orcid.org/0000-0002-3501-5873>

<https://orcid.org/0000-0001-5193-9342>

ÖZET

Preeklampsii gebelikte anne ve bebek için ağır riskler taşıyan ve birçok sistem ve organı etkileyen bir hastalıktır. Preeklampsinin patofizyolojisi tamamıyla açığa kavuşturulamamış olmasına rağmen fetoplental dolaşım bozukluklarından kaynaklandığı bilinmektedir. Bu bilgi preeklampsinin neden kaynaklandığını belirlemek için yakın zamanlarda anjiyojenik ve antianjiyojenik faktörlerin fazla miktarda araştırılmasına neden olmuştur. Plental oksijenizasyon eksikliği ve plenta perfüzyonunun bozulması anjiyojenik faktörlerin azalmasının sebebi veya sonucudur. Preeklampsii tansiyon yükselmesi ve idrardan protein kaçağı ile belirti verir ve gebeliğin 20. haftasından sonra görülür. Çalışmamızın amacı preeklampsili hastalarda Fms-Like Tyrosine Kinase-1 (sFlt-1) ve sEndoglin gibi bazı moleküllerin düzeylerinin belirlenmesi ve hastalığın gidişatına etkilerinin belirlenmesidir. Araştırmamız, Kadın Hastalıkları ve Doğum Hastanesi'ne başvurarak preeklampsii tanısı alan gebelik haftaları 24-42 arasındaki ve bu hastalarla maternal yaş olarak uyumlu 32 sağlıklı gebede yapılmıştır. Araştırmaya katılan 41 preeklampsi 32 sağlıklı gebe toplam 73 kadının ortalama yaşları $29,753 \pm 7,0035$ yıl ve ortalama maternal yaşları $35,11 \pm 3,573$ hafta olarak hesaplanmıştır. Çalışmadan elde edilecek verilerin daha kesin karşılaştırılması için hasta ve sağlıklı gebeler gruplandırılmıştır. Çalışmaya katılan gebeler 4 gruba ayrılmıştır: I. Grup (H1) preeklampsinin erken haftalarda ortaya çıktığı (24-35 hf) 17 gebe, ve II. Grup (H2) preeklampsinin ileri haftalarda ortaya çıktığı (36-42 hf) 24 gebe III. Grup (K1) 24-35 haftalık 10 sağlıklı gebe ve IV. Grup (K2) 36-42 haftalık 22 sağlıklı gebeden oluşmaktadır. Kadınların serum örneklerinde antianjiyojenik özellik taşıyan Soluble Fms-Like Tyrosine Kinase-1 (sFlt-1) ve sEndoglin seviyelerinin ölçümü ELISA metodu ile yapılmış ayrıca tam idrar tahlili, tam kan sayımı, glukoz, kan üre azotu, üre, kreatinin, AST, ALT, sodyum, potasyum, klor ve

magnezyum gibi değerler de ölçülmüştür. Hasta ve kontrol gruplarının sFlt-1 düzeyleri karşılaştırıldığında sFlt-1 düzeyleri hasta grubunda kontrol grubundaki bireylerde yüksek bulunmuştur ve istatistiksel olarak anlamlıdır ($p < 0,001$). sEndoglin düzeyleri benzer şekilde hasta grubunda kontrol grubundaki bireylerde yüksek ve istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur ($p < 0,001$). Çalışmamıza göre preeklampside antianjiyojenik bir faktörler olan sFlt-1 ve sEndoglin seviyeleri artmıştır. Sonuç olarak preeklampside antianjiyojenik faktörlerin artması ile birlikte anjiyojenezin azaldığı söylenebilir. Bu sonuçlar ileride yapılacak çalışmalarla desteklenebilir.

Anahtar Kelimeler: Preeklampsi, Soluble Fms-Like Tyrosine Kinase-1, sEndoglin

THE ROLE OF SOLUBLE FMS-LIKE TYROSINE KINASE-1 AND SOLUBLE ENDOGLIN PROTEINS IN PREECLAMPSIA

ABSTRACT

Preeclampsia is a disease that carries severe risks for mother and baby during pregnancy and affects many systems and organs. Although the pathophysiology of preeclampsia has not been fully elucidated, it is known to be caused by feto-placental circulatory disorders. This information has recently led to extensive research into angiogenic and antiangiogenic factors to determine what causes preeclampsia. Lack of placental oxygenation and impaired placental perfusion are the cause or consequence of decreased angiogenic factors. Preeclampsia gives symptoms with high blood pressure and protein leakage from the urine and is seen after the 20th week of pregnancy. The aim of our study is to determine the levels of some molecules such as Fms-Like Tyrosine Kinase-1 (s Flt-1) and sEndoglin in patients with preeclampsia and to determine their effects on the course of the disease. Our research was carried out in 32 healthy pregnant women who were diagnosed with preeclampsia by applying to the Gynecology and Obstetrics Hospital, between 24-42 weeks of gestation and maternal age compatible with these patients. The mean age of 41 preeclamptic and 32 healthy pregnant women, totally 73 women participating in the study, was calculated as $29,753 \pm 7,0035$ years and the mean maternal age was $35,11 \pm 3,573$ weeks. For a more precise comparison of the data to be obtained from the study, sick and healthy pregnant women were grouped. Pregnant women who participated in the study were divided into 4 groups: I. Group (H1) preeclampsia in early weeks (24-35 weeks), and II. Group (H2) 24 pregnant women with preeclampsia occurring in the later weeks (36-42 weeks) III. Group (KI) 10 healthy pregnant women at 24-35 weeks and IV. Group (K2) consists of 22 healthy pregnant women at 36-42 weeks. Soluble Fms-Like Tyrosine Kinase-1 (s Flt-1) and sEndoglin levels, which have antiangiogenic properties in serum samples of women, were measured by ELISA method, and also complete urinalysis, complete blood count, glucose, blood urea nitrogen, urea, creatinine, AST, Values such as ALT, sodium, potassium, chlorine and magnesium were also measured. When the sFlt-

1 levels of the patient and control groups were compared, sFlt-1 levels were found to be higher in the patient group than in the individuals in the control group, and it was statistically significant ($p<0.001$). sEndoglin levels were similarly high in the patient group and statistically significant in the control group ($p<0.001$). According to our study, s Flt-1 and s Endoglin levels, which are antiangiogenic factors, increased in preeclampsia. As a result, it can be said that angiogenesis decreases with the increase of antiangiogenic factors in preeclampsia. These results can be supported by future studies.

Keywords: Preeclampsia, Soluble Fms-Like Tyrosine Kinase-1, sEndoglin

GİRİŞ

Preeklampsi (PE) gebelikte maternal ve fetal morbidite ve mortaliteye neden olan multisistemik bir hastalıktır (Steegers ve ark., 2010). Preeklampsinin patofizyolojisi henüz tam olarak anlaşılmasa da plasental anjiyojenik ve antianjiyojenik faktör düzeylerinde dengesizlikler ile birlikte seyretmektedir (Maynard ve ark., 2003). Bu nedenle son zamanlarda preeklampsinin etiyolojisinde anjiyojenik ve antianjiyojenik faktörlerin rolü önem kazanmıştır. Birçok çalışmada anjiyojenik ve antianjiyojenik faktörler arasındaki dengesizliğin sebebinin plasental hipoksi ve zayıf plasental perfüzyon olduğu yönündedir (Levine ve ark.,2006). Antianjiyojenik faktörlerden ise en çok araştırılanlar Soluble Endoglin ve Soluble fms-like tyrosine kinase-1 (s Flt-1) diğer adıyla soluble VEGF reseptör tip-1 (sFlt-1)dir (Andraweera PH ve ark.,2012).

Bazı çalışmalar farklı sonuçlar gösterse de genel olarak preeklampside anjiyojenik faktörlerin seviyesinin azaldığı ve antianjiyojenik faktörlerin arttığı yönündedir (Vaisbuchn E JEW ve ark.,2011).

Araştırmamızda preeklampitik olgularda Soluble Endoglin ve Soluble fms-like tyrosine kinase-1 (sFlt-1) gibi anti-anjiyojenik faktörlerin rolünün belirlenmesi amaçlanmaktadır. Bu faktörlerin rolünün belirlenmesi hastalığın klinik belirtileri başlamadan hızlı bir şekilde tanı konmasına katkıda bulunacaktır. Hastalığın seyri hakkında bilgi verirken patogenezi hakkında yeni ufuklara ışık tutacaktır. Hatta tedavi şekli konusunda daha hızlı kararlar verilmesine yardımcı olacaktır. Anne ve bebek sağlığı noktasında umut verici sonuçlara ulaştırırken sağlık harcamalarında ciddi tasarruflar sağlanabilecektir. Anti-anjiyojenik faktörlerin SFlt-1 endotel hücreleri üzerinde bulunmaktadır, reseptörlerinin aktivasyonu; Fosfolipaz C, Fosfoinositol-3 kinaz ve RAS GTPaz aktivatör proteinleri gibi bir dizi hücre içi sinyal iletim proteinlerini fosforile ederek endotel hücrelerinin proliferasyon, migrasyon ve diferansiyasyonunu sağlar (Mutter WP ve ark.,2008).

VEGF ailesinin reseptörleri; VEGFR-1 (flt-1 veya fms benzeri tirozin kinaz), VEGFR-2 (farede flk-1 veya fetal karaciğer kinazı, insanda KDR veya kinaz bağımlı reseptör) ve VEGFR-3. Bu reseptörler tirozin kinaz aktivitesi gösteren hücre içi ünite, trans membranik ünite ve ligand bağlayan hücre dışı ünite olmak üzere üç üniteden meydana gelir. Hücre dışı ünite immünoglobulin benzeri yapıdadır (Yüksel G, 2009).

Endoglin, diğer adıyla CD105, endotelial hücre ve plasental sinsityotrofoblast hücre yüzeyinden yoğun miktarda salınan bir transmembran glikoproteindir. İnsan endoglin geni 9 kromozom üzerinde (9q34.11) lokalizedir. Endoglin TGF-beta üst ailesinin üyeleri için 180 kDa ağırlığında homodimerik ko-reseptördür. Endoglin, endotel hücreleri, kemik iliği hücreleri (eritroid hücre öncülerinin) aktif makrofajlar, fibroblastlar, insan kondrosit ve düz kas hücreleri ve profibrojenik karaciğer hücrelerinin yüzeyinde ifade edilir. Endoglin önemli bir rolü transforme edici büyüme faktörü beta (TGF-beta) bağımlı anjiojenez ve damarların yeniden şekillenmesidir. Preeklampsi patogenezinde endoglinin çözünebilir formu etkilidir (Lopez-Nova JM ve ark.,2010). Bu nedenle çalışmamızda preeklampsi patogenezinde soluble endoglinin rolü incelenmiştir.

Endoglin, TGF-beta ailesi için reseptör kompleksinin bir parçasıdır. TGF-beta1 ve TGF-beta 3'ün intraselüler sinyal mediyatörleri ile bunlara bağılı transkripsiyonel molekülleri üzerindeki etkilerini modüle eder. Endoglin invitro olarak kapiller formasyonunu inhibe eder, in vivo da vasküler permabilite artışını ve hipertansiyonu indükler. Endoglinin endotelial NO sinyallerini inhibe ettiği ileri sürülmektedir (eBioscience, 2016). Endoglin kan seviyeleri anjiyogenik tümörlerde, neovaskularizasyonda, miyeloid malignansilerde ve preeklampitik gebelerde yükselir. Bu yükseliş, preeklampsinin klinik bulgularının ortaya çıkışından 2-3 ay önce başlar ve artan seviyeler doğum sonrası düşer. Bundan dolayı endoglinin preeklampside ana kaynağının plasenta olduğu düşünülmektedir (Yüksel G, 2009).

sFlt-1 ve sEndoglin'in kullanıldığı hayvan modellerinde hipertansiyon, proteinüri, glomerüler endoteliozis ve HELLP sendromunun özelliklerini gösteren preeklampsi benzeri klinik gözlenmiştir (Levine RJ ve ark., 2006).

GEREÇ VE YÖNTEM

Çalışmamız Gaziantep Üniversitesi Tıp Fakültesi Hastanesi Tıbbi Biyokimya Ana Bilim Dalında Helsinki Deklarasyonu Kararlarına ve yerel etik kurul olan Gaziantep Üniversitesi Etik Kurulunun 18.05.2015 tarihli ve 2015/164 nolu onayı ile başlamıştır. Araştırmaya katılmak isteyen tüm gebelere bilgilendirilmiş gönüllü olur formu doldurması istenmiştir. Bu çalışma,

Gaziantep Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Komisyonu (TF.YLT.16.01) tarafından desteklenmiştir.

İstatistiksel çalışmalar esnasında daha sağlıklı karşılaştırma yapmak için hasta ve sağlıklı bireyler ayrı ayrı gruplandırılmıştır. Araştırma populasyonu 4 gruptan oluşmaktadır: Grup I (H1) erken ortaya çıkan (24-35 gebelik haftasında) preeklampsili 17 gebe, ve Grup II (H2) geç ortaya çıkan (36-42 gebelik haftasında) preeklampsili 24 gebe Grup III (K1) 24-35 gebelik haftasında sağlıklı 10 gebe ve Grup IV (K2) 36-42 sağlıklı 22 gebeden oluşmaktadır. Tüm grupların rutin taramalar esnasında yapılan (hemogram, tam idrar tetkiki ve biyokimya) tetkiklerine ait sonuçlar çalışmaya dahil edilmiştir.

Araştırma için Gaziantep Cengiz Gökçek Kadın Hastalıkları ve Doğum Hastanesi kliniklerinde 24-42 haftalık gebeliği olan preeklampsi nedeniyle tedavi gören hastalara ait rutin taramalardan arta kalan laboratuvar numuneleri olan serumlar uygun şekilde porsiyonlanarak – 40 °C muhafaza edilmiştir. Preeklampsi nedeniyle tedavi gören 41 adet hasta ve maternal yaş olarak uyumlu 32 adet sağlıklı hamile kadınların serum örneklerinden sFlt-1 ve sEndoglin varlığının ve miktarının tespiti yapılmıştır. Diabetes mellitus, kronik hipertansiyon, tromboemboli, trombofili, karaciğer veya renal hastalık öyküsü olan gebeler, fetal anomalisi olan veya çoğul gebeliği olan gebeler çalışma dışı bırakıldı. Kontrol grubuna obstetrik anamnezinde daha önceki ve şimdiki gebeliğinde önemli bir patolojisi (plasenta previa, intrauterin gelişme geriliği, plasenta dekolmanı vb.) olmayan gebeler dahil edilmiştir. Çalışmaya dahil edilen tüm gebelerin ayrıntılı anamnezleri alınarak obstetrik değerlendirmeleri yapıldı. Gebelerin yaşları, gebelik haftaları vs kaydedildi. Kontrol grubu için sağlıklı gebelerin sFlt-1 ve sEndoglin serum seviyeleri tayini için düz tüpe 5 cc venöz kan alındı. Alınan kan örnekler 4000 devir/dakika serum ayrılana kadar 8-10 dakika santrifüj edildi. Ayrılan serumlar çalışma gününe kadar -80°C’de derin dondurucuda saklandı.

Bu numuneler ölçümlerden bir gece önce 4 °C sıcaklıkta buzdolabında bekletildi, ELISA yöntemi ile çalışmadan önce 2 saat süreyle oda sıcaklığında bırakıldı, daha sonra örnekler vorteks yardımıyla karıştırılarak ölçüm işlemleri her numune için ikişer kez tekrarlanarak Biotek_ELx808 cihazında ELISA (Enzyme Linked Immun Sorbent Assay) yöntemi ile çalışıldı. Tüm konsantrasyon/absorbsiyon grafik eğrileri (absorbans değerleriyle dilüsyon oranları dikkate alınarak) ve sonuçlarla ilgi hesaplamalar Biotek_ELx808 cihazına ait program üzerinde yapıldı.

sFlt-1 Human Platinum ELISA Immunassay Kit (Bender Med Systems GmbH Campus Vienna Biocenter 2,Austria. Catalog # BMS268/3/BMS268/3TEN) ELISA kiti kullanılarak in vitro tanı amaçlı kantitatif ölçüm yapılmıştır. Testin intra-assay ve inter-assay presizyon varyasyon katsayıları sırasıyla % 9,2 ve % 8,3 bulunmuştur.

s Endoglin, Human sCD105 Instant ELISA Immunassay Kit (Bender Med Systems GmbH Campus Vienna Biocenter 2,Austria. Catalog # BMS2105INST) ELISA kiti kullanılarak in vitro tanı amaçlı kantitatif ölçüm yapılmıştır. Testin intra-assay ve inter-assay presizyon varyasyon katsayıları sırasıyla % 5,7 ve % 6,9 bulunmuştur.

Sayısal verilerin normal dağılıma uygunluğu Shapiro wilk testi ile test edildi. Normal dağılıma uyan değişkenlerin 4 grupta karşılaştırılmasında ANOVA ve LSD testleri kullanılmıştır. Normal dağılmayan değişkenlerin 4 grupta karşılaştırılmasında Kruskal Wallis testi ve Dunn çoklu karşılaştırma testleri kullanılmıştır. Kategorik değişkenler arasındaki ilişkiler ki kare testi ile test edilmiştir. Analizlerde SPSS 22.0 paket programı kullanılmıştır. Sonuçlar %95'lik güven aralığında, $P < 0,05$ anlamlı kabul edilmiştir.

BULGULAR

Çalışma grubu 41 preeklampsili gebe ve 32 sağlıklı gebeden oluşmaktadır. Gruplar arasında yaş ve maternal yaş değişkeni açısından istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmamaktadır (Tablo 1, 2).

Tablo 1: Çalışma popülasyonu yaş ve maternal yaş dağılımı

Değişken	N	Alt Değer – Üst Değer	Ortalama $\pm$ S.D.
Yaş (Yıl)	73	16,0 - 47,0	29,753 $\pm$ 7,0035
Maternal Yaş (Hafta)	73	27 - 41	35,11 $\pm$ 3,573

Tablo 2: Çalışma popülasyonu 4 grupta yaş ve maternal yaş dağılımı

Değişken	H1 (n=17)	H2(n=24)	K1(n=10)	K2(n=22)
Yaş (Yıl)	29,94 $\pm$ 7,74	31,33 $\pm$ 7,07	26,40 $\pm$ 5,87	29,40 $\pm$ 6,66
Maternal Yaş (Hafta)	32[32-34]	37[36-38]	28[27,75-32]	37[36-39]

Çalışma popülasyonuna ait laboratuvar değerleri ve istatistiksel veriler aşağıda ifade edilmiştir (Tablo 3).

Tablo 3: Çalışma popülasyonuna ait biyokimyasal testlere ait değerler (n=73)

Değişken	Alt Değer – Üst Değer	Ortalama $\pm$ S.D.
Glukoz (mg/dl)	60,60-165,30	85,7411 $\pm$ 17,67943

BUN (mg/dl)	3,70-17,00	9,3547±3,72696
Kreatinin (mg/dl)	0,38-1,31	0,6692±0,20430
ALT (U/L)	4-105	15,84±14,449
AST (U/L)	9-75	21,53±11,360
Potasyum (mmol/L)	3,48-6,50	4,1475±,39257
Üre (mg/dl)	8-37	20,01±8,111

Tablo 4: Çalışma popülasyonuna ait biyokimyasal değerlerin 4 grup arasında karşılaştırılması

Değişken	H1 (n=17)	H2 (n=24)	K1 (n=10)	K2 (n=22)	p
Glukoz (mg/dl)	87[74,4-105]	83[72,1-98,1]	79[74,25-83,5]	78,5[74,75-87,50]	0,346
BUN (mg/dl)	14[8,65-16,5]	10,5[9-12]	6,45[4,89-6,52]	6,1[5,9-7,0]	<0,001
Kreatinin (mg/dl)	0,79[0,65-0,90]	0,74[0,63-0,87]	0,5[0,4-0,52]	0,55[0,49-0,59]	<0,001
ALT (U/L)	14[12-26]	11[9-13]	11[9,50-14,75]	12[10,50-15,25]	0,066
AST (U/L)	22[17-36]	20[14,25-22,75]	14,5[13,00-17,75]	19[16,00-22,25]	0,024
Potasyum (mmol/L)	4,17[3,96-4,51]	4,04[3,85-4,24]	4,09[3,97-4,20]	4,20[3,97-4,30]	0,363

Preeklampatik gruplar ile kontrol grupları arasında BUN ve üre seviyelerine göre anlamlı bir farklılık vardır (sırasıyla $p<0,001$, $p<0,001$). Preeklampatik grupta BUN ve üre seviyeleri kontrol grubuna nazaran daha yüksek olduğu saptandı.

Preeklampatik gruplar ile kontrol grupları arasında Kreatinin seviyelerine göre anlamlı bir farklılık vardır ($p<0,001$). Preeklampatik gruplarda Kreatinin seviyeleri kontrol gruplarına nazaran daha yüksek olduğu saptandı.

Preeklampatik gruplar ile kontrol grupları arasında (genel anlamda) AST seviyelerine göre anlamlı bir farklılık vardır ($p=0,024$). Preeklampatik grup1 ile kontrol1 grubu (H1-K1) arasında AST seviyelerinde anlamlı bir farklılık görülürken preeklampatik grup2 ile kontrol grubu2 (H2-K2) arasında AST seviyelerinde anlamlı bir farklılık görülmedi (sırasıyla $p=0,002$, $p=0,832$).

Tablo 5: Çalışma popülasyonuna ait bazı idrar analizi değerleri (n=73)

Değişken	Alt Değer – Üst Değer	Ortalama ± SD
Spesifik Gravite	1,005-1,030	1,02034±0,005611
pH	5,00-8,00	6,6644±,59544

Tablo 6: Çalışma popülasyonuna ait bazı idrar analizi değerlerinin 4 grup arasında karşılaştırılması

Değişken	H1 (n=17)	H2(n=24)	K1(n=10)	K2(n=22)	p
Spesifik Gravite	1,025 [1,020-1,025]	1,025 [1,025-1,025]	1,015 [1,010-1,025]	1,020 [1,015-1,025]	<0,001
pH	6,5 [6,25-7,00]	6,5 [6,5-6,5]	6,5 [6,25-7,5]	7,0 [6,5-7,5]	0,209

Preeklampatik gruplar ile kontrol grupları arasında (idrar numunelerinde) Spesifik Gravite seviyelerine göre anlamlı bir farklılık vardır ($p<0,001$). Preeklampatik gruplarda Spesifik Gravite seviyeleri kontrol gruplarına nazaran daha yüksek olduğu saptandı.

Tablo 7: Çalışma popülasyonuna ait tam kan sayımı değerleri (n=73)

Değişken	Alt Değer – Üst Değer	Ortalama ± S.D.
WBC (K/uL)	6,62-23,90	10,9337±2,77007
NEU (#)	3,96-20,96	7,7505±2,31481
LYM (#)	1,15-7,19	2,4603±0,86066
MONO (#)	0,17-1,49	0,5856±,22747
EOS (#)	0,00-0,47	0,1100±0,08983
BASO (#)	0,00-0,11	0,0267±0,02135
NEU (%)	54,10-87,70	70,5926±6,26199
LYM (%)	8,30-39,00	22,7112±5,62949
MONO (%)	1,40-12,96	5,4085±1,77126

EOS (%)	0,00-4,20	1,0388±0,78420
BASO (%)	0,00-,96	0,2488±0,19413
RBC (M/uL)	3,26-5,64	4,3032±0,48095
HGB (g/dL)	8,47-15,00	11,9908±1,40520
HCT (%)	27,69-44,30	36,1342±3,72892
MCV (fL)	64,30-103,90	84,4322±7,61156
MCH (pg)	19,60-36,20	28,0366±3,26214
MCHC (g/dL)	28,50-35,65	33,1368±1,41393
RDW (%)	10,90-20,90	13,3134±1,88129
PLT (K/uL)	98,00-410,00	232,1233±62,10787
MPV (fL)	6,55-14,78	9,1029±1,44499
PDW (%)	13,60-23,87	17,4900±2,06283
PCT (%)	0,08-,036	0,2078±0,05030

Tablo 8: Çalışma popülasyonuna ait tam kan değerlerinin 4 grup arasında karşılaştırılması

Değişken	H1 (n=17)	H2(n=24)	K1(n=10)	K2(n=22)	p
WBC (K/uL)	11,61±4,07	11,29±2,57	10,92±1,74	10,02±1,92	0,285
NEU (#)	7,97±3,68	7,93±2,12	7,99±1,24	7,26±1,43	0,710
LYM (#)	2,66 [2,30-3,13]	2,52 [2,17-3,11]	2,19 [1,85-2,45]	2,09 [1,63-2,45]	0,006
MONO (#)	0,54 [0,40-0,81]	0,59 [0,49-0,71]	0,44 [0,32-0,71]	0,53 [0,40-0,65]	0,329
EOS (#)	0,08 [0,03-0,16]	0,07 [0,04-0,11]	0,10 [0,09-0,16]	0,09 [0,07-0,14]	0,115
BASO (#)	0,02 [0,01-0,02]	0,02 [0,01-0,03]	0,04 [0,01-0,07]	0,02 [0,01-0,05]	0,119
RBC (M/uL)	4,26±0,53	4,44±0,54	4,35±0,37	4,14±0,37	0,202
HGB (g/dL)	11,94±1,60	12,25±1,24	11,88±1,49	11,78±1,42	0,726

HCT (%)	36,19±4,24	36,99±3,36	36,00±3,76	35,20±3,70	0,454
MCV (fL)	85,15±7,41	84,07±8,85	82,81±7,49	84,99±6,67	0,860
MCH (pg)	28,15±3,43	27,83±3,63	27,34±3,11	28,48±2,89	0,815
MCHC (g/dL)	32,96±1,63	33,03±1,31	32,95±1,18	33,46±1,47	0,648
RDW (%)	214,29±50,67	240,16±60,27	236,10±51,72	235,31±76,11	0,602
PLT (K/uL)	0,19±0,04	0,20±0,04	0,21±0,04	0,21±0,04	0,747
MPV (fL)	12,60 [11,9-13,6]	13,25 [12,12-16,10]	13,21 [11,56-14,40]	12,81 [12,10-13,28]	0,439
PDW (%)	9,00 [8,60-9,80]	8,65 [8,10-9,47]	8,95 [7,14-10,82]	8,60 [8,29-9,87]	0,710
PCT (%)	16,40 [16,30-16,90]	16,40 [16,20-16,60]	19,51 [17,00-21,44]	17,10 [16,07-20,10]	0,008

Preeklampitik gruplar ile kontrol grupları arasında Lym# seviyelerine göre anlamlı bir farklılık vardır (p=0,006). Preeklampitik gruplarda Lym# seviyeleri kontrol gruplarına nazaran daha yüksek olduğu saptandı.

Preeklampitik gruplar ile kontrol grupları arasında PDW seviyelerine göre anlamlı bir farklılık vardır (p=0,008). Preeklampitik gruplarda PDW seviyeleri kontrol gruplarına nazaran daha düşük olduğu saptandı.

Tablo 9: Çalışma popülasyonuna ait s Flt-1 ve s Endoglin düzeyleri

Değişken	Alt Değer – Üst Değer	Ortalama ± SD
s Flt-1(ng/ml)	0,02-45,79	8,4387±10,30767
s Endoglin (pg/ml)	7581,29-187425,83	43063,6423±38638,45550

Tablo 10: Çalışma popülasyonuna ait s Flt-1 ve s Endoglin düzeylerinin 4 grup arasında karşılaştırılması

Değişken	H1 (n=17)	H2(n=24)	K1(n=10)	K2(n=22)	p

s Flt-1 (ng/ml)	3,92 [1,37-18,57]	10,78 [4,53-33,09]	359,30 [235,48-432,49]	95,14 [44,08-173,47]	<0,001
s Endoglin (pg/ml)	13,97 [5,79-23,54]	12,32[4,59- 21,16]	28,05 [16,53-43,87]	16,23 [7,75-24,00]	<0,001

Preeklampitik gruplar ile kontrol grupları arasında sFlt-1 (diğer adıyla sVEGF-R1) seviyelerine göre anlamlı bir farklılık vardı ($p<0,001$). Preeklampitik grupta sFlt-1 seviyeleri kontrol grubuna göre daha yüksek olduğu bulundu.

Preeklampitik gruplar ile kontrol grupları arasında sEndoglin seviyelerine göre anlamlı bir farklılık vardı ($p<0,001$). Preeklampitik grupta sEndoglin seviyeleri kontrol grubuna göre daha yüksek olduğu saptandı.

TARTIŞMA

Preeklampsi (PE) gebelikte maternal ve fetal morbidite ve mortaliteye neden olan multisistemik bir hastalıktır. Preeklampsinin patofizyolojisi henüz tam olarak anlaşılmasa da plasental anjiyojenik ve antianjiyojenik faktör düzeylerinde dengesizlikler ile birlikte seyretmektedir. Bu nedenle son zamanlarda preeklampsinin etiyolojisinde anjiyojenik ve antianjiyojenik faktörler önem kazanmıştır.

Birçok çalışmada anjiyojenik ve antianjiyojenik faktörler arasındaki dengesizliğin sebebinin plasental hipoksi ve zayıf plasental perfüzyon olduğu yönündedir. Çalışmalar sonucunda, plasentadaki yetersiz trofoblastik invazyonun ve anjiyogenezin yarattığı hipoksik ortam medeniyle maternal dolaşıma, sistemik endotelial disfonksiyona neden olan birtakım faktörlerin salındığı bilinmektedir.

Fizyolojik anjiyogenezin ve endotelial fonksiyonların sürdürülmesinde önemli rolleri olduğu düşünülen anjiyojenik faktörlerin ve bu faktörlerin biyolojik aktivitelerine karşı antagonistik etki gösteren antianjiyojenik faktörlerdeki değişimlerin preeklampsinin patogenezinin sebebi olduğu düşünülmektedir.

Yaptığımız çalışmada preeklampitik hastaların serum ve plazma örneklerinde sağlıklı kontrol grubuna göre karşılaştırma yapıldığında sFlt-1 ve sEndoglin testleri kontrol grubuna göre anlamlı yüksek bulunmuştur. VEGF ve PlGF plasental anjiyogenezde rol oynayan major moleküllerdir ve bu moleküllerin biyolojik aktiviteleri sFlt-1 tarafından engellenir. 2004'de Levine ve ark. ile Karumanchi ve ark. tarafından yapılan iki ayrı çalışmada preeklampitik hastalarda sFlt-1 seviyelerinin arttığı saptandı. Ayrıca sıçanlara ekzojen sFlt-1'in verilmesinin, tek başına preeklampsi benzeri bir hastalığa neden olabildiği gösterilmiştir (Levine RJ ve ark., 2004).

Benzer şekilde 2003 yılında Maynard ve ark. yaptığı bir çalışmada adenoviral bir vektör kullanılarak gebe ve gebe olmayan sıçanlara eksojen olarak sFlt-1 geni verilmiş ve her iki grup sıçanlarda da hipertansiyon, proteinüri ve preeklampsinin klasik renal lezyonu olan glomerüler endotelyozis gözlenmiştir. Ayrıca sFlt-1'in bu etkisi gebe olmayan sıçanlarda da izlenmiştir (Sugimoto H ve ark., 2003). Bu da sFlt-1'in maternal endotelial hücrelere etkilerinin plasentanın varlığından bağımsız olarak, doğrudan gözlenebileceği düşündürmektedir.

Preeklampside yükselen sFlt-1'e bağlanma neticesinde serbest PlGF ve VEGF'nin dolaşımdaki seviyelerinin azalmasına neden olmaktadır. sFlt-1'in bu etkileri preeklampside patogeneze suçlanan antianjiyogenik ortama katkıda bulunmaktadır. VEGF seviyeleri preeklampitik hastalarda 37-41. gebelik haftalarında ölçülemeyecek kadar düşebilir, bu durumda VEGF'nin biyolojik aktivitesini öngörmeye, PlGF seviyeleri yol göstericidir, çünkü her iki molekül de sFlt-1'den benzer şekilde etkilenir (Levine RJ ve ark., 2006). 2007 yılında Ünal ve ark. 21 ağır preeklampitik, 9 kronik hipertansif ve 34 normotansif kontrolde yaptıkları bir çalışmada olguların 15-20. gebelik haftalarında alınmış kan örneklerinde sFlt-1 ve PlGF seviyelerini değerlendirmişlerdir. Preeklampsili hastalarda kontrollere göre PlGF düzeylerinin anlamlı derecede düşük olduğu (85,3 pg/ml karşı 133 pg/ml; p=0,02) ancak, sFlt-1 düzeylerinin farklılık göstermediği (2210 pg/ml karşı 2430 pg/ml; p>0,05) bulunmuştur (Ünal ER ve ark., 2007).

2006 yılında Wathen ve ark. yaptığı çalışmada, 49' u daha sonradan preeklampsisi geliştiren 124 gebede 12-15. ve 16-20. gebelik haftalarında sFlt-1 seviyelerini ölçmüşler ve 16-20. gebelik haftalarında serum sFlt-1 seviyelerinin yükselmesi durumunda daha sonradan preeklampsisi gelişebileceğini savunmuşlardır (Wathén K-A ve ark., 2006). Preeklampside sFlt-1 seviyelerindeki yükselişin ve PlGF seviyelerindeki düşüşün preeklampsinin klinik bulguları ortaya çıkmadan saptanabileceğini gösteren başka çalışmalar da vardır.

Levine ve ark. tarafından sFlt-1 seviyelerindeki yükseliş ve PlGF seviyelerindeki düşüş preeklampsinin klinik bulgularının ortaya çıkışından 5 hafta önce saptanmıştır (Levine RJ ve ark., 2004). Diğer bir çalışmada sFlt-1 ve PlGF seviyelerindeki bu değişimlerin preeklampsinin ortaya çıkışından 8 hafta önce saptanabileceği gösterilmiştir (Tarasevičienė, V ve ark., 2003). Bu bilgilerin ışığında özellikle riskli grupta bu belirteçlerin aralıklı ölçümlerinin preeklampsinin öngörüsü için kullanılabilir.

Preeklampsili hastalarda dolaşımdaki Woolcock ve ark. diğer bir çalışmada sFlt-1 ve PlGF ve endoglin seviyelerinin artışının etyolojisi tam olarak bilinmemektedir. Bu olayda hipoksi, immünolojik ve genetik faktörler rol oynuyor olabilir. Endoglin ve sFlt-1'in preeklampsideki yükselişi hastalığın şiddetiyle korelidir ve yükselen bu seviyeler doğum sonrası hızla düşer (Venkatesha S ve ark., 2006). Artan seviyelerin doğum sonrası düşüşü endoglin ve sFlt-1'in büyük oranda plasental kaynaklı olduğunu düşündürmektedir.

sFlt-1 ve endoglinin eksojen olarak uygulandığı hayvan modellerinde, hipertansiyon, proteinüri, glomerüler endotelyozis ve HELLP sendromunun özelliklerini gösteren ağır preeklampsisi benzeri tablo izlenmiştir (Venkatesha S ve ark., 2006). Bu sonuç ağır preeklampsisi

gelişiminde major rol oynayan moleküllerin sFlt-1 ve endoglin olabileceği şeklinde yorumlanabilir.

2007 yılında Staff ve ark., preeklampitik ve sağlıklı kontrol grubunda umbilikal ven serumu, amniyotik sıvı ve maternal serumda endoglin, sFlt-1 ve PlGF seviyelerini araştırmışlar ancak fetal serumda endoglin seviyeleri iki grup arasında farklılık görülmemiştir. Maternal serum endoglin seviyeleri, maternal serum sFlt-1 seviyeleri ve sFlt-1 /PlGF oranıyla pozitif korele bulunmuştur ($r=0,8$ ve $r=0,5$). Preeklampsili maternal serumlarda ve amniyotik sıvılarda s Endoglin seviyeleri kontrol grubundan anlamlı derecede yüksek bulunmuştur (Staff, A. C ve ark., 2007). Bu son bulgu aynı zamanda endoglinin transplental geçişinin de bir kanıtı olabilir ancak bunun da önemi şu anda tam olarak bilinmemektedir. Bizim çalışmamızda da benzer şekilde maternal serum endoglin seviyeleri preeklampitik hastalarda aynı maternal yaş grubuna ait sağlıklı gebe kontrollere göre daha yüksek olduğu saptanmıştır.

2005 yılında Bayram ve ark. 44 ağır preeklampsili ve 44 normal gebelerde Soluble intercellular adhesion molecule-1 (sICAM-1) beraberinde üre, kreatinin, ALT, hematokrit ve trombosit düzeylerini araştırmış, bu araştırmada ağır preeklampitik gebelerle kontrol grubu, sICAM-1 düzeyleri açısından kıyaslandığında ağır preeklampitik gebelerde sICAM-1 düzeyleri kontrol grubuna kıyasla daha yüksek çıkmasına karşın sICAM-1 açısından istatistiksel olarak anlamlı fark bulunamamıştır ($p: 0,055$). İki grup üre ($p: 0,000$); kreatinin ($p: 0,007$); ürik asit ($p: 0,000$); AST ($p: 0,023$); ALT ($p: 0,000$); LDH ($p: 0,001$); hematokrit ($p: 0,025$); trombosit ($p: 0,011$) açısından karşılaştırıldığında istatistiksel olarak anlamlı farklar saptanmıştır (Bayram N., 2005). Bizim çalışmamızda da BUN, üre ve kreatinin değerleri benzer şekilde preeklampsili hastalarda daha yüksek bulunmuştur. Ancak ALT, hematokrit ve trombosit değerleri istatistiksel anlamda anlamlı bulunamamıştır. AST değeri için erken preeklampsisi grubu ile kontrol grubu (H1-K1) arasında istatistiksel anlamda farklılık varken, geç preeklampsisi grubu ve kontrol grubunda istatistiksel anlamda farklılık görülmemiştir (sırasıyla $p=0,002$, $p=0,832$).

2015 yılında Karateke ve arkadaşları 110 preeklampsili ve 100 sağlıklı gebe popülasyonu üzerinde Trombosit Crit (PCT), Trombosit Dağılım Genişliği (PDW) ve preeklampsisi arasındaki ilişkiyi (tam otomatik tam kan hücreleri sayım cihazı yardımıyla) araştırmışlar ve preeklampitik gruptaki hastalarda normal sağlıklı gebe grubuna nazaran PCT düzeylerinin anlamlı derecede düştüğünü ve PDW değerinin ise anlamlı derecede yükseldiğini tespit etmişlerdir (sırasıyla $p<0,001$, $p=0,004$) (Karateke A ve ark., 2015).

Freitas ve arkadaşları tarafından 29 preeklampitik gebe, 28 normotansif gebe ve 30 gebe olmayan sağlıklı kadın popülasyonu üzerinde trombosit sayımının preeklampsisi tahmininde kullanılabilirliğini araştırmış, preeklampitik gebe grubunun normotansif gebelere ve gebe olmayan sağlıklı kadın gönüllülere nazaran Trombosit Sayısı (PC) ve PCT değerlerinin anlamlı derecede düşük olduğunu tespit etmişlerdir (sırasıyla $p=0,031$, $p=0,035$ ve $p<0,001$, $p=0,004$). PDW değerleri açısından preeklampitik hasta grubunda normotansif gebe ve gebe olmayan kadın bireylere nazaran anlamlı derecede yüksek olduğunu görülmüştür (sırasıyla $p=0,05$ ve $p<0,001$) (Freitas, L. G ve ark., 2013). Bizim çalışmamızda tam otomatik kan hücreleri sayım cihazı yardımıyla yapılan karşılaştırma neticesinde preeklampitik hasta gruplarının sağlıklı gebe

gruplarına nazaran PDW değerlerinin diğer çalışmalardakilerin aksine anlamlı derecede düşük olduğu görülmüştür ($p=0,008$). Çalışmamızda PCT değerleri açısından popülasyonu incelediğimizde preeklampitik gruplarda sağlıklı kontrol grubuna nazaran diğer çalışmalarla uyumlu olarak düşük olmasına rağmen istatistiksel anlamda farklılık görülmemiştir ($p=0,747$).

Arıgüloğlu ve arkadaşları tarafından Şubat 1995 ve Ocak 1996 tarihleri arasında 25 preeklampitik gebe, 35 normotansif gebe ile 10 sağlıklı gebe olmayan kadın popülasyonu üzerinde immün sistem değişiklikleri incelenmiştir. Araştırmada mutlak anlamda preeklampitik hastalarda diğer gruplara nazaran lenfosit (Lym) sayıları açısından artış görülmüş ancak sağlık gebe ile gebe olmayan arasında anlamlı derecede bir fark görülmemiştir (sırasıyla $p<0,05$, $p>0,2$). Flow sitometrik yöntemle yardımcı T lenfositlerinin (Th), normotansif gebe kadınlarda, gebe olmayan sağlıklı kadınlara göre anlamlı derecede azaldığını hatta baskılayıcı T lenfositleri (Ts) ile orantılandığında Th/Ts oranının azaldığı görülürken preeklampitik hastalar ile normal gebeler arasında Th/Ts oranının arttığı görülmüştür (sırasıyla $p<0,001$, $p<0,05$). Bu durum normal gebelikte gebeliğin devamı için immün baskılanma olarak yorumlanmıştır (Arıgüloğlu EA ve ark., 1997).

Gezer ve arkadaşlarının 2016 yılında yapmış olduğu bir çalışmada ise preeklampitik gebeler için birinci trimesterde nötrofil/lenfosit oranı (NLR) ile trombosit/lenfosit oranı (PLR) değerlendirmeye alınmıştır. İlk trimesterde yüksek NLR ve PLR seviyelerinin preeklampsi tanısında kullanılabileceğini ortaya konulmuştur. Preeklampitik hastalarda sağlıklı gebelere oranla bu değerler yüksek bulunmuştur (sırasıyla $p<0,001$ ve $p<0,001$) (Gezer, C ve ark., 2016). Bizim çalışmamızda ise tam otomatik kan hücreleri sayım cihazı ile yapılan sayımda mutlak lenfosit sayıları açısından preeklampitik gruplarımız ile bu gruplarla uyumlu sağlıklı gebelerimiz arasında anlamlı derecede farklılık gözlenmiştir. Preeklampitik grup mutlak lenfosit sayıları sağlıklı gebelere oranla anlamlı derecede yüksek bulunmuştur ($p=0,006$).

Austdal ve arkadaşlarının 2013 yılında tamamlamış oldukları çalışmada 10 preeklampsili gebe kadın ve 10 gebe olmayan sağlıklı kadına ait idrar ve serum örneklerinde metabolitler manyetik rezonans (MR) spektroskopisi yöntemiyle incelenmiştir. Preeklampsili hastaların idrar örneklerinde kümelenmiş durumda metabolitlerin varlığı tespit edilmiştir (Austdal M ve ark., 2013).

The American College of Obstetricians and Gynecologists (ACOG) 2013 kriterlerinde de belirtildiği gibi preeklampsi yalnızca hipertansif bir durum olmayıp multisistemik etkileri olan bir komplikasyondur. Bu sebeple preeklampitik hastalarda idrar özgül ağırlığını (Spesifik Gravite) artıran birçok faktör vardır. Çalışmamız esnasında preeklampitik gruplar ile eklampitik gruplar arasında S G değerlerinde anlamlı derecede farklılık olduğu görülmüştür ($p<0,001$). Gruplar arası karşılaştırma yapıldığında preeklampitik grup1 ile kontrol grubu1 (H1-K1) arasında ve preeklampitik grup 2 ile kontrol grubu 2 (H2-K2) arasında S G seviyelerinde anlamlı bir farklılık görülmüştür (sırasıyla $p=0,007$, $p=0,001$). Çalışmamızın sonunda preeklampsi tanısını koymada sFlt-1 ve sEndoglin'in yüksek etkinlikte olduğunu belirlenmiştir. Bununla birlikte bu bulgularımızı literatürle beraber değerlendirdiğimizde preeklampitik hastalarda anjiyojenik faktörlerle ilgili yapılan çalışmalarda grupların heterojen özellikte olmaları

nenediyle, preeklampsinin öngörü ve tanısında kullanılabilecek, ideal sensitivite ve spesifite değeri veren cut-off seviyelerinin olmadığını görmüştür.

Sonuç olarak, preeklampsi, fizyopatolojisi tamamen açıklığa kavuşmamış önem arz eden obstetrik durumdur ve plasental anjiyojenik faktörlerde bir dengesizlik görülmektedir. Anjiyojenik ve antianjiyojenik faktörlerin preeklampsideki rolü hakkında birçok çalışma yapılmaktadır. Çalışmalar neticesinde antianjiyojenik faktörlerin seviyesi artarken, anjiyojenik faktörlerin seviyesinin azaldığı yönde sonuçlar rapor edilmektedir. Faktörlerin rolü hakkında sonuçlar raporlansa da daha geniş hasta ve kontrol gruplarında çalışmalar yapılmaya ihtiyaç vardır.

KAYNAKLAR

Andraweera PH, Dekker GA, Roberts CT. The vascular endothelial growth factor family in adverse pregnancy outcomes. *Human Reproduction Update*. 2012;18(4):436-57.

Arıgüloğlu EA, Hekim N, Ark HC. Preeklampsi Etyopatogenezinde İmmun Mekanizmanın Rolü. *Perinatoloji Dergisi*. 1997;5(1):32-6

Austdal M, Skrastad RB, Gundersen AS, Austgulen R, Bathen TF, Iversen AC. PP002. Metabolomic biomarkers in serum and urine of preeclamptic women. *Pregnancy hypertension*. 2013;3(2):67-8.

Bayram N. Ağır preeklampsili ve normal gebelerde sICAM-1 düzeyleri, 2005, T.C. Sağlık Bakanlığı Bakırköy Doğumevi Kadın ve Çocuk Hastalıkları Eğitim Hastanesi, Uzmanlık Tezi, 42 Sayfa, (Op. Dr. Yavuz Ceylan).

eBioscience. Human sCD105 (Endoglin) Instant ELISA 2016 [Available from: http://ebioscience.instant.at/bm_products/MAN/2105INST.pdf].

Freitas, L. G., Alpoim, P. N., Komatsuzaki, F., Carvalho, M. d., & Dusse, L. M. (2013). Preeclampsia: are platelet count and indices useful for its prognostic?. *Hematology (Amsterdam, Netherlands)*, 18(6), 360–364.

Gezer, C., Ekin, A., Ertas, I. E., Ozeren, M., Solmaz, U., Mat, E., & Taner, C. E. (2016). High first-trimester neutrophil-to-lymphocyte and platelet-to-lymphocyte ratios are indicators for early diagnosis of preeclampsia. *Ginekologia polska*, 87(6), 431–435.

Karateke A, Kurt RK, Baloglu A. Relation of platelet distribution width (PDW) and platelet crit (PCT) to preeclampsia. *Ginekologia polska*. 2015;86(5):372-5.

Levine RJ, Maynard SE, Qian C, Lim K-H, England LJ, Yu KF, et al. Circulating Angiogenic Factors and the Risk of Preeclampsia. *New England Journal of Medicine*. 2004;350(7):672-83.

Levine RJ, Lam C, Qian C, Yu KF, Maynard SE, Sachs BP, et al. Soluble endoglin and other circulating antiangiogenic factors in preeclampsia. *The New England journal of medicine*. 2006;355(10):992-1005.

Lopez-Novoa JM, Bernabeu C. The physiological role of endoglin in the cardiovascular system. *American journal of physiology Heart and circulatory physiology*. 2010;299(4):H959-74.

Maynard SE, Min JY, Merchan J, Lim KH, Li J, Mondal S, et al. Excess placental soluble fms-like tyrosine kinase 1 (sFlt1) may contribute to endothelial dysfunction, hypertension, and proteinuria in preeclampsia. *The Journal of clinical investigation*. 2003;111(5):649-58.

- Mutter WP, Karumanchi SA. Molecular mechanisms of preeclampsia. *Microvasc Res.* 2008;75(1):1-8.
- Staff, A. C., Braekke, K., Johnsen, G. M., Karumanchi, S. A., & Harsem, N. K. (2007). Circulating concentrations of soluble endoglin (CD105) in fetal and maternal serum and in amniotic fluid in preeclampsia. *American journal of obstetrics and gynecology*, 197(2), 176.e1–176.e1766.
- Stegers EA, von Dadelszen P, Duvekot JJ, Pijnenborg R. Pre-eclampsia. *Lancet* (London, England). 2010;376(9741):631-44.
- Sugimoto H, Hamano Y, Charytan D, Cosgrove D, Kieran M, Sudhakar A, et al. Neutralization of circulating vascular endothelial growth factor (VEGF) by anti-VEGF antibodies and soluble VEGF receptor 1 (sFlt-1) induces proteinuria. *The Journal of biological chemistry.* 2003;278(15):12605-8.
- Tarasevičienė, V., Grybauskienė, R., & Mačiulevičienė, R. (2016). sFlt-1, PlGF, sFlt-1/PlGF ratio and uterine artery Doppler for preeclampsia diagnostics. *Medicina (Kaunas, Lithuania)*, 52(6), 349–353. <https://doi.org/10.1016/j.medici.2016.11.008>
- Unal, E. R., Robinson, C. J., Johnson, D. D., & Chang, E. Y. (2007). Second-trimester angiogenic factors as biomarkers for future-onset preeclampsia. *American journal of obstetrics and gynecology*, 197(2), 211.e1–211.e2114.
- Wathén K-A, Tuutti E, Stenman U-H, Alftan H, Halmesmäki E, Finne P, et al. Maternal Serum-Soluble Vascular Endothelial Growth Factor Receptor-1 in Early Pregnancy Ending in Preeclampsia or Intrauterine Growth Retardation. *The Journal of Clinical Endocrinology & Metabolism.* 2006;91(1):180-4.
- Vaisbuch E, JEW, Sonia S. Hassan, MD, Roberto Romero, MD, Juan Pedro Kusanovic, MD, David B. Cotton, Yoram Sorokin and S. Ananth Karumanchi. Circulating angiogenic and antiangiogenic factors in women with eclampsia. *Am J Obstet Gynecol.* 2011 Feb 1;204(2):152.e1-9. doi:10.1016/j.ajog.2010.08.049.
- Venkatesha S, Toporsian M, Lam C, Hanai J, Mammoto T, Kim YM, et al. Soluble endoglin contributes to the pathogenesis of preeclampsia. *Nature medicine.* 2006;12(6):642-9.
- Yüksel G. Ağır preeklampside VEGF, PlGF, ANG-1, SFLT-1, ENDOGLİN ve ANG-2 seviyeleri, 2009. Pamukkale Üniversitesi Tıp Fakültesi Kadın Hastalıkları ve Doğum Anabilim Dalı, Uzmanlık Tezi, 56 Sayfa, (Prof. Dr. Babür Kaleli).

XXI ƏSR AZƏRBAYCAN UŞAQ POEZİYASINDA YUMORİSTİK ŞEİRLƏR**Filologiya Üzrə Fəlsəfə Doktoru, Dosent****Şöhrət Nüsrət Qızı Məmmədova**

Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti

TEZİS**Açar sözlər: Uşaq ədəbiyyatı, şeir, yumor, şən, kitab, sənətkar, xüsusiyyət, şərt, satirik, şıltaq, rəğbət, təbiət.**

XX əsrin sonu Azərbaycan uşaq ədəbiyyatımız üçün yxsəliş dövrü oldu. Uşaqların mənəvi tələb və zövqünə müvafiq yazılar yazmaq onları maraqlandıran mövzuları qələmə almaq, balaca oxucunun dilini, danışıq tərzini, psixoloji xüsusiyyətlərini başlıca şərt kimi əsas götürmək bu dövrdə yaşayıb yaradan sənətkarları fərqləndirən keyfiyyətlərdir.

Xalq ədəbiyyatı zəngin yumor mənbəyidir. Yumor şifahi xalq ədəbiyyatının xarakterik xüsusiyyətidir. Bütün xalqların şifahi ədəbiyyatında olduğu kimi Azərbaycan folkloru da özünün yumoristik təbiəti ilə ürəkləri fəth edir. O cümlədən Azərbaycan uşaq folkloru da zəngin yumor mənbəyidir.

Azərbaycan uşaq ədəbiyyatının yarandığı gündən yumor onun aparıcı bir keyfiyyəti kimi görünür. Klassik ədəbiyyatda təmsillər, satirik şeirlərdə bir cəhət xüsusi ilə Seyid Əzim Şirvani, Mirzə Ələkbər Sabir, Hikmət Ziya kimi sənətkarların şeirlərində bunu parlaq şəkildə görürük. Seyid Əzim Şirvaninin həm təmsillərində, həm də yumoristik süjetə əsslanan şeirlərində nikbin bir ruh olmaql yanaşı ictimai mühitin naqis cəhətləri ciddi tənqid hədəfi olur.

Son illərdə Azərbaycan uşaq ədəbiyyatının nümayəndələri yumorun əhəmiyyətini daha çox duyur, onu müdafiə edirlər. Yazıcıların fikrincə, uşaq dünyası gülüşlə, təbəssümlə əkizdir. Körpə dünyaya göz açır, ata-ana ilk dəfə onun özünə gülümsəyir, bu uşağın valideynin ilk hədiyyəsi olur. Uşaq özünü və ətrafındakıları dərk etdikcə yumorun kəsb etdiyi mənə da dəyişir, yeni keyfiyyət qazanır. Artıq o adi əyləncədən beyni düşündürən, yaxşı ilə pisi bir –birindən ayıran, eyham, rişxənd, istehza kimi çalarları olan bir meyarə çevrilir.

Uşaqlar quru təhkiyəni sevmir, onlar yaşlarına uyğun gəlməyən fəlsəfi fikirlərə də qulaq asmaq istəmirlər. Adətən boş nəsihətçiliklə dolu olan kitablar balaca oxucuları darıxdırır, onları bədii əsərlər oxumaqdan çəkindirir. Volter haqlı olaraq demişdir ki, ədəbiyyatın darıxdırıcı olanlardan başqa bütün növləri yaxşıdır.

Müasir rus tənqidçisi V.Leybson göstərir ki, uşaqlar üçün yazılmış kitabların hiss olunacaq dərəcədə zərəri var. Belə əsərlər uşağı mütaliədən soyudur, ədəbiyyatı onun nəzərində nüfuzdan salır.

Gülməli- şeir bu tamamilə yüngülfikirlilik deyil. Yox bu maraqlı sujetli şən yazmadır.

Uşaqları maddi aləmlə tanış edən əsərlər sözcükdən uzaq olmalı, maraqlı əhvalatlar danışmalıdır. İlk yaşda olan uşaqlar üçün ən yaxşı kitablar ola bilər ki, bunlar uşaqları dünya ilə, təbiətlə qismən tarix ilə şən bir surətdə tanış etsin. Bu fikirlə sonralar görkəmli yazıçılar tərəfindən inkişaf etdirilmiş, uşaq ədəbiyyatının yeni üfüqlər fəth etməsi üçün yumor sənətkarların əlində bədii əsərin keyfiyyətini yüksəldən milə çevrilmişdir.

Sənətkarlar yumordan istifadə edərkən həmişə nöqsanlardan bəhs etmir, bəzən yazıçı insanların mahiyyətindəki yaxşı – məzəli cəhətləri vermək üçün nəinki qəzəblənmir, hətta onlara məhəbbətlə yanaşır və rəğmənlə rəğbət bəsləyir, onları dotcasına sancır.

XX əsrin sonlarında yaşayıb yaradan sənətkarlardan olan İlyas Tapdıq və Zahid Xəlil şair kimi deyil, həm publisist, tərcüməçi və folklor bilicisi kimi də tanınır. Onlar ömrünün ən mənalı günlərini Azərbaycan uşaq ədəbiyyatının inkişafına həsr etmiş və bu sahədə böyük uğurlar qazanmışlar. Hər iki sənətkar hər şeydən əvvəl güclü müşahidə qabiliyyətinə malik olan bir poeziya ustasıdır və uşaqlar üçün 40 dan çox şeirlər kitabı işıq üzünə görmüşdür.

Hər hansı bir uşaq sənətkarının yaradıcılığında ən mühüm cəhət uşaqların yaş xüsusiyyətlərinin nəzərə alınmasıdır. İlyas Tapdıq və Zahid Xəlilin uşaqlar üçün yazdığı əsərlərində bu xüsusiyyət özünü daha qabarıq göstərir. Onlar bir psixoloq kimi çox yaxşı bilir ki, uşaqları dünya ilə, təbiətlə, ətraf aləmlə şən yumor dili ilə tanış etmək, onların mövzunu daha tez qavramasına səbəb olur. Ona görə də sənətkarlar təbiəti sevdirmək üçün qələmə aldığı bütün poeziya nümunələrində məhz bu yolla getmişdi

Uşaqlar yumoru sevirlər. Onlar öz nöqsanları haqqında da gülə-gülə oxuyur, qəhqəhə çəkərək qüsurlarından uzaqlaşırırlar. Yumor körpələrdə şən əhval-ruhiyyənin mənbəyi rolunu oynayır. Uşaq poeziyasını yumorsuz təsəvvür etmək olmaz. Çünki yumor tərbiyəsi həm də zövq tərbiyəsidir. Uşaq pisdən gülməyi bacarırsa, demək o yaxşını pisdən ayırır

Məqalədə XX əsrin sonlarında yaşayıb yaradan Azərbaycan uşaq ədəbiyyatını yaşadan sənətkarlardan İlyas Tapdıq və Zahid Xəlilin uşaqlar üçün yazdığı yumoristik poeziya nümunələri, onların bədii xüsusiyyətləri araşdırılmışdır.

SUMMARY

Keywords: Childbliterature, poem, humour, happy, book, artist, satirical, whimsical, sympathy, nature

The end of the twentieth century was risement for Azerbaijani children's poems. Writing articles according to children's spiritual needs and tastes,taking the language,speech,style and psychological features of he young reader as the min condition are the qualities that distinguish the artist who lived and created in this period.

Folk literature is a rich source of humour. Humour is a characteristic feature of oral folk literature. As in the oral literature of all nations,Azerbaijani folklore is distinguished by its most humorous nature.Azerbaijani children's folklore is also a rich source of humor .

Humour has been a leading quality of Azerbaijani children's literature since its inception.We see this clearly in the fables of classical literature, espacially in the poems of artists such as Seyid Azim Shirvani, Mirza Alakbar Sabir, Hikmat Ziya.In addiction to being an optimistic spirit in both Seyid Azim Shirvni's fables and poems based on humorous plots, the flaws of the social environment are the target of serious criticism.

In recent years, representatives of Azerbaijani children's literature understand the importance of humour.According to the writers,the world of children is twins with laughter and smiles.When kid opens his eyes for first time,his father and mother smiles at him and it is their first present to him.When kid starts to realise himself and peopple around himself ,humour and quality of humour changes to.From ordinary entertainment,int becomes a criterion that makes the brain think, distinguishes between good and evil, with hints of ridicule and mockery .

Ilyas Tapdq is one of the artists who enriched our children's literature in the twentieth century and ha his own original literary way.He is a beautifful man, a poet , born from deeo drems,great human dreams , shining like a rare pearl in the rich treasury of Azerbaijni literature.The main goal of his works is the victory of light over darkness,the victory of good over evil,and the belief in a happy future in other forms is one of th ideological and philosophical qualities of the national poet.

Children do not like dry stories, they do not want to listen to philosophical ideasn that do not suit their age.Books, which are usually full of empty advice,bore young readers and discourage them from reading fictional works.Volter was right when he said all kinds of literature are good,except for the boring ones

Modern Russian critic V.Leybson shows that books written for children are significantly harmful.Such works deprive the child of reading and discredit literature.

Funny-poetry is not totally friolous.No, this is a cherrful writing with an interesting subject

Works that enrich children with the material world should be far from rhetoric, tell interesting stories. They may be the best books for children of the first age, which will gladly acquaint children with the world, nature and in part history

These ideas were later developed by prominent writers, and in order to conquer new horizons of children's literature, humor became a means of improving the quality of art in the hands of artists

When artists use humor, they do not always talk about flaws, and sometimes a writer not only does not get angry to give people good qualities, but also treats them with love and sympathy, and stings them in a friendly way

Ilyas Tapdq and Zahid Khalil, two artists living in the late XX th century, are known not only as poets, but also as publicists, translators and folklore connoisseurs. They dedicated the most meaningful moments of their lives to the development of Azerbaijani children's literature and achieved great success in this field. Above all both of the artists are masters of poetry with strong ability to observe, and more than forty books of poems for children have been published. The most important aspect in the work of any child artist is to take into account the age characteristic of children. This features more in the works of Ilyas Tapdq and Zahid Khalil. As a psychologist, they know very well that acquainting children with the world, nature and everything around, the language of humor helps them to understand the subject more quickly. That is why artists used this way in every work.

That is why children love humor. They also laugh about their defects, and move away from their defects laughingly. The famous Russian poet A. Barto, who turned humor into the most powerful weapon in his hands, entered the history of Russian poetry with his extremely beautiful works. Humor is a source of joy in children. It is impossible to imagine child poetry without humor. Because humor education is a pleasure education. If a child can laugh at bad, it means he can define bad from good

The article examines examples of humorous poetry written for children by Ilyas Tapdq and Zahid Khalil, living artists of Azerbaijani children's literature who lived and created in late XX th century, and their artistic features.

XXI əsr Azərbaycan uşaq poeziyasında yumoristik şeirlər

XX əsrin sonu Azərbaycan uşaq ədəbiyyatımız üçün yüksəliş dövrü oldu. Uşaqların mənəvi tələb və zövqünə müvafiq yazılar yazmaq onları maraqlandıran mövzuları qələmə almaq, balaca

oxucunun dilini, danışıq tərzi, psixoloji xüsusiyyətlərini başlıca şərt kimi əsas götürmək bu dövrdə yaşayıb yaradan sənətkarları fərqləndirən keyfiyyətlərdir

Uşaq şeirlərini mövzu dairəsinə, ideya-məzmun xüsusiyyətlərinə görə aşağıdakı formada qruplaşdırılır:

1. Yumoristik uşaq şeirləri.
2. Vətənə məhəbbət və ana mövzusu.
3. Alleqorik şeirlər.
4. Əxlaqi didaktik şeirlər. Əməyə məhəbbət, məktəb, maarif və elmə çağırış.
5. Təbiət mövzulu şeirlər.

Uşaqlar gülməli əsərlərə daha çox meyl göstərir. Bunu yazıçılar, ədəbiyyatşünaslar və pedaqoqlar da təsdiq edir. Yumorlu şeirin ustadı görkəmli uşaq şairi A.Barto yazırdı: “Şən şeir, poetik zarafat! Əlbəttə, uşağa nadinc oyunlar lazım olduğu qədər gərəkdir” (18,205). M.Qorki isə həmişə uşaq ədəbiyyatı sahəsində çalışan sənətkarları şən yazmağa, uşaqlara bütün əhvalatları təbessümlə danışmağa səs-ləyirdi.

Uşaqlar quru təhkiyəni sevmir, onlar yaşlarına uyğun gəlməyən fəlsəfi fikirlərə də qulaq asmaq istəmirlər. Adətən boş nəsihətçiliklə dolu olan kitablar balaca oxucuları darıxdırır, onları bədii əsərlər oxumaqdan çəkindirir. Volter haqlı olaraq demişdir ki, ədəbiyyatın darıxdırıcı olanlardan başqa bütün növləri yaxşıdır.

Müasir rus tənqidçisi V.Leybson göstərir ki, uşaqlar üçün yazılmış kitabların hiss olunacaq dərəcədə zərəri var. Belə əsərlər uşağı mütaliədən soyudur, ədəbiyyatı onun nəzərində nüfuzdan salır.

Gülməli - şeir bu tamamilə yüngülfikirlilik deyil. Yox bu maraqlı sujetli şən yazmadır. Uşaqları maddi aləmlə tanış edən əsərlər sözcükdən uzaq olmalı, maraqlı əhvalatlar danışmalıdır. İlk yaşda olan uşaqlar üçün ən yaxşı kitablar ola bilər ki, bunlar uşaqları dünya ilə, təbiətlə qismən tarix ilə şən bir surətdə tanış etsin.

Bu fikirlə sonralar görkəmli yazıçılar tərəfindən inkişaf etdirilmiş, uşaq ədəbiyyatının yeni üfqlər fəth etməsi üçün yumor sənətkarların əlində bədii əsərin keyfiyyətini yüksəldən milə çevrilmişdir.

Sənətkarlar yumordan istifadə edərkən həmişə nöqsanlardan bəhs etmir, bəzən yazıçı insanların mahiyyətindəki yaxşı – məzəli cəhətləri vermək üçün nəinki qəzəblənmiş, hətta onlara məhəbbətlə yanaşır və rəğmən rəğbət bəsləyir, onları dotcasına sancır.

Bu gün XX əsrin sonlarında yaşayıb yaradan sənətkarlardan olan İlyas Tapdıq və Zahid Xəlilin uşaqlar üçün yazdığı yumoristik poeziya nümunələrini, onların məziyyətlərini, bədii xüsusiyyətlərini araşdıracağıq

Hər iki sənətkar təkcə şair kimi deyil, həm publisist, tərcüməçi və folklor bilicisi kimi də tanınır. Onlar ömrünün ən mənalı günlərini Azərbaycan uşaq ədəbiyyatının inkişafına həsr etmiş və bu sahədə böyük uğurlar qazanmışlar .

İlyas Tapdığın sənətkarlığı ona görə bütün ədəbi ictimaiyyətin diqqətini cəlb edir ki, o, hər şeydən əvvəl güclü müşahidə qabiliyyətinə malik olan bir poeziya ustasıdır, İlyas Tapdığın 40 adda şeirlər kitabı işıq üzü görmüşdür. “Bulaq başında”, “Gözlər”, “Xumar”, “Arxalı dağlar”, “Çimnaz oynayır”, “Təpələr”, “Meşənin mahnısı”, “Xoruz və siçan”, “Qızlar və qağayılar”, “Çiçəklərim, güllərim”, “Qoçaq dovşan”, “Şıltaq Günəş”, “Nağıllı ağaclar” və sair şeir kitabları nəşr olunmuşdur. Bu kitablara toplanmış uşaq şeirlərinin əksəriyyətində də yumor hakimdir, hamının gördüyü bir lövhəni, yumorun şirin dili ilə heç kəsin görə bilməyəcəyi bir illüstrativ mənərəyə çevirməyi bacaran şairdir:

Nənənin evində Gəbə var.
Gəbənin üstündə dəvə var
Dəvənin belində təpə var,
Təpənin üstündə Nəvə var.
Dəvənin yunundan toxunur gəbələr,
Gəbələr üstündən boylanır dəvələr.
Dəvələr belində dayanıb təpələr,
Təpələr stündə oynayıb nəvələr. (17, s.165)

Təkcə bu bənd bitkin bir şeirə çevrilə bilərdi. Lakin şair hər bir misranın məntiqi davamını kəşf edir. “Nənənin evində gəbə var, gəbənin üstündə dəvə var” misralarının məntiqi davamı kimi: “Dəvənin yunundan toxunur gəbələr” misrası ilə rastlaşırıq. Yalnız bu misradan sonra uşağa aydın olur ki, dəvəni əzizləyib şəklini gəbənin üstündə niyə çəkiblər. Çünki dəvənin yunu olmasa gəbələr də toxunmazdı. Dəvələrin belindəki təpələr, təpələrin üstündə oynayan nəvələrin xoşbəxtliyinin də səbəbkarı həmin dəvələr və gəbələri toxuyan nənələrdir.

Forma ilə məzmunun vəhdəti İ.Tapdığın uşaq şeirlərinin ən mühüm keyfiyyətlərindən biridir. Təbiətin füsunkar gözəlliyinə həsr etdiyi şeirlərində bu cəhət xüsusilə nəzərə çarpır. Şair daha tutarlı ifadələr tapır, lövhə yaradarkən poetik cizgilərin əlvanlığına və sərrastlığına xüsusi diqqət yetirir və bunu da yumoristik bir şəkildə sevdilərək balaca oxucularına çatdırır..

İlyas Tapdıq uşaqların psixologiyasına dərinləndən bələd olduğuna görə uşaq ədəbiyyatının sirlərini də bu kök üstə nizamlayır, qurduğu süjetlər, təsvir etdiyi inandırıcı əhvalatlar balaca oxucunu ələ alır. Uşaqların həyat tərzini, yaşam dünyasını müşahidə edərək, bu kiçik sirli aləmin poetik təsvirini vermək İ.Tapdıq yaradıcılığına xas olan üslubdur. Şair

uşaq dünyasın da baş verən məzəli əhvalatları nəzmə çəkir, uşağın kövrək xarakterik xüsusiyyətlərini məharətlə yumor dili ilə təsvir edir.

“Gültəmin saç” şeirində şair uşaq xüsusiyyətlərin real təsvirini verir. O əsərlərində uşaqların başına gələn məzəli əhvalatlardan daha çox istifadə edir. Saçını kəsdirmək istəməyən, əlini ataraq uzun saçını yerində görməyən və bundan məyus olan uşağın keçirdiyi kövrək hissləri, psixoloji anları çox incəliklə qələmə alır.

Bir əmi
Götürüb qayçını.
Gültəmin
Qısaldıb saçını.
Başına aparır
Əlini ,
Qız gəzir, axtarır
Telini,
Ağlayır :_ Gətirin
Qayçını ,
Yerinə bitirin
Saçımı! (17, s.157)

İlyas Tapdıq bəzən ən adi bir əhvalatdan məzmunlu əsər yaratmağa nail olur. Məsələn, “Qoç və uşaq” şeirində şair uşağın dəcəlliyini, onun qoçu cıratdığını təsvir etmir, qoçun dediyi iki misralıq sözdən hər şey oxucuya aydın olur:

– Buynuzları burma-burma
Vurağan qoç, məni vurma!..
Qoç uşağa baxıb durdu,
Buynuzunu daşa vurdu.
Dedi: – Onda, dəcəl oğlan,
Qabağında gəlib durma!..(17,s.154)

“Qarr!Qarr!” şeirində is biz qarğanın “qarr” etməsini onun yagan qar istəməsi kimi başa düşən, hər yer ağ örpəyə bürünən zaman isə yenə də “Qarr, Qarr” edən, qarğanın indi nə istədiyini anlamayan saf bir uşağın qarğaya müraciətini görürük. Sənətkar bu müraciəti yumorla ele bir vəhdətə edir ki, balaca oxucu gülür :

...Qar istəyirdin,

Deyirdin:

“Qar!Qarr!

Bu da sənə qar!

Elə yenə də

“Qar-qar”deyirsən

İndi de görək

Nə istəyirsən?! (17.s.157)

İlyas Tapdıq xalq ədəbiyyatından yaradıcı bəhrələnən söz ustasıdır. Yanıltmac şeirləri oyun xarakterli olduğuna görə balaca oxucuların xoşuna gəlir. “Zəminənin zoğalı”, “Keçim” və sair yanıltmac şeirlər şairin sənətkarlığından xəbər verir.

Çox zaman şairlər yalnız yumor yaratmaqla uşağı güldürməyi qarşısına məqsəd qoyur.lakin təcrübəli şairlər fürsətdən istifadə edərək şeirin digər imkanlarından da bəhrələnirlər.İlyas Tapdıq da yaratdığı uşaq şeirlərində belə hərəkət edir.O həm gözəl sənət nümunəsi yaradır, həm uşaqların nitqini inkişaf etdirmək məqsədini qarşısına qoyur.Məsələn “Cücə cücəni döydü” alletraiyalı şeirində şair həm yumoritik bir səhnə , həm də “c” səslərinin alletrasiyasını yartmağa nail olmuşdur .Bu şeiri oxuyan hər bir uşağın gözü qarşısında həyətdə sünbül tapıb dimdiyi ilə sünbül döyəcləyən zaman yoldaşı cücənin onun yanına gəlməsi, sünbül döyən cücənin başını qaldırıb cücəyə baxması və fürsətdən istifadə edən qarğanın sünbülü qapması yumorla təsvir olunmuşdur.

Cücə sünbül döyürdü

Cücə cücəni gördü.

Cücə cücəni qovdu,

Sünbülü qarğa qapdı

Cücə gözünü döydü. (17, s.155)

Burada döydü sözü həm məcazi, həm də lüğəvi mənasında işlənmişdir.

Başqa bir şeirində də İlyas Tapdıq “K” və “G” səslərinin alletrasiyanı yaradır və yumoristik bir sujet təsvir edir.

Küləkli yerdə

Güllü gül əkdi

Dedilər:

- Güllü, bura küləkdi.

Deyilən sözlər

Onu açmadı

Güllünün gülü

Yarpaq açmadı. (17, s.152)

“Zəminənin zoğalı” yanılımac- şeirində “z” samitinin təkrarı ilə alliterasiya yaradan müəllif, şeirin poetikliyinə, harmoniyasına xüsusi fikir vermişdir. Sənətkar xüsusi utalıqla şeirə bir yumor da qataraq şeirin daha tez yadda qalmasına nail olmuşdur. Çünki burada şeirdəki axıcılıq, alliterasiyanın oyun xarakterli olması bunu deməyə əsas verir.

Zolaq-zolaq

Zənbilə

Zoğal yığdı

Zəminə.

Zeynəb nənə

Zoğalı

Süzüb dei:

- Gözəldi,

Mürəbbəməz düzəldi.(17, 148)

Şairin alliterasiyaya əsaslanan “Bildirçin” şeiri uşaq poeziyamızın nadir nümunələrindən sayıla bilər. Misralardakı “bildirçin”, “bildir”, “bildir-bildir”, “çildir” və sair sözlər şeirin poetik dəyərini daha da rəvnəqləndirir, bir süjet ətrafında birləşərək, uşaqlara yeni bir əhvalat nəql edir:

Bildir uçub bağçanı

Meşə bildi bildirçin.

Arzu baxıb çıxırdı:

“Çildir, çildir bildirçin!”

Dedi: – Hanı quyruğun?

Mənə bildir, bildirçin!

Bəlkə pişik qoparıb

Neçə ildir, bildirçin?!

Ötdü kolun dibində,

Bildir-bildir, bildirçin.

Qurbağalar ağladı ,

Gildir –gildir bildirçin.(17,160)

İlyas Tapdığın uşaq əsərləri Mirzə Ələkbər Sabir, Abbas Səhhət, Abdulla Şaiqlə başlayan uşaq poeziyamızın davamı kimi görünür. “Ay niyə qaçır?”, “Baba və balaca Mehriban”, “Çimnaz oynayır”, “Ay səni, dəcəl pişik!”, “Elçin ayaq açır”, “Mələyin hörükləri”, “Kimdir çəkən bu şəkli”, “Məktəbə gedəcəyəm”, “Övlad evin gözüdür”, “Nəvələr şirin olur”

və sair şeirləri şairin geniş yaradıcılıq imkanlarından xəbər verir. Dilinin saflığı, uşaq qəlbinə xas olan şirinliyi süjetlərin təbii ideyaları İlyas Tapdığı öz müasirlərindən tamamilə fərqləndirir.

Folklor motivləri əsasında yazılmış “Dörd yoldaş” şeirində şair uşaq xüsusiyyətindəki qorxqlıq kimi mənfi cəhəti gülüş obyektinə çevirmişdir. Əsərin qəhrəmanları heç bir səbəb olmadan hay-küy yaradan, az qala öz kölgələrindən qorxan dörd yoldaşdır. Korun qaraltı görməsi, karın taqqıltı səsi eşitməsi, çılpağın oğrular tərəfindən soyulmaqdan qorxması, çolağın qaçmaq təkifi yoldaşların heç birində təəcüb doğurmur. Meşədə gecələyən yoldaşlar qorxaqlıqları ucbatından şirin yuxuya həsrət qalır, çıxış yolunu qaçıb aradan çıxmaqda görürlər:

Dörd yoldaş dərədə gecələdilər
Şirin bir yuxunu heç elədilər.
Kor dedi:- Uzaqdan qaraltı gəlir!
Kar dedi: Bayadan taqqıltı gəlir.
Çılpaq qorxa-qorxa boylandı yola
Gecənin bu vaxtı xeyir ola?
Qorxuram qulurlar tələ qurarlar
Birci köynəyim var, soyundurarlar!
Çolaq çəliyini yerdən götürdü
Doğrudan doğruya qaraltı gördü.
Dedi: - Nəyə gərək boş nağıl açmaq
Bircə əlac qalır:- o da ki, qaçmaq. (13, 154)

Azərbaycan uşaq ədəbiyyatının çox sevilən sənətkarlarından olan Zahid Xəlil yazır ki, müəyyən didaktik əhəmiyyətə malik olan hadisəni az sözlə, lakin anlaşılıq tərzdə təsvir etmək İlyas Tapdığı uşaq şeirləri üçün çox xarakterikdir. “Çimnaz oynayır” şeiri sadə dillə balaca bir qızın rəqs etməsindən bəhs edir. Lakin bu şeirdə şair şən və oynaq Çimnazın qəşəng rəqqasə olmasını tərənnüm etməklə yanaşı, gözəl oynamaq üçün məhz hansı əl-qol hərəkəti lazım olduğunu poetik bir dillə uşaqlara çatdırır (4, s 310)

Hər hansı bir uşaq sənətkarının yaradıcılığında ən mühüm cəhət uşaqların yaş xüsusiyyətlərinin nəzərə alınmasıdır. Zahid Xəlilin uşaqlar üçün yazdığı əsərlərində bu xüsusiyyət özünü daha qabarıq göstərir. Şeirdə izhar olunan hiss, duyğu və düşüncənin, daha doğrusu, təsvir və tərənnüm edilən əşya, hadisə və onların xassələri, əlamətləri barədə təsəvvürlərin, təəssüratın kimin dilindən ifadə olunması baxımından şairin uşaqlar üçün yazdığı şeirləri çeşidlidir.

Zahid Xəlilin uşaq poeziyasını araşdırarkən onun şeirlərinin əksəriyyətində yumor hissənin hakim olduğunu görürük. “Yalançı İmran”, “İsgəndərin işləri”, “Dalaşqan sərçə”,

“Fərruxun dişi”, “İki dost”, “Ayı balası”, “Dələ”, “Kirpi” və s. Hətta məqsədi başqa mövzulu bir əsər yazmaq olduqda belə, şair onun məzmununa bir yumor qatır, dilini səmimiləşdirir, şirinləşdirir. Çünki sənətkar uşaqların xarakterinə məxsus bir xüsusiyyəti çox yaxşı bilir ki, uşaqlar yumoru sevirler, onlar öz nöqsanları haqqında da gülə-gülə oxuyur, qəhqəhə çəkə-çəkə qüsurlarından uzaqlaşirlar. Z.Xəlilin yaradıcılığına dərindən bələd olan tədqiqatçı alim F.Əsgərli “Ömrün sözü, sözün ömrü” adlı monoqrafiyasında şairin sənətkarlığına yüksək qiymət verir və Z. Xəlilin bütün uşaq şeirləri üçün ümumi cəhəti göstərərək deyir. “Z.Xəlil şeirlərinin əksəriyyətində hadisə və əhvalatları ya təsvir etdiyi qəhrəmanlarının dili ilə, ya da poetik təxəyyülü vasitəsilə uşaqların təbiətinə xas olan, incə şeiri yumorla onlara çatdırır” (9,76).

Dediklərimizin əyani sübutu olan “Yalançı İmran” yumoristik uşaq şeirinə nəzər salaq. Bu şeirdə şən əhvali ruhiyyə, incə yumoristik üslub daha qabarıq nəzərə çarpır. Mətbəxdəki qabın ağzını açıb mürəbbəni yeyən İmran üz-gözündən xəbərsiz halda anasına mürəbbəni pişiyin yediyini deyir:

İmran mətbəxə qaçdı,
Qabın ağzını açdı,
Mürəbbəni yedi o.
Amma gəlib yavaşca
Anasına dedi o:
- Quyruğunu buladı,
Pişik gəlib yaladı.
Anası baxdı ona,
İnanmadı sözünə.
Mürəbbənin şirəsi
Bulaşmışdı üzünə. (13,171)

“İsgəndərin işləri” adlı yumoristik şeirdə isə söhbət geyimi, səliqəsi, görünüşü ilə ətrafdakılarda gülüş doğuran, hər şeyi tərsinə geyinən, qiyməti də tərsinə alan İsgəndərdən gedir

...Dərsdən qaçıb İsgəndər
Evə gedir tərsinə!
Tərsdir ayaqqabısı,
Köynəyi dal-qabaqdır
Görən bu İsgəndərdir,
Yoxsa ki, balqabaqdır?! (13,62)

“Fərruxun dişİ” şeirində isə Z.Xəlil uşaqlar üçün olduqca orijinal bir yumor nümunəsi yaratmağa nail olmuşdur:

Armud demir,
Alma demir,
Çəkİr dişə,
Dişlər də ki,
Düşür bir-bir
Gəlmir işə.
Heyvaya bir
Dişdəm çaldı.
Dişdəmdə bir
Dişİ qaldı.(13,61).

“Şair hamı üçün adi görünən predmetləri mənalandırmağa səy edir, əşyanın poetik cəhətlərini görməyə və onu oxucusuna göstərməyə çalışır. O bəzən həyatda rast gəldiyi ən adi hadisələri şeir dilinə çevirərək mənalandırmağa çalışır və qarşısına qoyduğu məqsədinə nail olur” (25,480).

“Çərkəz” yumorlu şeirində uşaqlar yayın istisində ayağına çəkmə geyinən dostlarının üst-başını bulayan nadinc, qaraqabaq Çərkəzlə rastlaşır və ona ürəkdən gülürlər:

Çərkəzə bax Çərkəzə,
Qaraqabaq Çərkəzə.
Yayın düz ortasında
Çəkmə geyinib Çərkəz.
Göydən isti tökülür.(13, s.235)

Sənətkarın “Oynayıram beşikdə”, “Hərflər”, “Arabaya qoşulan dovşan”, “Sallaq və Şıllaq” və s. şeirləri də uşaqlarda xoş əhvali-ruhiyyə yaradaraq gülüş doğurur. Bu epik şeirlərdəki obrazların özünəməxsus mənəvi dünyası, əxlaqi sifətləri və psixoloji xarakterik xüsusiyyətləri vardır. “

Sadə dil, təbii hadisə, ən başlıcası isə yumor Z.Xəlilin uşaqlar üçün yaratdığı poeziya nümunələrinin əsas məziyyətidir. “Ayauçan”, “Dilərənin danası!”, “Səməndərin işləri”, “Sərçə və şar”, “Gölməçə” və s. şeirlərini oxuyan zaman biz bunun şahidi olururuq. Balaca bir gölməçəni güzgüyə bənzədən Gülər güzgünü sındırmaq üçün öz gücünü sınayır və bir anda gölməçənin ortasına tullanır. Nəticə isə hamıya aydındır:

Güzgüyə bənzəyirdi,
Balaca bir gölməçə.

Gülər dedi:

- İndicə

Sınayaram gücümü,

Sındıracam güzgünü.

Bir anda gölməçənin

Ortasına tullandı,

Üstü-başı bulandı (17,s. 260).

Çox vaxt şair heyvanları uşaqlara sevdirmək üçün də ustalıqla şirin bir yumordan istifadə edir:

Niyə xırdasan belə,

Ay dələ?!

Amma quyruğun

Yumşaq bir şələ.

Qaçıb çıxırsan

Budaqların başına.

Gözlə, birdən düşərsən

Uşaqların başına! (17,s.277).

Zahil Xəlil bir psixoloq kimi çox yaxşı bilir ki, uşaqları dünya ilə, təbiətlə, ətraf aləmlə şən yumor dili ilə tanış etmək, onların mövzunu daha tez qavramasına səbəb olur. Ona görə də sənətkar təkçə “Dələ” şeirində deyil, təbiəti sevdirmək üçün qələmə aldığı bütün poeziya nümunələrində məhz bu yolla getmişdi

Bir sözlə, sənətkarlar yumordan istifadə edərkən həmişə nöqsanlardan bəhs etmir, bəzən yazıçı insanların mahiyyətindəki yaxşı – məzəli cəhətləri vermək üçün nəinki qəzəblənmir, hətta onlara məhəbbətlə yanaşır və rəğmən rəğbət bəsləyir, onları dotcasına sancır. Bax buna görə də uşaqlar yumoru sevirilər. Onlar öz nöqsanları haqqında da gülə-gülə oxuyur, qə hqəhə çəkərək qüsurlarından uzaqlaşırılar. Yumor körpələrdə şən əhval-ruhiyyənin mənbəyi rolunu oynayır. Uşaq poeziyasını yumorsuz təsəvvür etmək olmaz. Çünki yumor tərbiyəsi həm də zövq tərbiyəsidir. Uşaq pisə gülməyi bacarırsa, demək o yaxşını pisdən ayırır

ƏDƏBİYYAT

1. Abdullayev C. Bədii ədəbiyyatın tərbiyəvi rolu. Filoloji araşdırmalar”, 2004.
3. Adilov M., Mərdanov V. Uşaq və şeir: Bakı: Maarif 1983.
2. Azərbaycan uşaq ədəbiyyatı antologiyası 3 cildə, I cild, şeir. Tərtib edəni Q.Namazov, 2005.
3. Azərbaycan uşaq ədəbiyyatı antologiyası 3 cildə, II cild şeir. Tərtib edəni Q.Namazov, 2005.
4. Azərbaycan uşaq ədəbiyyatı antologiyası 3 cildə, III cild nəşr. Tərtib edəni Q.Namazov.
5. Azərbaycan ədəbiyyatı traixi 2 cildə, I cild. Bakı: Elm, 2004.
6. Belinski V Q. Seçilmiş məqalələr, Bakı, Gənclik, 1979.
7. Əfəndiyev P. Azərbaycan şifahi xalq ədəbiyyatı, Bakı: Maarif, 1992.
8. Əhmədov C. Uşaq və zaman. Bakı: Yazıçı, 1986.
9. Əsgərli F. Sənətkarın uşaq dünyası. Bakı, ADPU-nun nəşri, 2003.
10. Hacıyev A. Azərbaycan uşaq ədəbiyyatı tarixi: Bakı: Təhsil, 2004.
11. Həsənli B. Azərbaycan uşaq ədəbiyyatı Bakı: Müəllim, 2015.
12. Xəlil Z., Əsgərli F. Azərbaycan uşaq ədəbiyyatı. Bakı: ADPU, 2004
13. Xəlil Z. “Ağ leyləklər”. Bakı, SKYG, 2016.
14. Xəlil Z. Seçilmiş əsərləri VI cild. Bakı: ADPU, 2008.
15. Məhərrəmov C. Azərbaycan uşaq ədəbiyyatında ənənə və novatorluq. Bakı: ADPU, 1997.
16. Məmmədova Ş. M.Dilbazinin uşaq yaradıcılığı. Bakı, ADPU, 2014.
17. Məmmədova Ş. Azərbaycan uşaq ədəbiyyatı antologiyası.(II cild) Bakı, ADPU, 2018.
18. Məmmədova Ş. Z. xəlilin uşaq əsərlərinin bədii xüsusiyyətləri. Bakı, ADPU, 2016.
19. Məmmədov M., Balayev V., Cavadov T. Pedaqoji mühit və uşaq ədəbiyyatı. Bakı: Maarif, 1992.
20. Nəbiyev A. Azərbaycan uşaq folkloru. Bakı, Elm, 2000.
21. Vurğun S. Balalarımız üçün gözəl əsərlər yaradaq. Böyük sənət uğrunda. Bakı, 1970.
22. Tapdıq İ Nağıllı ağaclar. Bakı: Gənclik, 1988
23. Tapdıq İ. Şiltaq günəş. Bakı: Gənclik, 1982.

MÜASİR AZƏRBAYCAN ƏDƏBİ DİLİNDƏ İŞLƏNƏN DERİVATOLOJİ PROSESLƏR

ZEMFİRA ABBASOVA

filologiya üzrə fəlsəfə doktoru

Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti,

Filologiya fakültəsi

ORCID ID 0000 0002 5135 1666

XÜLASƏ

Mədəni həyatımızda mövcud olan hər bir dil vahidi, o cümlədən ədəbi dilimizdə işlənən derivatoloji proseslərdən danışanda istər-istəməz zaman-zaman aparılan tədqiqatların özü sistemləşdirilir. Yəni elmşünaslığın özü də müxtəlif konkret elmlər kimi, obyektini fərqli və oxşar cəhətlərin əsasında sistem halına salır. Beləliklə, elmdəki mərhələlər müəyyən olunur. Bu mərhələlərdə əsas məqsəd, həll olunan məsələlər və problemlər, tədqiqat metodlarının vahidliyi əsasında müəyyən olunur.

Derivatoloji proseslər çox vaxt söz düzəldən şəkilçinin əlavə edilməsi nəzərdə tutulur. Belə şəkilçilər adətən bir və ya müxtəlif leksik kateqoriyaya (nitq hissəsinə) aid olan sözlərə şamil edilir və onları digər belə kateqoriyalı sözlərə çevirir. Müasir Azərbaycan ədəbi dili əsrimizin ən mürəkkəb hadisələrini, cəmiyyətin inkişaf qanunlarını əks etdirməyə, dərin elmi nəzəriyyələri ifadə etməyə qadir bir dildir. Hər bir dilin sürətlə inkişaf edən, dəyişən hissəsi lüğət tərkibidir.

Müasir Azərbaycan ədəbi dili lüğət tərkibi baxımından zəngin dillərdən biridir. Dilimizin lüğət tərkibi həyat inkişaf etdikcə, xalqın mədəni səviyyəsi yüksəldikcə artır, çoxalır və eyni zamanda zənginləşir. Müasir Azərbaycan ədəbi dilinin lüğət tərkibinin uzun bir inkişaf tarixi vardır. Lüğət tərkibi ya başqa dillərdən hazır leksik vahidlər almaqla, ya da dilin öz imkanları, sözlərin mənaca dəyişməsi ilə əlaqədar zənginləşir. Hər bir müasir dildə bu və ya digər məfhumu ifadə etmək üçün yeni-yeni sözlər və ifadələr meydana çıxır, dilin lüğət tərkibini inkişaf etdirir.

Açar sözlər: lingvistikə, derivatoloji proses, ədəbi dil

DERIVATOLOGICAL PROCESSES DEVELOPED IN THE MODERN AZERBAIJANI LITERARY LANGUAGE

SUMMARY

When we talk about every linguistic unit that exists in our cultural life, including the derivative processes used in our literary language, the research itself is systematized from time to time. That is, science itself, like various concrete sciences, systematizes its object on the basis of different and similar aspects. Thus, the stages in science are determined. These stages are determined on the basis of the main purpose, problems and challenges, the unity of research methods. Derivative processes often involve the addition of a word-forming suffix. Such suffixes usually refer to words belonging to one or different lexical categories (parts of speech) and translate them into words of such another category. Modern Azerbaijani literary language is a language capable of reflecting the most complex events of our century, the laws of development of society, expressing deep scientific theories. The rapidly evolving and changing part of any language is the vocabulary. Modern Azerbaijani literary language is one of the richest languages in terms of vocabulary. The vocabulary of our language grows, multiplies and enriches at the same time as life develops and the cultural level of the people rises. The vocabulary of the modern Azerbaijani literary language has a long history of development. The vocabulary is enriched either by acquiring ready-made lexical units from other languages, or by the language's own internal possibilities, by changing the meaning of words.

In every modern language, new words and expressions appear to express this or that concept, developing the vocabulary of the language.

Key words: linguistics, derivatological process, literary language

Bu mərhələdə əsas məqsəd, həll olunan məsələlər və problemlər, tədqiqat metodlarının vahidliyi əsasında müəyyən olunur. Derivatoloji proseslər çox vaxt söz düzəldən şəkilçinin əlavə edilməsi nəzərdə tutulur. Belə şəkilçilər adətən bir və ya müxtəlif leksik kateqoriyaya (nitq hissəsinə) aid olan sözlərə şamil edilir və onları digər bir kateqoriyalı sözlərə çevrilir. Müasir Azərbaycan ədəbi dili əsrimizin ən mürəkkəb hadisələrini, cəmiyyətin inkişaf qanunlarını əks etdirməyə qadir bir dildir. Məlumdur ki, hər bir dilin sürətlə inkişaf edən, dəyişən hissəsi onun lüğət tərkibidir. Söz yaradıcılığı müasir dilçilik elminin müstəqil bir bölməsi hesab edilir. O, bir növ, leksika ilə qramatika arasında orta mövqe tutur. Söz yaradıcılığı sözlərin yaranması haqqında təlimdir. Dilçilik elminin bu şöbəsində sözlərin yaranma üsulları və ya vasitələri öyrənilir. Burada sözləri həm quruluşundan, həm də seni

sözlərin əmələ gəlməsi qaydalarından bəhs edilir. Sözlərin qrammatik cəhətdən dəyişdirilməsi, qrammatik mənanın dəyişməsi ilə nəticələnirsə, leksik şəkilçi qəbul etməsi onun leksik mənasının dəyişməsinə səbəb ola bilər və fərqli yeni söz yaranır. Nümunələrə diqqət yetirək.

Məsələn,

isim – isim: - çi (dəniz →dənizçi)

sifət – isim: - lik (gözəl→gözəllik)

sifət – feil: - lə (zəif→zəifləmək)

göstərir. Bunları ümumiləşdirsək söz yaradıcılığı prosesində aşağıdakı tipik üsulların mövcudluğunu müəyyənləşdirmək olar:

- leksik – morfoloji
- leksik – sintaktik
- morfoloji–sintaktik

Leksik – morfoloji üsulu xarakterizə edən əlamət sözlərin leksik şəkilçilərlə (məktəbli, dənizçi, meşəlik, yağlı, üzücü, kolluq və s.) əmələ gəlməsidir. Bu, Azərbaycan dilində sözlərin əmələ gəlməsinin ən önəmli üsulu hesab olunur və dilimizin lüğət fondunun zənginləşməsində mahüm rola malik olur.

Leksik – sintaktik üsul iki və daha artıq sözün birləşməsilə yeni sözlərin yaranması üsuludur.

Morfoloji – sintaktik üsulla da dilimizin lüğət tərkibini zənginləşdirmək mühüm rol oynayır. Bir neçə konkret misal göstərək. Məlum olduğu üzrə, düz, gənc, qoca, qəhrəman, göy, ağ və s. kimi sözlər əslində sifətdir. Lakin həmin sözlər isimləşərək müvafiq əşyaları da bildirmək mənasını kəsb edir: düz – düzənlik və s.

Beləliklə, müasir Azərbaycan ədəbi dili lüğət tərkibi baxımından zəngin dillərdən biridir. Dilimizin lüğət tərkibi həyat inkişaf etdikcə, xalqın mədəni səviyyəsi yüksəldikcə artır, çoxalır və eyni zamanda zənginləşir.

İstifadə olunmuş elmi ədəbiyyat

1. Azərbaycan dilinin izahlı lüğəti (I cild). Bakı: “Şərq-Qərb”, 2006, 744 s.
2. Azərbaycan dilinin izahlı lüğəti (II cild). Bakı: “Şərq-Qərb”, 2006, 792 s.
3. Azərbaycan dilinin izahlı lüğəti (III cild). Bakı: “Şərq-Qərb”, 2006, 672 s.
4. Azərbaycan dilinin izahlı lüğəti (IV cild). Bakı: “Şərq-Qərb”, 2006, 712 s.
5. Azərbaycan dilinin dialektoloji lüğəti. Bakı: “Şərq-Qərb”, 2007, 568 s.
6. Həsənov H.Ə. Müasir Azərbaycan dilinin leksikası. Bakı: “Maarif”, 1987, 308 s.
7. Xəlilov B.Ə. Azərbaycan dilinin leksikologiyası. Bakı: “Nurlan” nəşriyyatı, 2008, 442 s.
8. Məmmədov N.N. Azərbaycan dilçiliyinin nəzəri əsasları. Bakı, “Maarif”, 1961, 367 s.
9. Məmmədov N.N. Azərbaycan dilçiliyinin nəzəri əsasları. Bakı, “Maarif”, 1971, 367 s.
10. Qurbani. “Əsərləri”, Bakı: “Şərq-Qərb”, 2006, 232 s.
11. Qurbanov A.M. Müasir Azərbaycan ədəbi dili. I cild, Bakı: “Nurlan”, 2003, 45 s.
12. Axundov M.F. “Əsərləri”. I cild, Bakı: “Elm”, 1987, 320 s.

OKUL ÖNCESİ DÖNEMDEKİ ÇOCUKLARIN SOSYAL BİLGİYİ İŞLEME BECERİLERİ İLE PSİKOLOJİK SAĞLAMLIK DÜZEYLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ

ŞEYDA ÖNER¹, Prof. Dr. SAİDE ÖZBEY²

¹Milli Eğitim Bakanlığı, [ORCID](#) ID:0000-0002-9760-3582

²Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, -ORCID ID: 0000-0001-8487-7579

ÖZET

Araştırma okul öncesi dönemdeki çocukların sosyal bilgiyi işleme becerileri ile psikolojik sağlamlık düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi amacıyla yapılmıştır. Araştırmanın modeli betimsel ilişkisel tarama modelidir. Araştırmanın evrenini 2021-2022 eğitim öğretim yılında Muş ili Merkez ilçesinde bulunan Milli Eğitim Bakanlığına bağlı resmi anaokulu ve anasınıflarına devam eden, normal gelişim gösteren, 60-66 aylık çocuklar oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklemini, evrenden basit tesadüfi küme örnekleme yöntemiyle seçilmiş 350 çocuk oluşturmaktadır. Veri toplama aracı olarak; ‘ Genel Bilgi Formu’, ‘Sosyal Bilgi İşleme Süreci Testi’ ve ‘Okul Öncesi Çocuklar İçin Sosyal Duygusal İyi Oluş ve Psikolojik Sağlamlık Ölçeği (PERİK)’ kullanılmıştır. Araştırma sonucunda; Sosyal bilgiyi işleme toplam puanlarının cinsiyet, devam edilen okul türü ve öğretmenin kıdemi değişkenlerine göre anlamlı bir farklılık gösterdiği saptanmıştır. Okul Öncesi Dönem Çocukları İçin Sosyal Bilgi İşleme Süreci Testi Toplamı ile PERİK Öz-Kontrol/ Düşüncelilik, Atılganlık, Duygusal İstikrar/Stresle Başa Çıkma, Görev Yönelimi ve Keşfetmekten Hoşlanma alt boyutu arasında pozitif yönde ve düşük düzeyde bir ilişki; İletişim Kurma / Sosyal Performans alt boyutu arasında pozitif yönde ve orta düzeyde anlamlı bir ilişki olduğu saptanmıştır ($p<0,05$). Ayrıca Sosyal bilgiyi işleme süreci testinin Sosyal İpuçlarını Kodlama ve Tepkilerin çeşitlendirilmesi ve yapılandırılması alt boyutlarının “Okul Öncesi Çocuklar İçin Sosyal Duygusal İyi Oluş ve Psikolojik Sağlamlık Ölçeği” alt boyutlarını pozitif yönde istatistiksel açıdan anlamlı düzeyde yordadığı belirlenmiştir ($p<0.01$).

Anahtar kelimeler: Okul öncesi, sosyal bilgiyi işleme, psikolojik sağlamlık

ABSTRACT

The research was carried out to examine the relationship between the social information processing skills of preschool children and their psychological resilience levels. The model of the research is the descriptive relational survey model. The population of the research consists of 60-66 months old children with normal development who attend the official kindergartens and kindergartens affiliated to the Ministry of National Education in the central district of Muş province in the 2021-2022 academic year. The sample of the study consists of 350 children selected from the population by simple random cluster sampling method. As a data collection

tool; 'General Information Form', 'Social Information Processing Process Test' and 'Social Emotional Well-Being and Psychological Resilience Scale for Preschool Children (PERİK)' were used. As a result of the research; It was determined that the total scores of social information processing showed a significant difference according to the variables of gender, type of school attended and teacher's seniority. It was determined that there was a positive and low relationship between the Total of Social Information Processing Tests for Preschool Children and the sub-dimensions of PERİK Self-Control/ Thoughtfulness, Assertiveness, Emotional Stability/ Coping with Stress, Task Orientation, and Enjoyment of Exploration; there was a positive and moderately significant relationship between the Communication / Social Performance sub-dimension ($p < 0.05$). In addition, it was determined that the sub-dimensions of Coding Social Cues and Diversifying and structuring Social Cues of the Social Information Processing Process test positively predicted the sub-dimensions of "Social Emotional Well-Being and Psychological Resilience Scale for Preschool Children" at a statistically significant level ($p < 0.01$).

Keywords: Preschool, social information processing, resilience

QƏRBI AZƏRBAYCAN ŞİVƏLƏRİNDƏ ƏDƏBİ DİLİN BƏZİ ARXAİK LEKSİK VAHİDLƏRİ “KİTABI-DƏDƏ QORQUD” KONTEKSTİNDƏ

Sevinc Sərhəd qızı Sadıqova

ADPU-nun dosenti, filologiya üzrə fəlsəfə doktoru

Orcid ID: 0000-0001-8720-3262

Xülasə

Qərbi Azərbaycan şivələrində arxaıkləşmiş leksik vahidlərin tədqiqi, leksik-semantik xüsusiyyətlərin öyrənilməsi və s. problemlər ətrafı tarixi-dialektoloji araşdırmaya cəlb edilməmişdir. Bu səbəbdən Qərbi Azərbaycan şivələrində arxaıkləşmiş leksik vahidləri araşdırmaq xüsusi aktualıq kəsb edir. Azərbaycan dilinin ayrı-ayrı dialekt və şivələri bir kökdən təşəkkül tapıb formalaşsa da fonetik, qrammatik quruluşlarında və leksik tərkiblərində bir sıra fərqli xüsusiyyətlər mövcuddur. Azərbaycan dilinin ayrı-ayrı dialekt və şivələrinin araşdırılması prosesində ədəbi dillə ortağ və fərqli xüsusiyyətlərin müəyyən edilərək üzə çıxarılması tədqiq olunan dialekt və şivələrin spesifik xüsusiyyətlərini daha da geniş, əhatəli və dərinədən öyrənməyə imkan yaradır. Qərbi Azərbaycan şivələrini müasir Azərbaycan ədəbi dili ilə qarşılaşdırmaqda məqsədimiz vaxtilə ədəbi dildə işlənərək müasir Azərbaycan ədəbi dilində arxaıkləşmiş, lakin Qərbi Azərbaycan şivələrində işlənən leksik və qrammatik vahidləri müəyyənləşdirmək, onların leksik-semantik xüsusiyyətlərini, fonetik tərkibində və semantikasında baş verən dəyişiklikləri araşdırmaq, həmin leksik və qrammatik vahidlərin Azərbaycan dilinin digər dialekt və şivələrində və ümumiyyətlə türk dillərində işlənməsini müəyyən etməkdir.

Dialekt və şivələrdə işlənən, lakin müasir ədəbi dil baxımından arxaıkləşən söz və ifadələrin müəyyənləşdirilməsinin ən doğru yolu onların yazılı abidələrdə tapılması, müqayisə edilməsi, qarşılaşdırılması, təhlil edilməsidir. Dil hadisələrinin tarixi inkişafını tam ardıcılıqla izləmək işi, dialektoloji faktlara olan ehtiyacı aydınca hiss etdirir. Yazılı abidələrdən toplanan faktlar dialektoloji tədqiqat nəticəsində əldə edilən faktlarla tamamlanarsa, dilin tarixi inkişaf yollarını və xüsusiyyətlərini aydınlaşdırmaq, qismən asanlaşar.

Məqalədə Qərbi Azərbaycan dialekt və şivələrində işlənən bəzi arxaik leksik vahidlər - *dədə, baba//bava, ağa//aka, aba//ava//əpə, gəv//göy//küyəkü, yengə, dodu, xatun, uruğ, aya, bağır, ənsə, süysün, qaruarasıdırılmış*, “Kitabi-Dədə Qorqud” dastanlarından müvafiq leksik vahidlərlə müqayisə olunmuşdur. Həmçinin, müasir dilçilik ədəbiyyatında dialektizmlərin və arxaik sözlərin mövcud təsnifatını araşdırma yolu ilə, müəllifin bu məsələyə münasibəti öz əksini tapmışdır. Bu sözlər klassik bədii əsərlərdəki Azərbaycan ədəbi dilində müşahidə olunur.

Lakin bu sözlər ədəbi dildə tədrisən işləkliyini itirmişdir. Bəzi dialekt və şivələrdə, o cümlədən Qərbi Azərbaycan şivələrində qalmışlar. Bu sözlərin ədəbi dildə işlənməsi təqribən XVIII əsrin ortalarına qədər davam etmişdir. XVIII əsrin sonu, XIX əsrin əvvəllərindən başlayaraq tədrisən ədəbi dildən çıxmışlar.

Açar sözlər: arxaizm, dialekt, şivə, leksik vahid, ədəbi dil.

Некоторые архаичные лексические единицы говоров Западного Азербайджана в контексте «Китаби-Деде Коркут»

Резюме

Исследование архаичных лексических единиц, лексико-семантических особенностей и др. проблем говоров Западного Азербайджана не были привлечены к широкому историко-диалектологическому исследованию. Поэтому исследование архаичных лексических единиц говоров Западного Азербайджана особенно актуальна. Отдельные диалекты и говоры Азербайджанского языка формировались от единого корня, но имеют ряд различий в фонетической и грамматической структуре и в лексическом составе. В процессе исследования отдельных диалектов и говоров Азербайджанского языка выявление общих свойств и различий с литературным языком дает возможность более глубоко и всесторонне изучать специфические свойства исследуемых диалектов и говоров. В сопоставлении говоров Западного Азербайджана с современным Азербайджанским литературным языком нашей целью является: определение лексических и грамматических единиц, которые исторически использовались в литературном языке, вышли из употребления в современном языке, но всё ещё употребляются в говорах Западного Азербайджана; исследовать их лексико-семантические особенности, а также изменения в фонетическом составе и семантике этих лексических единиц; определить употребление этих лексических и грамматических единиц в других диалектах и говорах Азербайджанского языка и в других тюркских языках.

Самым верным путём определения слов и выражений, употребляющихся в диалектах и говорах, но ставших архаичными в современном литературном языке, является выевление, сопоставление, анализирование этих слов и выражений в письменных памятниках. Работа преследования полной последовательности исторического развития языковых происшествий ясно демонстрирует необходимость диалектических фактов. Если факты собранные из письменных памятников будут

дополнены диалектическими фактами, тогда выяснение путей исторического развития языка будет частично лёгким.

В статье рассматриваются некоторые архаичные лексические единицы говоров Западного Азербайджана, типа, *dədə*, *baba//bava*, *ağa//aka*, *aba//ava//əpə*, *gəv//göy//küyəkü*, *yengə*, *dodu*, *xatun*, *uruğ*, *aya*, *bağır*, *ənsə*, *süysün*, *qaru* употребляемые в говорах Западного Азербайджана, сравниваются с соответствующими лексическими единицами из «Китаби-Деде Коркут». А также путем исследования существующей классификации диалектизмов и архаичных слов в современном языкознании в статье высказывается отношение автора по этому вопросу. Эти слова встречаются в классических художественных произведениях Азербайджанского литературного языка. Но эти слова постепенно потеряли употребление в литературном языке. Остались в некоторых диалектах и говорах, в том числе и в говорах Западного Азербайджана. Употребление этих слов в литературном языке продолжалось примерно до середины XVIII века. В конце XVIII и в начале XIX века они постепенно вышли из употребления литературного языка.

Ключевые слова: архаизм, диалект, говор, лексическая единица, литературный язык.

Some archaic lexic units of Western Azerbaijan accents in the context of “Kitabi-Dede Korkut”

Summary

The study of archaic lexical units, lexico-semantic features and other problems dialects of Western Azerbaijan were not involved in a broad historical and dialectological study. Therefore, the study of archaic lexical units of dialects of Western Azerbaijan is especially relevant. Separate dialects and dialects of the Azerbaijani language were formed from a single root, but they have a number of differences in phonetic and grammatical structure and in lexical composition. In the process of studying individual dialects of the Azerbaijani language, identifying common properties and differences with the literary language makes it possible to more deeply and comprehensively study the specific properties of the studied dialects and accents. In comparing the dialects of Western Azerbaijan with the modern Azerbaijani literary language, our goal is: the definition of lexical and grammatical units that were historically used in the literary language, have fallen out of use in the modern language, but are still used in the dialects of Western Azerbaijan; explore their lexical and semantic features, as well as changes in the phonetic composition and semantics of these lexical units; to determine the use of these

lexical and grammatical units in other dialects and dialects of the Azerbaijani language and in other Turkic languages.

The surest way to define words and expressions used in dialects and accents, but which have become archaic in the modern literary language, is the identification, comparison, analysis of these words and expressions in written monuments. The work of pursuing the full sequence of the historical development of linguistic occurrences clearly demonstrates the necessity of dialectical facts. If the facts collected from written monuments are supplemented by dialectical facts, then finding out the ways of the historical development of the language will be partly easy.

In this article are looked through words like *dədə*, *baba//bava*, *ağa//aka*, *aba//ava//əpə*, *gəv//göy//küyəkü*, *yengə*, *dodu*, *xatun*, *uruğ*, *aya*, *bağır*, *ənsə*, *süysün*, *qaru*, which use Western Azerbaijan accents. These words are compared with appropriate lexical words in “Kitabi-Dede Korkut”. Also this article deals with the classification of the dialect and archaic words in the modern linguistic literature. Some notes have been given about them. This words found in the classical literature of Azerbaijan literary language. But is this words gradually lost the use of literary language. And remained in some dialects and accents, also in accents of Western Azerbaijan. Using of this words in literary language continued till middle of XVIII century. In end of XVIII and beginning of XX century gradually fell into disuse of literary language.

Key words: archaism, dialect, accent, lexical units, literary language.

Aktuallıq: Qərbi Azərbaycan şivələrindəki arxaikləşmiş leksik vahidlərin öyrənilməsini aktual edən səbəblərdən biri indiyə qədər bu sahəyə lazımı qədər diqqət yetirilməməsi, son illərdə hazırlanmış bir neçə kitabı çıxmaq şərtilə, bu sahədə sistemli tədqiqat aparılmamasıdır. Qərbi Azərbaycan şivələrində arxaikləşmiş leksik vahidlərin tədqiqi, leksik-semantik xüsusiyyətlərin öyrənilməsi və s. problemlər ətrafı tarixi-dialektoloji araşdırmaya cəlb edilməmişdir. Bu səbəbdən Qərbi Azərbaycan şivələrində arxaikləşmiş leksik vahidləri araşdırmaq xüsusi aktuallıq kəsb edir.

Annotasiya: Məqalədə Qərbi Azərbaycan şivələrində işlənən, ədəbi dildə arxaikləşmiş, “Kitabi-Dədə Qorqud” dastanlarının dilində işlənmiş leksik vahidlər araşdırılır, müvafiq təhlillər aparılır.

Metod: Tədqiqat işində müqayisəli-qarşılaşdırma, təsviri metodlardan istifadə edilmişdir.

Giriş: Azərbaycan dilinin ayrı-ayrı dialekt və şivələri bir kökdən təşəkkül tapıb formalaşsa da fonetik, qrammatik quruluşlarında və leksik tərkiblərində bir sıra fərqli

xüsusiyyətlər mövcuddur. Azərbaycan dilinin ayrı-ayrı dialekt və şivələrinin araşdırılması prosesində ədəbi dillə ortaq və fərqli xüsusiyyətlərinin müəyyən edilərək üzə çıxarılması tədqiq olunan dialekt və şivələrin spesifik xüsusiyyətlərini daha da geniş, əhatəli və dərinlən öyrənməyə imkan yaradır. Qərbi Azərbaycan şivələrini müasir Azərbaycan ədəbi dili ilə qarşılaşdırmaqda məqsədimiz vaxtilə ədəbi dildə işlənərək müasir Azərbaycan ədəbi dilində arxaikləşmiş, lakin Qərbi Azərbaycan şivələrində işlənən leksik və qrammatik vahidləri müəyyənləşdirmək, onların leksik-semantik xüsusiyyətlərini, fonetik tərkibində və semantikasında baş verən dəyişiklikləri araşdırmaq, həmin leksik və qrammatik vahidlərin Azərbaycan dilinin digər dialekt və şivələrində və ümumiyyətlə türk dillərində işlənməsini müəyyən etməkdir. Qərbi Azərbaycan şivələrində işlənən, lakin müasir Azərbaycan ədəbi dilində arxaikləşmiş olan leksik vahidlərin zənginliyi diqqəti cəlb edir. Bu şivələrdə Azərbaycan dilinin keçdiyi inkişaf yolunun müxtəlif mərhələləri ilə bağlı bir sıra leksik vahidlər qorunub saxlanmışdır. Şivələrdə tarixi lüğət təbəqələrinin qalıq şəklində saxlanması, dilin bir sıra dövrlərin məhsulu olması fikrini bir daha təsdiq edir. Bununla da yeni bir nəzəri əsas əldə edilmiş olur ki, ümumxalq dilinin tarixən keçmiş olduğu yolun izini şivələrdə qalıq şəklində saxlanmış formalarda da axtarmaq mümkündür. Şivə leksikonunda xalq dilinin sonrakı inkişafı nəticəsində arxaikləşmiş söz və ifadələrə təsadüf etmək olar ki, bunların da daha əvvəlki dövrə aid olduğu şübhəsizdir.

Dialekt və şivələrdə işlənən, lakin müasir ədəbi dil baxımından arxaikləşən söz və ifadələrin müəyyənləşdirilməsinin ən doğru yolu onların yazılı abidələrdə tapılması, müqayisə edilməsi, qarşılaşdırılması, təhlil edilməsidir. Dil hadisələrinin tarixi inkişaf zəncirini tam ardıcılıqla izləmək işi, dialektoloji faktlara olan ehtiyacı aydınca hiss etdirir. Yazılı abidələrdən toplanan faktlar dialektoloji tədqiqat nəticəsində əldə edilən faktlarla tamamlanarsa, dilin tarixi inkişaf yollarını və xüsusiyyətlərini aydınlaşdırmaq, qismən asanlaşar. Cəmiyyətin və dilin inkişafı ilə əlaqədar olaraq, müəyyən sözlər dialekt leksikasına daxil olur, sonradan bunların bir hissəsi işləkliyini saxlayır, bir hissəsi isə, ümumiyyətlə, ünsiyyətdən çıxır. Ədəbi dilin lüğət tərkibi ilə müqayisədə dialekt leksikası daha mühafizəkardır. Dilin qədim leksik qatına aid olan sözlər şivələrin lüğət tərkibində daha çox qorunub saxlanılır.

Azərbaycan dilində olan ilk yazılı abidələrdən biri – “Kitabi-Dədə Qorqud” dastanında Qərbi Azərbaycan şivələrində işlənən ədəbi dilin arxaik leksik vahidlərindən bir qisminə rast gəlmək mümkündür. Bu leksik vahidlər müxtəlif nitq hissələrini əhatə edir. Bir məqalədə bunların hamısını əhatə etmək imkan xaricində olduğuna görə, burada yalnız insan məfhumu ilə bağlı isimlərdən bir qismini nəzərdən keçirəcəyik.

Şəxs və qohumluq münasibətlərini bildiren arxaik isimlər: Qərbi Azərbaycan şivələrində işlənən, şəxs və qohumluq münasibətlərini bildiren arxaik isimləri qan qohumluğu bildiren (*dədə, baba//bava, ağa//aka, lələ, gədə, aba//ava//apə* və s.) və nikah qohumluğu bildiren (*gəv//göy//küyəkü, yengə, dodu, xatun, uruğ* və s.) isimlər kimi qruplaşdırmaq olar. Bunlardan bir qismi leksik-semantik, bir qismi isə semantik arxaizmlərdir ki, əksəriyyətinə dastanın dilində rast gəlirik. Məsələn, **dədə** leksemi şivələrin əksəriyyətində həm “*ata*” mənasında, həm də “*ağsaqqal, sözü sayılan, hörmət edilən şəxs*” mənasında işlənir: *Məclisə Dədə Məmedi də çağırmışdıx* (Dər.); *Gəlin qayıdış dədəsi öyünə* (Karv.).

Bu leksik vahid “Kitabi-Dədə Qorqud”da da məhz həmin mənada işlənmişdir: *Zira Dədə Qorqud vilayət issi idi, diləgi qəbul oldu* (1,s.59). Ana kitabımız olan dastanda işləndiyi mənada bu söz əsrlər boyu işlənmiş, Dədə Ələsgər, Dədə Şəmşir kimi söz və hörmət sahibi olan insanların adında yaşamışdır. Müasir dövrümüzdə Dədə Həsən, Dədə Məmed, Dədə Camal və b. el ağsaqqalları bu titulun daşıyıcıları olmuşlar. Bir faktı da qeyd edək ki, şivələrdə *dədə* sözü qardaşa, hətta kiçik qardaşa müraciətlə, bəzən doğma münasibət göstərilən qohumlara (kişi qohumlara) müraciətlə də işlədilir. Bu leksem V.V.Radlovun (2,III,s.1640) lüğətində qeydə alınmışdır. Müasir ədəbi dildə bu leksem daha çox *dədə-baba* qoşa sözünün tərkibində işlənməkdədir.

Ağbaba şivəsində **baba** sözü “*ata*” mənasında işlənir; məs.: *Gejdənnərim babamı idaraya çağırırlar, gəlmə: fəhəlm* (Ağb.). Müasir ədəbi dildə “*atanın və ananın atası*” mənasında işlənən bu söz Ağbaba şivəsində tarixən ifadə etdiyi semantika ilə, “*ata*” mənasında işlənir, valideynlərin atasını bildirmək üçün də baba, həm də *qoja baba* birləşməsindən istifadə olunur.

Dastanın dilində də bu leksem “*ata*” mənasında işlənmişdir: *Babasına çağırub soylar, görəlmiş, xanım, nə soylar* (1,s.78); *Baba oğul qazanur ad üçün* (1,s.82) və s. Nümunələrdən görüldüyü kimi, bu leksem tarixən “*ata*” mənasını ifadə etmişdir, müasir ədəbi dildə semantik arxaizmdir. “Qədim türk lüğəti”ndə: “*baba – ata: ançulaju amrar erti sizni tözügü anasın babasın oylanı sevərçä – onlar hamısı səni elə sevirdilər ki, necə ki övladlar öz analarını və atalarını sevirlər*” (3,s.76). E.V.Sevortyan (4,II,s.10-11) **baba** sözünün türkmən, türk, Azərbaycan, qaqauz, krım-tatar, karaim dillərində, türkmən, türk, Azərbaycan, özbək, altay dillərinin dialektlərində “*ata*” mənasında işləndiyini qeyd etmişdir.

Qərbi Azərbaycan şivələrində “*ata*” mənasında işlənən leksik vahidlərdən biri də *ağadır*. **Ağa** leksemi Dərələyəz, İrəvan şivələrində “*ata*” mənasında, bəzən “*böyük qardaş, ata əvəzi qardaş*” mənasında da işlənir; məs.: *Ağam yığmışdı bizi başna, olannan-keçənnən söypət edirdi* (Dər.); *Ağamın dedi yi qanunıydı bizə* (Ved.). “Kitabi-Dədə Qorqud”da da “*ata*” mənasında işlənmişdir: *Ağaj Qazanıq namusını sındırayınmı?* (1,s.45); *Ünüm anla mənim, sözüüm diqlə,*

ağam Qazan (1,s.78) və s. Hər iki nümunədə oğulun atasına “ağa” deməsi əks olunur. V.V.Radlovun lüğətində (2,I,s.96) bu söz “*böyük qardaş*” mənasında izah olunmuşdur. Bu leksem *aka* fonovariantında Dərələyəz (Gülüdüz) şivəsində “*ana*” mənasında, *əkə* fonovariantında Ağbaba, Göyçə şivələrində “*yaşlı, təcrübəli adam*” mənasında da, həmçinin *əkə-bükə* mürəkkəb sözünün tərkib hissəsi kimi də işlənir; məs.: *Kəndimizdəki əkə-bükə arvatdarın sözü-bezi heş k`utarmazdı* (Ağb.). Bəzən azyaşlı, lakin yaşından çox bilən, yaşından-başından böyük sözlər danışan oğlan və qızlar haqqında da, istehza ilə bu söz işlədilir. *Əkə* sözü bəzi hallarda yaşlı heyvanlara da aid edilir.

Dodu sözü İrəvan şivəsində “*xala,əmi arvadı, dayı arvadı*” mənalarında işlənir; məs.: *Lətfə dodu.*; *Kamranı çağır eşi yə* (Zəngib.). Bu leksem ədəbi dil üçün xarakterik olmamış, az hallarda işlənmişdir; “Kitabi-Dədə Qorqud”da: *Mərə dadı, mən avçı degiləm, bəg oğlu bəgəm, həp sizə* (1,s.56); *Amma mən Banıçığəgih dadısıyam* (1,s.56); *Sizi yamrı-yumrı dadım-dayəm sandım*”, - *dedi* (1,s.154). Ədəbi dildə *dadı* variantında işlənən bu söz İrəvan şivəsində dialektal tələffüzə uyğun olaraq *dodu* fonovariantında tələffüz olunur. *Dodu* sözü Ağdaş şivəsində “*əmiarvadı*” mənasında işlənir (5,s.138). L.Budaqov bu sözü *дуду* fonovariantında qeydə alaraq “*böyük bacı, evin böyük qızı, xanım, xala*” (6,I,s.747) mənalarında, V.V.Radlov “*tərbiyəçi, dayə*” (2,III,s.1640,1794) mənalarında izah etmişdir.

Ağbaba, Dərələyəz, İrəvan, Göyçə, Dağ Borçalısı şivələrində **yengə** sözü “*əmiarvadı, dayıarvadı, qardaşarvadı*” mənalarını ifadə edir; məs.: *A Mənsürə yengə, bizəəlejsənmi?* (Dağ Bor.); *Əmim yengəyə tərindi möykəm* (Basark.). Qərbi Azərbaycanın bütün şivələrində bu söz həm də, “*toy günü gəlini bəy evinə müşayiət edən qadın*” mənasında işlənir. Tarixən ədəbi dildə bu leksem hər iki mənada işlənmişdir: “Kitabi-Dədə Qorqud”da: *Qısırca yengə derlər, bir xatun vardı* (1,s.56) və s. Dastandan verdiyimiz nümunədə söz birinci mənada işlənmişdir, çünki adətə görə övladı olmayan (qısır) qadının gəlini bəy evinə müşayiət etməsi yolverilməzdir. Bu leksem Qərbi Azərbaycan şivələri ilə yanaşı, Başkeçid, Goranboy, Qazax, Qax, Tovuz, Zaqatala dialekt və şivələrində “*qardaşarvadı*” mənasında işlənir (5,s.548). “Qədim türk lüğəti”ndə **yengə** sözü “*böyük qardaşın və ya əminin arvadı*” kimi izah olunur (3,s.256). V.V.Radlovun (2,IV,s.70) lüğətində də qeydə alınmışdır.

Ağbaba, Dərələyəz şivələrində **xatıy** sözü “*arvad, qadın*” mənasındadır; məs.: *Güjü xatıya çatır Haxverdinin* (Ağb.). *Xatınbarmağı* Göyçə şivəsində yeməli yabanı bitki adını, İrəvan şivəsində isə gavalı növünün adını bildirir. “Kitabi-Dədə Qorqud”da: *Dirsə xan xatunına cavab vermədi* (1,s.30). Qədim dövrlərdən XIX əsrə qədər ədəbi dildə işlənən bu leksem orta işlənmə tezliyində malik olmuşdur. Dərbənd dialektində *dəxatın – qadın, arvad* (7,s.327) mənasında işlənir.

“Qədim türk lüğəti”ndə *xatun* sözü *qatun* fonovariantında verilmişdir: umaj teg ögim qatun qutıña inim kül tegin er at bultı – Umay kimi zati-aliləri mənim xatun-anamın sevinci üçün kiçik qardaşım qəhrəman Kül-Tegin adını aldı; tört eşi toquz qatunı otuz üç min jaranı – onun dörd silahdaşı, doqquz arvadı və otuz üç min yoldaşı var; bu savıy elig begli qatunlı eşidip – hökmdar və onun arvadı bu sözləri eşidərək” (3,s.436). Müasir ədəbi dildə *qadın* fonovariantında işlənir.

Nikah qohumluğu bildirən sözlərdən biri də İrəvan, Dərələyəz, Zəngəzur şivələrində işlənən, “*qızın əri, bacının əri*” mənalarını ifadə edən *giyav//gav//kav* sözüdür; məs.: *Zöhrənin kəvini gördüm, anqullağı çıxıp lap* (Zəngib); *Gəvâ: tafşır, malları götü rüp gəlsin* (Qarak.). Qərb qrupu dialekt və şivələrinin xüsusiyyətlərini daşıyan şivələrdə (Göyçə, Dağ Borçalısı, Qaraqoyunlu) isə bu leksem *göy* fonovariantında işlənir; məs.: *Yetərin göyü zaha arvadın qoyuf getdi Urusetə* (Karv.). *Gav//giyav//göy* variantlarında “*kürəkən*” mənasında işlənən bu söz Qərbi Azərbaycan şivələri üçün xarakterliyi ilə seçilir.

Bu leksem ədəbi dildə az işlənmişdir. “Kitabi-Dədə Qorqud” dastanlarında daha çox *göyü* fonovariantında: *Xan babamın göyğisi, qadın anamın sevgisi* (1,s.30); *Göyü atsa, “Əlin qurusun, parmaqların çürisün, hey, donuz oğlu donuz, – derdi, – göyğülərə qurban ol!” – derdi* (1,s.70); həmçinin, *güyəgü* variantında: *Güyəgü oğul olmaz* (1,s.20); *Gav//giyav* Şərur, Culfa, Şahbuz, (5,s.179), *giyav//giyo* Dərbənd (7,s.321) dialektlərində işlənir. Qərbi Azərbaycan şivələrində və Azərbaycan dilinin digər dialekt və şivələrindəki bu leksem oğuz qrupu dillərindən türk dilində *güvey* (*ər, nişanlı, kürəkən*), türkmən dilində *güev* (*kürəkən, nişanlı*), qaqauz dilində *güvaa* (*kürəkən*) formasında işlənir. Bu leksem Orxon-Yenisey abidələrində və “Qutadqu bilig”də *küdağü*, tuva dilində *күбәә*, xakas dilində *күзо, күзее*, qırğız dilində *күюоо*, qazax dilində *күйеу*, qaraqalpaq dilində *күйеу*, özbək dilində *күев* fonetik variantlarında “*nişanlı*”, “*kürəkən*” mənalarında qeydə alınmışdır. Qırğız dilində, həmçinin eyni mənada *күюоон* “*bala*”, qaraqalpaq dilində isə *күйеу* “*bala*” leksik vahidi işlənilir. Türkmən dilində bu köklə bağlı “*valideynlərinin yanında nişanlısına baş çəkmək*” mənasında *гүевлейиши, гүевлели, гүевчилемек* kimi feillər də mövcuddur (8,s.108). V.V.Radlov (2,II,s.1432,1485), E.V.Sevortyan (4,III,s.44) bu sözü qeydə almış, L.A.Pokrovskaya *kürəkən* və *köyü* leksemalarının etimoloji baxımdan əlaqəli olduğunu zənn etmişdir. Belə ki, monqol dilindəki *хүрбее(н)* sözündəki “*n*” davamlı deyil və o, qədim abidələrdəki *küdogü* lekseminə yaxın tələffüz olunur (9,s.63). Lakin tədqiqatçı bunlar arasındakı etimoloji bağlılığı sübut edən möhkəm əsasın olmadığını da əlavə edir.

Uruş leksemi Ağbaba, Zəngəzur şivələrində “*nəsil*” mənasında işlənir; məs.: *Namazalı xaşilyeyənnər uruşunnandı* (Ağb.); *Seyfilla uruşunnan heşkim qalmadı, geşmişdə qırıldı*

hammi (Meğ.). Dastanın dilində *uruğ* leksemi az hallarda işlənmiş: *Aslan uruğu, sultan qızı, öldürməyə mən səni qıyarmıdım?! (1,s.117)*. Bu leksem ədəbi dil üçün səciyyəvi olmamışdır.

Dialektoloji ədəbiyyatda (5,s.519; 10,s.370; 11,s.231; 12,s.391 və s.) bu leksik vahidin həm Qərbi Azərbaycan şivələrində, həm də Biləsuvar, Göyçay, Qax, Sabirabad və b. şivələrdə də işləndiyi qeyd olunmuşdur. *Uruğ* sözü ilkin forma və mənə xüsusiyyətini saxlamış qədim türk sözüdür. Qədim türk yazılı abidələrində də işlənmişdir: “*Bunça isig-küçig birtükgəri sakınmatı, türk bodun ölüüräyin, uruğ sıratayın, -tir ermis, yokadu barır ermis (tərcüməsi: Türk xalqını məhv edəcəyik, nəslini kəsəcəyik, (beləcə) demişlər. (Onlar) ölümə getməyə başlamışlar)* (13,s.200). *Uruğ – nəsil, soy, qəbilə, uruğ özlüğü – qohumlar, qudalar, uruğ kadaş – qohumlar, uruğ tariğ – qohum-qəbilə, tayfa-toluq* kimi izah olunur (13,s.564). *Uruğ* sözü “*toxum*” mənasında *urık* (qazax, qaraqalpaq), *urık* (qırğız, uyğur), *uruğ* (özbək); “*tayfa, nəsil*” mənalarında isə özbək və qırğız dillərində işlənir. Müasir türkmən ədəbi dilində *ypyz “nəsil”, ypyz аксакалы, ypyz вашы, ypyz dili, ypyzdaui* ifadələrinə rast gəlinir. E.Ələkbərova türk dilləri arasında güclü mövqə qazanmış bu leksemi ərəb mənşəli hesab etməyərək, *uruq* sözünün “*toplamaq, yığmaq*” mənalı ır kökünün -uğ şəkilçisi ilə birləşməsindən yarandığını qeyd edir (8,s.109). Bu leksem “Qədim türk lüğəti”ndə (3,s.615), Mahmud Kaşğarının (14,I,s.133) lüğətində də qeydə alınmışdır.

Qərbi Azərbaycan şivələrində işlənən semantik arxaizmlərdən biri də *kişi* sözüdür. Ədəbi dildə cins anlayışı bildirən bu söz Dərələyəz şivəsində həm kişilərə, həm də qadınlara müraciətlə işlənir; məs.: *A kişi, işin yoxdu, arvatsan otu yerində, hər şeyə qarışma* (Dər.).

Tarixən ədəbi dildə də bu leksem cins anlayışı ilə yanaşı, ümumilikdə “*insan*” mənasında da işlənmişdir; “Kitabi-Dədə Qorqud”da: *Gördilər kim, bu gəlin kişinin qılıcını balçağı qanlı, oğlu görünməz(1,s.114); Anam kişi, qızım kişi, ala daşla yerindən duru gəldi, oğulu tutdurduymı? (1,s.114)* və s. Türkiyə türkcəsində də bu leksik vahid “*adam, insan*” mənasında işlənir.

İnsanın bədən üzvlərinin adını bildirən arxaik isimlər: Müasir Azərbaycan ədəbi dili baxımından arxaikləşmiş leksik vahidlərin bir qismi insanın bədən üzvlərinin adını bildirən arxaik isimlərdir. Bunlara *aya, bağır, bəh, ənsə, süysün, qarı* və s. misal göstərmək olar.

Aya leksemi Göyçə şivəsində “*ovucun içi*” mənasında işlənir. “Kitabi-Dədə Qorqud” dastanlarında az rast gəlinir: *Ərənlər əvrəni Qaracuuq çoban sapanının ayaşına daş qodı, atdı (1,s.39); Çobanın daşı dükəndi; qoyun deməz, keçi deməz, sapanın ayaşına qor atar, kafiri yıqar (1,s.39)*. Görünür ki, burada bənzətmə mənasında, sapanın içi ovucun içinə bənzədilmişdir.

Aya leksik vahidinə qədim türk yazılı abidələrində də rast gəlinir: “Aya – ovuc; aya yapmak - əlini əlinə vurmaq, əl çəpik çalmaq” (13,s.460). “Qədim türk lüğəti”ndə aya sözü eyni mənada izah edilmişdir: “aja-ovuc: *ajaça aş bermiş – ovuc (boyda) yemək vermiş; aja teg jap jazı tüp tüz közünür – ovuc içi kimi tamamilə düz və hamar görünür*” (3,s.25). Aya leksik vahidinə Qütbün “Xosrov və Şirin” poemasının türk dilinə tərcüməsində də rast gəlirik (15,s.306). M.Kaşğarının (14,I,s.150), V.V.Radlovun (2,I,s.199), E.V.Sevortyanın (4,I,s.100-101) lüğətlərində aya “*ovuc*” mənasında izah edilmişdir.

Qərbi Azərbaycan şivələrində bədən üzvlərinin adını bildirən leksik vahidlərdən biri də **bağır** sözüdür. Bu leksem Qərbi Azərbaycan şivələrinin hamısında işlənir, həm “*qaraciyər*”, həm də “*ürək*” mənalarını ifadə edir; məs.: *A gədə, bağrımızı çatdatma, hər işimizə muçux qoyma* (Əşt.); **Bağır** kababını bizim uşaxlar xoşduyullar (Qəm.). “Qərbi Azərbaycanın Çəmbərək şivəsində “*qarabağır*”, yəni qaraciyər, “*ağbağır*”, yəni ağciyər sözlərinin tərkibində bağır sözü işlənmişdir. Qarabağır və ağbağır sözlərinin tərkibində işlənən “*qara*” və “*ağ*” leksemləri, rəng mənasını bildirir. Həqiqətən, “*qarabağır*”ın rəngi qara rəngə, “*ağbağır*”ın rəngi ağ rəngə bənzəyir” (16,s.85-86.).

Bağır leksemi dastanın dilində çox məhsuldar şəkildə işlənmişdir: *Baş endirib bağır basğı!* (1,s.39); *Bu halları gördüğündə Qazanın qara qıyma gözləri qan-yaş doldu, qan damarları qaynadı, qara bağrı sarsıldı* (1,s.41); Bu leksem bütün dövrlərdə ədəbi dil üçün səciyyəviliyi ilə seçilmiş, böyük işlənmə tezliyinə malik olmuşdur.

Linqvistik ədəbiyyatda (5,s.35;17,s.198;18,s.235 və s.) bu leksemin Azərbaycan dilinin Gəncə, Kürdəmir, Qax, Qazax, Mingəçevir, Şəki, Şəmkir, Şuşa, Borçalı dialekt və şivələrində *qaraciyər* mənasında, Ağdam, Cəlilabad, Füzuli, Kürdəmir, Quba dialekt və şivələrində *ürək*, *qəlb* mənasında işləndiyi qeyd olunmuşdur. Bu leksem “Qədim türk lüğəti”ndə (3,s.78), M.Kaşğarının (14,I,s.366), V.V.Radlovun (2,IV,s.1134) lüğətlərində qeydə alınmışdır. E.V.Sevortyan (4,II,s.18) *bağır* sözünün bütün türk dillərində və dialektlərində “*qaraciyər*” mənasında, Azərbaycan, başqırd, özbək, uyğur, altay dillərində, Azərbaycan, uyğur, altay dillərinin dialektlərində həm də “*ürək*” mənasında işləndiyini qeyd etmişdir.

Bağır sözü müasir ədəbi dildə mənaca daralmışdır, müstəqil şəkildə işlənmir, yalnız *bağrı partladı*, *bağrı çatladı*, *bağrı yarıldı*, *bağrına basdı* kimi ifadələrin tərkibində qalmışdır.

İrəvan, Ağbaba, Göyçə, Dərələyəz şivələrində “*ağ ciyər*” mənasında **öfgə//öykə** leksemi işlənir; məs.: **Öykəsinə** su yığılıf Şəmilin (Ağb.); **Öfkəm** çatdadı, cavap ver dayna (Basark.). Bu leksem “Kitabi-Dədə Qorqud” dastanının dilində işlənmişdir: *Oğuz yigidinin öykəni qapardı, qilıcın çıqardı, yeri çaldı-kərtdi* (1,s.112). Dastanın dilində bu söz “*ağ ciyər*” mənasında işlənmişdir.

Ə.Tanrıverdi sinə anlamlı *öykə* sözü ilə ağ ciyər anlamlı *öhvə//öyfə//öfkə//öfgə//öhfə* sözləri arasında semantik bağlılıq olduğunu qeyd etmişdir (19,s.197). M.Kaşğarının (14,IV,s.410), E.V.Sevortyanın (4,I,s.540) lüğətlərində bu leksem qeydə alınmışdır.

Qərbi Azərbaycan şivələrində bədən üzvlərinin adını bildirən leksik vahidlərdən biri də *ənsə* sözüdür; Ağbaba, Zəngəzur şivələrində işlənir, “*boyun*” mənasını ifadə edir; məs.: *Bavamın ənsə sümüyündə ur əmələəlif* (Ağb.). “Kitabi-Dədə Qorqud”da: *Qara dəyə ağzında Qadir verən, qara buğa dərisindən beşiginin yapuğu olan, acığı tutanda qara daşı külləylən, qara bığın yedi yerdə ənsəsində düğən Qazan qardaşı Qaragünə çapar yetdi* (1,s.92). Dastanın dilində də bu söz “*boyun*” mənasında işlənmişdir.

“*Boyun*” mənasında işlənən leksemlərdən biri də Dərələyəz, Göyçə, Ağbaba, Dağ Borçalısı, İrəvan şivələrində işlənən *süysün* sözüdür; məs.: *Süysünü piy bağlıyif Həsəniş* (Ağb.); *Süysünü kirdən qart bağlıyif* (Dağ Bor.).

Bu leksik vahid ədəbi dil üçün səciyyəvi olmamış, zəif işlənmə tezliyinə malik olmuşdur: *Süysünindən tutdı, belini üzdi* (1,s.110). Dastanda bu sözün boyun mənasında işləndiyini qeyd edən Ə.Tanrıverdi belə bir qənaətə gəlmişdir ki: “Dastan”dakı “sügsün” sözü şivələrimizdə *g>y*, *g>x* əvəzlənməsi ilə işlənsə də, ilkin mənasını eynilə saxlamaqdadır” (20,s.65-66.).

“Azərbaycan dilinin dialektoloji lüğəti”ndə “*boyun*” mənalı hər iki leksem izah olunmuş, *ənsə* sözünün həm də Qazax dialektində, *süysün* sözünün isə Ağdərə, Başkeçid, Borçalı, Daşkəsən, Füzuli, Gəncə, Qazax, Oğuz, Şəmkir, Tovuz, Zaqatala, Zərdab dialekt və şivələrində (5,s.163;453) işlənməsi qeyd olunmuşdur. Azərbaycan dilinin Naxçıvan qrupu dialekt və şivələrində, konkret olaraq, Şahbuz rayonu Kolanı şivəsində *süysün* sözü “*boyun*” mənasında işlənir: “*Süysününü əymə, süysünün qırılın* (Kol.k.)” (21,s.253). Azərbaycan dilinin qərb qrupu dialekt və şivələrinin əksəriyyətində “*boyun*” mənasında *süysün*, Borçalının Sadaxlı şivəsində isə həmin mənada *süx`sün* sözü işlənilir: “*Süysün göydənin üsdündə ölör* (Kos.); – *Gejə başım yasdıxdan tüşüf, süx`sünüm burxuluf.*” (17, s.237).

Qarı leksemi İrəvan, Ağbaba, Göyçə şivələrində “*qolun dirsəkdən yuxarı hissəsi*” mənasında işlənir. Tarixən ədəbi dildə bu leksem az işlənmiş, böyük ehtimalla dialektal səciyyə daşmışdır: *Qarusından ağ əllərin bağladılar* (1,s.84). Dastanda bu söz “*qolun bazı sümüyü*” mənasında işlənmişdir.

Dialektoloji ədəbiyyatda bu leksemin həm Qərbi Azərbaycan şivələrində (12,s.231;11,s.149), həm də Azərbaycan dilinin Bərdə, Borçalı, Kürdəmir, Qazax, Ucar, Şəki dialekt və şivələrində (5,s.282; 17,s.204; 18,s.239) işlənməsi qeydə alınmışdır. B.Xəlilov qeyd edir ki, *qarı//karı* sözü qədim türkcədə əlin dirsək hissəsini bildirməklə ölçü vahidi olmuş,0,5 metrə bərabər qədim uzunluq ölçüsü kimi istifadə edilmişdir: “Əhməd Yügnəkinin “Atəbətül-

həqiq” əsərində *karı* sözü “qol” mənasında işlənmişdir. Məs.: Kaza birlə uçğan kalık kuşları, Karıka konar həm kafəska kirür. Tərcüməsi: Göydə uçan quşlar qəzanın qüdrəti ilə, Həm qola qonar, həm qəfəsə girərlər.” (22,s.50). *Qarı* leksemi “Qədim türk lüğəti”ndə (3,s.426), V.V.Radlovun (4,II,s.132) lüğətində qeyd alınmışdır.

Bura qədər deyilənləri ümumiləşdirərək bu qənaətə gəlirik ki, milli dil xüsusiyyətləri aydın şəkildə hiss olunan “Kitabi-Dədə Qorqud” dastanında Qərbi Azərbaycan şivələrində bu gün də işlək olan, müasir ədəbi dillə müqayisədə arxaikləşmiş xeyli sayda leksik vahid vardır, bunların bir qismi də insan məfhumu ilə bağlı leksemlərdir.

“Kitabi-Dədə Qorqud” və b. yazılı abidələrdən dilin qədim xüsusiyyətlərini araşdırmaq ədəbi dilin bu istiqamətdə keçdiyi inkişaf yolunu müəyyənləşdirməklə yanaşı, həmçinin Azərbaycan dilinin mükəmməl tarixi qrammatikasının, tarixi fonetikasının, tarixi leksikasının tədqiqi baxımından əhəmiyyətlidir. Qərbi Azərbaycan şivələrində işlək olan arxaizmlər dil faktı kimi dəyərli olmaqla bərabər, həm də Azərbaycan xalqının tarixinin öyrənilməsi baxımından müstəsna əhəmiyyətə malikdir.

İstifadə olunmuş ədəbiyyat:

- 1.Kitabi-Dədə Qorqud. Əsil və sadələşdirilmiş mətnlər. Bakı, “Öndər nəşriyyat”, 2004, 376 s.
- 2.Радлов В.В. Опыт словаря тюркских наречий. СПб, т.I, 1893, 1914 с.; т.II, 1899, 1814 с.; т.III, 1905, 2204 с.; т.IV, 1911, 2230 с.
- 3.Древнетюркский словарь. Л., Наука, 1969, 676 с.
- 4.Севортян Э.В. Этимологический словарь тюркских языков.Москва,«Наука», I т., 1974, 767 с.; II т., 1978, 348 с.; III т., 1980, 396 с.
- 5.Azərbaycan dilinin dialektoloji lüğəti, Bakı, “Şərq-Qərb”, 2007, 568 s.
- 6.Будагов Л. Сравнительный словарь турецко-татарских наречий. Типография Императорской Академии Наук. т.I, С-Пб, 1869, 810 с., т.II, 1871, 417 с.
- 7.Azərbaycan dilinin Dərbənd dialekti. Bakı, “Elm”, 2009, 448 s.
8. Ələkbərova E. “Kitabi-Dədə Qorqud” Oğuz dilləri kontekstində. F.e.n. alimlik dərəcəsi almaq üçün təqdim edilmiş dissertasiya, Bakı, 2004, 183 s.
- 9.Покровская Л.А. Термины родства в тюркских языках. Историческое развитие лексики тюркских языков. Москва: Изд АН СССР, 1961, 81 с.
- 10.Əliyev Ə. Azərbaycan dilinin Meğri şivələri. Bakı, “Elm”, 2003, 580 s.
- 11.Bayramov A., Bayramova A. Ağbaba şivəsi sözlüyü. Sumqayıt, 2014, 280 s.
- 12.Bayramov İ. Qərbi Azərbaycan şivələrinin leksikası. Bakı, “Elm və təhsil”, 2011, 440 s.

13. Xudiyev N. Qədim türk yazılı abidələrinin dili. Bakı, "Elm və təhsil", 2015, 596 s.
14. Kaşğari M. Divanü lüğət-it-türk. Dörd cildə. Bakı, "Ozan", 2006.
15. Фазылов Э. О словаре «Хосров и Ширин» Кутба. Тюркская лексикология и лексикография. Москва, «Наука», 1971, 312 с., с.304-310.
16. Bayramov İ. Azərbaycan dilinin dialekt leksikası. Bakı, "Elm və təhsil", 2011, 120 s.
17. Azərbaycan dilinin qərb qrupu dialekt və şivələri. I, Bakı, ASSR EA, 1967, 281 s.
18. İslamov M. Azərbaycan dilinin Nuxa dialekti. Bakı, Azərb.SSR EA, 1968, 275 s.
19. Tanrıverdi Ə. "Kitabi-Dədə Qorqud"un söz dünyası. Bakı, "Nurlan", 2007, 456 s.
20. Tanrıverdi Ə. "Kitabi-Dədə Qorqud" və qərb ləhcəsi. Bakı, ADPU, 2002, 171 s.
21. Azərbaycan dilinin Naxçıvan qrupu dialekt və şivələri. Azərbaycan SSR Elmlər Akademiyası nəşriyyatı, Bakı, 1962, 325 s.
22. Xəlilov B. 224 qədim türk sözü. Bakı, "Elm və təhsil" nəşriyyatı, 2010, 350 s.

THE TRUTH ABOUT GOOD AND EVIL: A MIXED-METHODS APPROACH TO COLOR THEORY

Raniya Alsharif

Dar Al-Hekma University, Jeddah, KSA

Abstract:

The color theory of good and evil is the association of colors to the omnipresent concept of good and evil, where human behavior and perception can be highly influenced by seeing black and white, making these connotations almost dangerously distinctive where they can be very hard to distinguish. This theory is a human construct that dates back to ancient Egypt and has been used since then in almost all forms of communication and expression, such as art, fashion, literature, and religious manuscripts, helping the implantation of preconceived ideas that influence behavior and society. This is a mixed-methods research that uses both surveys to collect quantitative data related to the theory and a vignette to collect qualitative data by using a scenario where participants aged between 18-25 will style two characters of good and bad characteristics with color contrasting clothes, both yielding results about the nature of the preconceived perceptions associated with 'black and white' and 'good and evil', illustrating the important role of media and communications in human behavior and subconscious, and also uncover how far this theory goes in the age of social media enlightenment.

Keywords: Color perception, interpretivism, thematic analysis, vignettes.

KAHRAMANMARAŞ İLİNİN COĞRAFI İŞARETLİ ÜRÜNLERİ HAKKINDA KAHRAMANMARAŞ HALKININ FARKINDALIK DÜZEYLERİNİN İNCELENMESİ

DR. NURULLAH KILINÇ¹

¹ MEB, Kahramanmaraş Nuri Pakdil Bilim ve Sanat Merkezi, ORCID: 0000-0003-0055-6650

ÖZET

Coğrafi işaretleme, yerel değerlerin korunmasına ve bu değerlerin gelecek nesillere aktarılması açısından önemli bir yöntemdir. Coğrafi işaretler bir ürünün, belirli bir ülke, bölge ya da yöreye ait olduğunu ifade eden sembollerdir. Coğrafi işaretli ürünler yöre ekonomisinin gelişmesine katkı sağlamaktadır. Ayrıca bu ürünler kendine has özellikleriyle şehirlerin kültürel kimliklerinin de bir parçasıdır. Bu çalışmada Kahramanmaraş'ın coğrafi işaretli ürünleri ile ilgili literatür taraması ve saha araştırması yapılmıştır. Bu kapsamda bilgi belge notlar ve haritalar temin edilmiştir. Bu ürünlerin ne derece bilinir olduğunu belirlemek için Google form üzerinden Kahramanmaraş'ın tüm ilçelerinden 500 kişilik örneklem belirlenip anket yapılmıştır. Anket sonuçları bilgisayar üzerinden grafik ve analiz programları kullanılarak sonuçlar değerlendirilmiştir. Yapılan araştırmanın sonucunda coğrafi işaretli ürünler hakkında Kahramanmaraş halkının farkındalık derecesi ortaya konulmuştur. Kahramanmaraş halkının %65,6'sı coğrafi işaretli ürünler hakkında fikirleri olduğunu beyan etmiştir. %34,4'ünün ise bu konuda herhangi bir fikirlerinin olmadığı ortaya çıkmıştır. Halkın %93,4 ile en yüksek oranda Kahramanmaraş dondurmasının coğrafi işaretli ürün olabileceği görüşü ortaya çıkmıştır. Bu sonuç beklenen bir sonuçtur. Çünkü Kahramanmaraş yıllardır ülke çapında Dondurması ile ünlendiği bilinmektedir. %81,9 Maraş tarhanasını, %81,3'ü de Maraş biberini bildiğin belirtmiştir. En az bilinirliğe sahip ürünler ise Maraş rahlesi (%11,3), Maraş file nakış (11,5) ve Afşin Koçovası sarımsağı (%12,7) olduğu ortaya çıkmıştır. Bu ürünleri %45,8 oranında kişilerden duydukları ortaya çıkmıştır. Yazılı, görsel yayın ve internet gibi kaynaklardan duyanların sayısı azdır. Araştırmaya katılanların yaklaşık %70'i Kahramanmaraş'ın coğrafi işaretli ürünlerinin tanıtımları hususunda eksiklik olduğunu belirtmiştir. Burada çıkan bir diğer sonuç da coğrafi işaretli ürün kavramının yeterince doğru algılanmadığıdır. İlin coğrafi işaretli ürünlerinin tanıtımları için ulusal ve yerel platformlarda atılması gereken adımlar belirtilmiştir. Bu kapsamda tanıtım amaçlı çeşitli yerel ve ulusal basında reklam ve tanıtımların yapılması tavsiyelerinde bulunulmuştur.

Anahtar kelimeler: Kahramanmaraş İli, Coğrafi İşaretli Ürün, Halk, Farkındalık

AN EXAMINATION OF THE AWARENESS LEVELS OF THE PEOPLE OF KAHRAMANMARAŞ, ABOUT THE GEOGRAPHICALLY MARKED PRODUCTS OF KAHRAMANMARAŞ PROVINCE

Abstract

Geographical indication is an important method of protecting local values and transferring these values to future generations. Geographical indications are symbols that indicate that a product belongs to a particular country, region or region. Geographically marked products contribute to the development of the local economy.

In this study, literature review and field research were conducted on Kahramanmaraş's geographically marked products. In this context, information documents, notes and maps have been provided. In order to determine the degree to which these products are known, a sample of 500 people from all districts of Kahramanmaraş was determined and surveyed via Google form.

The results of the survey were evaluated using computer graphics and analysis programs. As a result of the research conducted, the degree of awareness of the people of Kahramanmaraş about products with geographical indications was revealed. % 65.6 percent of Kahramanmaraş public have declared that they have an idea about geographically marked products. % 34.4 percent of Kahramanmaraş public have declared that they have no idea about geographically marked products. With 93.4% of the people, the opinion that Kahramanmaraş ice cream can be a geographically marked product has been expressed in the highest proportion. 81.9% stated that they knew Maraş tarhana and 81,3% that they knew Maraş pepper. The least known products were Maraş rahlesi (11,3%), Maraş fillets (11,5%) and Afşin Koçovası garlic (12,7%).

45.8% of people have heard about these products. The number of people who hear from sources such as written, visual publications and the Internet is small. About 70% of the participants in the study stated that there is a lack of promotion of Kahramanmaraş's geographical products.

Keywords: Kahramanmaraş Province, Geographically Marked Product, Public, Awareness.

Giriş

Coğrafi işaretler bir ürünün, belirli bir ülke, bölge ya da yöreye ait olduğunu ifade eden sembollerdir. Coğrafi işaretleme, yerel değerlerin korunmasına ve bu değerlerin gelecek nesillere aktarılması açısından önemli bir yöntemdir. Coğrafi işaretli ürünler yöre ekonomisinin gelişmesine katkı sağlamaktadır. Bu işaretler, söz konusu ürünün yöreye özgü özellikleriyle nitelik kazanmış ve kalitesiyle benzer ürünlerden ayırt edilebilmesini sağlamaktadır (Anonim, 1996)

Coğrafi işaret yöresel ürünlerin yerel, bölgesel ve ülke ölçeğinde markalaşması için son derece önemli bir fırsattır. Coğrafi işaret alan yöresel ürünler başta tanıtım olmak üzere çok sayıda önemli fırsata sahip olmaktadır (Bulut ve Fural 2018). Bu fırsatlar el işçiliğine dayalı yöresel ürünler kapsamında değerlendirildiğinde en büyük avantaj markalaşarak ekonomik değer kazanmasıdır. Coğrafi işaret tescili sağlanan ürünler, üretimin yapıldığı çevrelerde ekonomik faaliyetlerin gelişmesini destekleyerek bölgesel kalkınmaya ve kırsal kalkınmaya katkıda bulunmaktadır (Çalışkan ve Koç, 2012).

Coğrafi işaret kavramı yöresel ürünlerin ekonomik değerini arttırdığı için kırsal kalkınma açısından o yöreye çeşitli ekonomik fırsatlar sunmaktadır (Gökova, 2002). Bu fırsatların iyi

değerlendirilmesi için yöresel ürünlerin kaynağını aldığı coğrafi özellikler ile yöresel ürün arasındaki bağlantının detaylı şekilde incelenmesi gerekmektedir.

Coğrafi işaret kavramı, Türk Patent ve Marka Kurumu tarafından belirgin bir niteliği, ünü veya diğer özellikleriyle kökenin bulunduğu bir yöre, alan, bölge veya ülke ile özdeşleşmiş olan ürünü gösteren işaretler olarak tanımlanmıştır. Coğrafi işaret uygulaması aslında yerel bir ürünün veya değerinin belirli yasalar ile korunması şeklinde değerlendirilebilir (Şahin, 2013). Coğrafi işaret kavramı yöresel ürünlerin niteliği ve özgünlüğü açısından menşe adı ve mahreç işareti olarak ikiye ayrılmıştır.

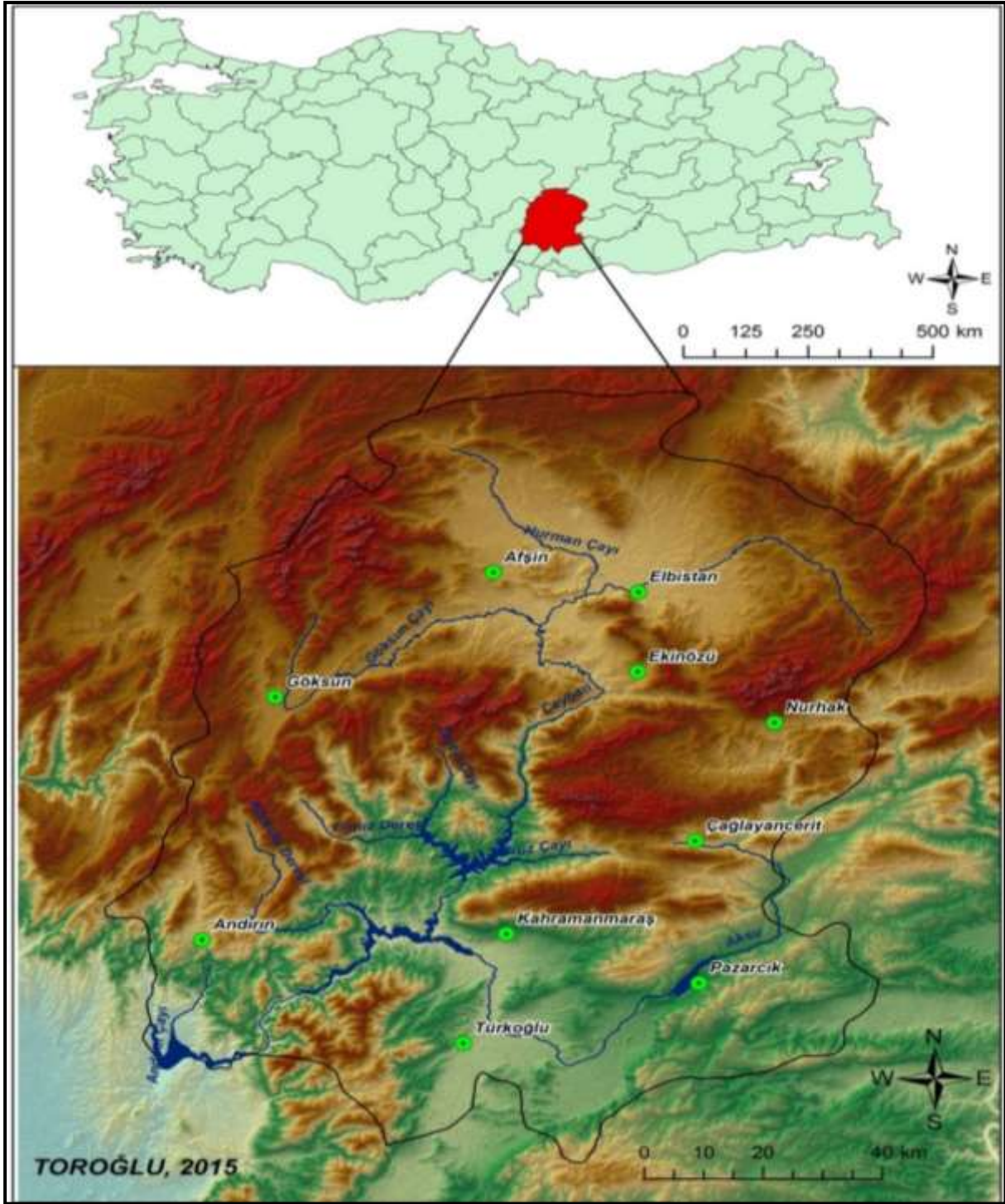
Menşe adı alan ürünlerin temel özellikleri, ait oldukları bölge dışında üretilemiyor olmasıdır. Bu durum yörenin iklim özelliği, kültürel özelliği ya da diğer özel durumlarından kaynaklanabilir. Mahreç işareti ise yörede üretilen ürünün temel özelliklerinden en az birinin yöreye ait olması gerekmektedir birlikte bu ürünün diğer yörelerde farklı şekillerde üretilmesi söz konusudur. Örneğin Hartlap Bıçağı, Kahramanmaraş Onikişubat ilçesine bağlı Hartlap mahallesinde üretilmektedir. Ancak Hartlap Bıçağı'na benzer bıçaklar farklı üretim teknikleri ve malzemeler kullanarak Bursa, Sivas, Denizli, Trabzon, Adana gibi illerde de üretilmektedir. Bu bıçak türlerini birbirinden ayıran temel fark geleneksel üretim metotları ve yörelerin doğal ortam şartlarından kaynaklanan malzeme kullanımınıdır.

Kahramanmaraş, tarihi çok eski kültür, medeniyet, toplum ve devletlere beşiklik etmiş ve önemli olaylara tanık olmuş köklü bir yeridir. Yapılan araştırmalara göre kuruluşu milattan önce on binli yıllara kadar gitmektedir. Sırasıyla Hititler, Asurlular, Persler, Romalılar, Bizanslılar, Araplar ve Türkler hâkim olmuşlardır. Kahramanmaraş, günümüz Türkiye'sinin önemli illerinden biridir (Kılınç, 2020)

Kahramanmaraş ili Türkiye'nin güneyinde, Akdeniz Bölgesi'nin Adana Bölümü'nde yer alır. Coğrafi bakımdan Akdeniz, İç Anadolu, Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinin kesişme sahasında bulunan Kahramanmaraş ilinin doğal özellikleri birçok bakımdan geçiş özelliklerine sahiptir. Kayseri, Adana ve Gaziantep gibi ekonomik olarak gelişmiş metropoller ile Malatya Adıyaman, Sivas, Osmaniye illerle komşudur (Şekil 1).

Kahramanmaraş'ta Ahır dağı (2324 m), Engizek dağları (2802 m), Nurhak dağları (3080 m), Berit Dağları (3017 m) Binboğa Dağları (2852 m) önemli yükseltileridir. Kahramanmaraş'ın yüzölçümünün yaklaşık %16'sını oluşturan ve genellikle tektonik kökenli olan ovalar, Ceyhan nehri ve kolları yardımı ile sulanabilmektedir. İlin güneyinde yer alan Kahramanmaraş Ovası; tektonik kökenli alüvyal bir ovadır.

Akdeniz ve Doğu Anadolu Bölgesi'ne yayılan Kahramanmaraş ilinde denize uzaklığı ve yükseltileri nedeniyle değişikliğe uğramış bir Akdeniz iklimi hakimdir. Doğu Anadolu Bölgesi'nde de toprakları bulunduğu dikkate alınırsa Kahramanmaraş ilinde; Akdeniz iklimi, Akdeniz dağ iklimi ve karasal iklim etkilidir. İlin kuzeydoğu kesiminde Doğu Anadolu Bölgesi'ne giren Afşin, Elbistan Nurhak ilçelerinde yaz ile kış arasındaki sıcaklık farkının fazla olduğu, yağışların ilkbahara doğru kaydığı karasal iklim görülmektedir.

Şekil 1: Kahramanmaraş İli Lokasyon Haritası Kaynak: Toroğlu ve Kılınc (2020)

Böylesine zengin tarihi, kültürel ve coğrafi zenginliğe sahip olan Kahramanmaraş'ın çok sayıda coğrafi işaretli ürünü olmakla birlikte coğrafi işaret alma kapasitesi olan ürünleri de bulunmaktadır. Köken olarak bu ürünlerden 14 tanesi Kahramanmaraş merkeze, 4 tanesi ise ilçe ve mahalle statüsünde olan yerleşimlere aittir. Kahramanmaraş'ın il olarak, 8 ürün el sanatları, 6 ürün yöresel yemek, 3 tarımsal ve 1 adet hayvansal ürün olmak üzere 18 tane coğrafi işaretli ürünü bulunmaktadır (Tablo 1). Bunların dışında başvuru aşamasında olan ürünler de söz konusudur.

Tablo 1: Kahramanmaraş İline Ait Coğrafi İşaretli Ürünler

Ürün Adı	Ürün Grubu	Menşe/ Mahreç	Coğrafi Sınır
Afşin Koçovası Sarımsağı	Menşe	Tarımsal Ürün	Afşin İlçesi
Andırın Tırşığı	Mahreç	Tarımsal Ürün	Andırın İlçesi
Çağlayancerit Cevizi	Mahreç	Tarımsal Ürün	Çağlayancerit İlçesi
Hartlap Bıçağı	Mahreç	El Sanatları	Hartlap Mahallesi
Maraş File Nakışı	Mahreç	El Sanatları	Kahramanmaraş ili
Maraş Dondurması	Mahreç	Yöresel Yemek	Kahramanmaraş ili
Maraş Kelle Paçası	Mahreç	Yöresel Yemek	Kahramanmaraş ili
Maraş Biberi	Mahreç	Yöresel Yemek	Kahramanmaraş ili
Maraş Sıkma/Parmak Peyniri	Mahreç	Hayvansal Ürün	Kahramanmaraş ili
Maraş çöreği	Mahreç	Yöresel Yemek	Kahramanmaraş ili
Maraş Sumak Ekşi Akıtı	Mahreç	Yöresel Yemek	Kahramanmaraş ili
Maraş Tarhanası	Mahreç	Yöresel Yemek	Kahramanmaraş ili
Maraş Burma Bileziği	Mahreç	El Sanatları	Kahramanmaraş ili
Maraş Yemenisi	Mahreç	El Sanatları	Kahramanmaraş ili
Maraş Camekânı	Mahreç	El Sanatları	Kahramanmaraş ili
Maraş Sim-Sırma	Mahreç	El Sanatları	Kahramanmaraş ili
Maraş Rahlesi	Mahreç	El Sanatları	Kahramanmaraş ili
Oyma Ceviz Sandığı	Mahreç	El Sanatları	Kahramanmaraş ili

Kaynak: Küpelikılıç, 2013; Alparslan ve Yakar 2009, 2011c; Alparslan ve Özturan, 2012; Kazancı, 2015

Amaç

Bu çalışmada Kahramanmaraş'ın coğrafi işaretli ürünlerinin ortaya konulması ve bu coğrafi işaretli ürünlerinin Kahramanmaraş halkı tarafından ne derece bilinirliğe sahip olduğunun belirlenmesi amaçlanmıştır. Böylece coğrafi işaretli ürünlerin tanıtımlarında eksiklik olup olmadığı ortaya çıkartılacaktır. Ürünlerin daha iyi tanıtımlarının yapılması için çeşitli öneriler getirmektir.

Yöntem

Öncelikle Kahramanmaraş'ın coğrafi işaretli ürünleri ile ilgili literatür taraması ve saha araştırması yapılmıştır. Bu kapsamda bilgi belge not ve haritalar temin edilmiştir. Bu ürünlerin ne derece bilinir olduğunu belirlemek için google form üzerinden tamamen gönüllülük esasına göre, Kahramanmaraş'ın 11 ilçesinden 500 kişilik örneklem belirlenip onlara anket yapılmıştır. Örneklem belirlenirken her yaş gurubundan, her meslek gurubundan ve tüm ilçelerden örneklem alınmasına dikkat edilmiştir. Anket sonuçları bilgisayar üzerinden grafik ve analiz programları kullanılarak sonuçlar değerlendirilmiştir.

Örnek Uygulama Algoritması

Algoritma adımları şu şekilde gerçekleşmiştir.

- Coğrafi işaretli ürünler listelenmiştir.
- Coğrafi işaretli ürünlerle ilgili anket soruları hazırlanmıştır.
- Coğrafi işaretli ürünlerle ilgili anket Google form üzerinden 500 kişiye uygulanmıştır.

- Anket sonuçları analiz edilmiştir.

Uygulama için anket form hazırlanması

Kahramanmaraş'taki 18 adet coğrafi işaretli ürünlerle ilgili hazırlanan sorular, tamamen gönüllülük esasına dayalı olarak 500 kişiye 11 soru ve 18 seçenek içeren bir anket form hazırlanmış ve verdikleri cevaplar Google form üzerinden excell programında yüzde olarak değerlendirilmiştir. Ankete katılan kişiler Kahramanmaraş ilinde yaşayan kişilerdir.

Kahramanmaraş'ın Coğrafi İşaretli Ürünleri

1. Maraş Dondurması

Ahır Dağı eteklerindeki keçilerin sütü ve aynı dağdaki orkide köklerinden elde edilen doğal sahleple üretilen ünü dünyaya yayılmış Maraş dövme dondurmasıdır. Coğrafi işaret ile ödüllendirilen ve son yıllarda turizmin öneminin artması ile birlikte ivme kazanan Maraş dondurması, Dünya geneline ihraç edilmeye başlanarak sektör haline gelmiştir (Şekil 2). Kahramanmaraş'taki dondurma fabrikalarının günlük süt ihtiyacı 200 tondur (Toroğlu vd., 2011: 27). İlde başta MADO olmak üzere çok sayıda Kahramanmaraş dondurması markası ve bu markalara ait üretim tesisleri ve pastaneleri bulunmaktadır. Türkiye genelinde yurt dışında da çok sayıda şubesi bulunmaktadır. Kahramanmaraş dondurmasının orijinalliğini korumak için keçi sütü gereklidir. Bunun için MADO keçi üretim çiftliğini geliştirerek 10.000 başlık çiftlik kurmuştur. Ürün sayesinde binlerce kişi istihdam edilmektedir. Böylece il ekonomisine önemli katkı sağlamaktadır.

Şekil 2: Maraş Dövme Dondurması

Şekil 3: Maraş Biberi Çeşitleri

2. Maraş Biberi

TPE (Türk Patent Enstitüsü) tarafından 14.04.2002 yılında kırmızıbiber coğrafi işaretli ürün olarak Kahramanmaraş Ticaret ve Sanayi Odası üzerine tescillenmiştir (Şekil 3). Kırmızıbiber coğrafi işareti sınırları Kahramanmaraş ili başta olmak üzere Hatay, Gaziantep, Adıyaman, Şanlıurfa ve Kilis olarak belirlenmiştir. Yine ayrıca, tescil başvurusunda Maraş biberinden elde edilecek ürünlerde tasniflenmiştir. Maraş biberinden acı kırmızı toz biber, acı kırmızı pul (yaprak) biber ve acı siyah pul (İsot) biber elde edilebileceği açıklanmıştır (Anonim, 2002).

3. Andırın Tırşığı

Latince adı Arum Dioscoridis olan ismi çeşitli bölgelerde farklı anılan bir bitkidir (Şekil 4). Doğu Akdeniz çevresinde, Kıbrıs'ta özellikle dağların güney yamaçlarında yaklaşık 1500-2000 m rakımda yetişen, Andırın ve Osmaniye yöresinde yaşayan insanların "tırşık" olarak adlandırdığı bir bitkidir. Literatürde "yılanyastığı" olarak geçen ve hayvanların yemediği bitkinin zehirli olan ve zehirsiz olan türleri vardır (Öztürk, 2017:1) . Zehirli olsa bile meyve vermeden önce sürgün halindeki yaprakları yenilebilmektedir. Tırşık özellikle Andırın ilçesi ve Osmaniye çevresinde bilinen ve çok çeşitli yemekleri yapılan bir bitkidir.

Andırın Eğitim Kültür Yardımlaşma ve Dayanışma Derneğinin Ankara Şubesi tarafından başvuru yapılmıştır. Bahse konu ürün, mahreç işareti kapsamında tescil edilmiş, ürünün coğrafi işaret sınırı Kahramanmaraş ili ve ilçeleri (belirtilen özelliklere bağlı kalınmak suretiyle diğer bölgelerde de üretilebilir) olarak belirlenmiştir. Ayırt edici özellik bakımından tırşığın iki önemli ayırt edici özelliği olduğu belirtilmiştir. Birincisi yapım tekniği ve mayalanmasındaki özgünlük, ikincisi hammaddesi olan yabancı pancar bitkisinin, yörenin endemik karakteristiğini yansıtan biyolojik değişime uğramasıdır (Anonim, 2010).

4. Maraş Tarhanası

Kahramanmaraş ilinin aynı yılda tescillenen bir diğer coğrafi işaretli ürünü Maraş tarhanasıdır. Kahramanmaraş Ticaret Borsası tarafından başvurusu yapılan Maraş tarhanası, TPE tarafından 29.07.2010 tarihinde tescillenmiştir. Maraş tarhanası mahreç işareti kapsamında değerlendirilmiş ve ürünün ayırt edici özellikleri bakımından birden fazla özellik belirlenmiştir (Şekil 5). İlk ayırt edici özellik olarak ürünün yapım süreci belirtilmiş, Maraş tarhanasının ülkemizde yapılan diğer tarhanalardan farklı olarak yapım sürecinde yoğurdun pişirilmediği, pişmiş dövme aşına daha sonra ilave edildiği, kurutma işleminin çığ (çiğ) denen özel sazlıklardan yapılan sergiler üzerine serilerek yapıldığı ve son ürün olarak irili ufaklı farklı kesitlerde cips görünümünde piyasa arz edildiği hususlarına vurgu yapılmıştır. Yine Maraş tarhanasının tüketim alışkanlığının diğer önemli ürün farkındalığı sunduğu hususuna değinilmiş ve bu bağlamda Maraş tarhanasının çok çeşitli tüketim şekillerinin (yarı kuru firik halde, yağda ve fırında kızartılmış halde, çorba vb.) olduğu bildirilmiştir (Anonim, 2010b).

Şekil 4. Andırın Tırşığı

Şekil 5. Maraş Tarhanası

5. Çağlayancerit Cevizi

Çağlayancerit cevizi Kahramanmaraş ilinin sahip olduğu bir diğer coğrafi işaretli ürün olup,

başvuru süreci Çağlayancerit Ziraat Odası tarafından takip edilmiştir (Şekil 6). Ürün 21.12.2012 tarihinde menşe adı olarak TPE tarafından tescillenmiştir. Coğrafi işaret sınırları Kahramanmaraş ili Çağlayancerit merkez ilçesi, Boylu köyü, Bölükdamlar köyü, Emiruşağı köyü, Kale köyü, Küçükcerit köyü, Soğukpınar köyü, Oruçpınar köyü, Zeynep Uşağı köyü, Küçüküngüt köyü, Bozlar ve Helete beldesi olarak belirlenmiştir. Ürünün ayırt edici özelliği olarak Kahramanmaraş ilinin Çağlayancerit ilçesinin yerli çeşidi olması; dolgun gövdeli, ekstra irilikte, açık sarı iç renginde, yumuşak yapılı ve kolay kırılarak içi tüm olarak çıkarılabilen, antraknoza ve iç kurduna dayanıklı ceviz olduğu belirtilmiştir (Anonim, 2011b).

6. Maraş Burma Bileziği

Kahramanmaraş ilinin el sanatları kapsamında tek tescile sahip olduğu ürün Maraş burma bileziğidir (Şekil 7). 26.09.2012 yılında Kahramanmaraş Büyükşehir Belediyesi adına tescillenen burma bilezik mahreç işareti kapsamında olup, ürünün ayırt edici özelliği; tamamen elişine dayalı bir teknikle üretilmesi ve ürünün en belirgin özelliklerinden birisinin Kahramanmaraş'a özgü bir tasarım olmasıdır. Bildirilen diğer belirgin özellikleri ise çok uzun bir müddet özelliğini bozmadan kullanılabilmesi ve hiçbir burmada uygulanmayan inşaat çivisi kullanarak yeni bir teknik geliştirilmiş olmasıdır (Anonim, 2012).

Şekil 6. Çağlayancerit Cevizi

Cevizi Şekil 7. Maraş Burması

7. Maraş Oyma Ceviz Sandığı

Ahşap sanatı insanlık tarihi boyunca çeşitli evreler geçirerek çeşitli toplumlarda günümüze kadar ulaşmıştır. Göçebe kültürün etkili olduğu dönemlerde süsleme ağırlıklı küçük eşyalar yapılırken, günümüzde sandık başta olmak üzere çeyizlik ve büyük çaplı eşyalar da yapılmaktadır (Kılıç ve Yayan 2014: 24). Kahramanmaraş ağaç oymacılığı sanatında en çok sandık yapılmaktadır (Şekil 8). Çeyiz ürünü olarak kullanılan sandıklarda ve diğer ürünlerde en çok bitki motifleri ve geometrik motifler kullanılmaktadır.

Şekil 8. Maraş Oyma Ceviz sandığı

Şekil 9. Maraş Çöreği

Orman ürünlerine bağlı olarak gelişen oymacılık sanatı Kahramanmaraş yöresinde yüzyıllardır devam etmektedir. Fatih Sultan Mehmet'in eşi olan Dulkadirli Sitti Mükrime Hatun'un çeyizi olarak ilk defa Osmanlı sarayına giren, ceviz oyma sandığı, daha sonraki süreçte Maraşlı gelinlerin bir geleneği haline gelmiştir. Ağaç oymacılığında en çok ceviz, gürgen, kavak gibi ağaçlar tercih edilmektedir. Ağaç oyma sanatı, şehrin bazı semtlerindeki atölyelerde yapılmaktadır (Şekil 2. 150). Buralarda üretilen mamuller genellikle mücevher kutuları, çeyiz sandığı, tepsi, tava, sehpa takımları, isimlikler, aynalık, cami mihrabı ve minberi, vaaz kürsüsü gibi ürünler üretilmektedir. Önemli bir el sanatı olan ağaç oymacılığı 2017 yılında, Kahramanmaraş adına tescillendirilmiştir. Böylece ilin turizmüne ve ekonomisine önemli katkısı daha da artmıştır.

8. Maraş Çöreği

Taş fırınlarda üretilen şekerli, tuzlu, gevrek ve yumuşak olarak sunulabilen Kahramanmaraş'a özgü bir gıda ürünüdür (Şekil 9). Kahramanmaraş'ın hemen her köşesindeki fırınlarda üretilmektedir. Özellikle bayram ve özel günlerde ev halkı tarafından da yapılır. İnsanlar bu özel günlerde özellikle daha fazla tüketirler. 2017 yılında Maraş çöreği tescili de alınmıştır. 19.09.2016 yılına coğrafi işareti de alınmıştır.

9. Maraş Paçası

Kahramanmaraş mutfağının vazgeçilmez çorba türü olan kendine has özellikleri ile Maraş paçasıdır (Şekil 10). Paça küçükbaş hayvanların kelle ve ayak etlerinden haşlama ve çorba şeklinde yapılan bir yemek türüdür. Farklı yörelerde de yapılmasına rağmen Maraş Paçası lezzeti ve kıvamıyla ülke çapında ün kazanmıştır. Kolojen ve protein içeriği açısından zengin olduğu için sağlıklı ve besleyicidir (Doğaka, 2012-2015: 86). Sağlık açısından birçok faydası olan Maraş paçası, Maraş sumacı ile servis edildiğinde daha da sağlıklı ve lezzetli hale gelmektedir. Kahramanmaraş ve ilçelerinde yüzden fazla işletmede paça yapılıp servis edilmektedir. Maraş paçası önemli bir ticari sektör haline gelmiş ve Maraş paçası Türk Patent ve Marka Kurumu Tarafından 14.03.2019 tarihinde tescillenmiştir. Ayrıca coğrafi işaret alınması için de başvuru yapılmıştır. Her ne kadar paça diğer yörelerde de yapılıyor olsa da Kahramanmaraş'ta sumak ile tüketiliyor olması ayrı bir lezzet katmaktadır.

Şekil 10. Maraş Paçası

Şekil 11. Hartlap Bıçakları

10. Hartlap Bıçağı

Bıçak kesme işleminde kullanılmak üzere üretilen bir el aletidir. Hammaddesi demir olan bıçağı işleyerek süs eşyasına da dönüştürmek mümkündür. Sapları ise boynuz, ahşap, metal ve plastik olabilir. Kahramanmaraş'ta bıçak üretiminde genellikle keçiboynuzu kullanılmaktadır.

Bıçak üretimi Kahramanmaraş merkezde ve Hartlap mahallesinde devam etmektedir. Hartlap bıçağı olarak 2017 yılında tescili yapılmıştır. Hartlap'ta Dünya'nın en büyük el yapımı bıçağı bulunmaktadır (Şekil 11). Şimdiye kadar üretilmiş en büyük bıçak, Almanya'nın ünlü Solingen markasının ürettiği 3 metre boyundaki bıçaktı. Hartlap'ta ise 3 m 30 cm uzunluğunda bıçak yapılmıştır. Ayrıca Dünya'nın en küçük bıçağı da burada yapılmıştır. Kahramanmaraş bıçakları ile ününü Türkiye genelinde duyurduktan sonra bu hamle ile daha iyi tanınacaktır.

11. Koçovası Sarımsağı

Yüksek aroması, zengin içeriği ve dayanıklılığı tescillenen Koçovası Sarımsağı Doğu Akdeniz Kalkınma Ajansı finanslı yapmış olduğu çalışma neticesinde Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi'nde analizleri yapılan ve Afşin İlçe Tarım ve Orman Müdürlüğü tarafından Türk Patent ve Marka Kurumuna başvurusu yapıp başvurusu kabul edilen Afşin Koçovası Sarımsağı 28.06.2021 tarihinde tescil edilerek coğrafi İşaret almıştır. Markalaşma yönünde çok büyük bir adım olan ürün Afşin Koçovası çevresinde yetişmektedir (Şekil 12).

Şekil 12. Afşin Koçovası Sarımsağı

Şekil 13. Maraş İşi Sim Sırma

12. Maraş İşi Sim Sırma

Yurdumuzun birçok yöresinde olduğu gibi Kahramanmaraş'ta da dokumacılık temelde göçebe kültürüne ve geleneklerine dayanıyor. Dokuma ürünlerini sıralarsak heybe, yolluk, kilim, yük çulu, torba, haral, çuval, göçer eşyaları ve çadır örtüsü akla gelenler arasındadır. Maraş'ta en yöresel ürünle içerisinde Maraş abasından söz edilebilir. Bu ürün kuzu yününden dokunan bir aba olmakla birlikte, o dönemde insanların sosyal ve ekonomik durumunda gösteren bir değer taşımaktaydı. Burada en belirleyici faktör sim sırma işlemesiydi. Maraş'ta hemen herkes aba giyerdi ama zenginler sim sırma işlemeli aba giyerken fakirler işlemesiz aba giyerlerdi (Büyüktürkmen, 2013: 6).

Sim sırma işlemeciliği Kahramanmaraş'a has bir işleme sanatıdır. Sim sırma işlemeciliğini kadife elbise, kadife yastık, yatak örtüleri, seccadeler, bohçalar, masa örtüleri üzerine yapılan el işçiliği olarak değerlendirebilir (Şekil 13). Bu işlemeciliğin geçmişte Osmanlı sarayında rastlanırken, günümüzde müzelerde ve zaman zaman hanımların sadece özel kıyafetlerinde rastlamak mümkündür. Maraş İşi Sim Sırma coğrafi işareti alınan ürünlerdendir.

13. Maraş Yemenisi

Deri işlemeciliğini Kahramanmaraş'taki yerel adı köşkerliklerdir. Eskiden beri Anadolu'da Roma, Bizans, Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde dericilik önemli bir ekonomik faaliyet olarak sürdürülmüştür. Derinin, giyim eşyalarından hayvan koşumlarına kadar, çok yaygın bir kullanımı vardır. İlk dikkati çekenler pabuçlar, çizmeler, postallar, çarıklar, terlikler gibi ayakkabı türleridir (Şekil 14). Saf deriden yapılan bu ayakkabılar hem sağlıklı hem çok rahat hem de değişik tasarımları tercih edenler için çok cazip ürünlerdir.

14. Maraş İşi File Nakış

Kahramanmaraş'ta da dokumacılık temelde göçebe kültürüne ve geleneklerine dayanıyor. Dokuma ürünlerini sıralarsak heybe, yolluk, kilim, yük çulu, torba, haral, çuval, göçer eşyaları ve çadır örtüsü akla gelenler arasındadır. Maraş işi file nakış zenginler başta olmak üzere ev eşyalarının üzerine serilen bezlerde görülmekteydi (Şekil 15). Zamanla unutulmaya yüz tutan bu sanat dalı coğrafi işaret alındıktan sonra tekrar yaygınlaştırılmaya çalışılmaktadır.

Şekil 14. Maraş Yemenisi

Şekil 15. Maraş İşi File Nakış

15. Maraş Ekşi Akıtı

Her yörenin mutfağının ön plana çıkmış bir değeri vardır. Bazı yöreler tatlı ağırlıklı mutfağı ile bazı yöreler ise acı ağırlıklı mutfağı ile ön plana çıkar. Ama Kahramanmaraş mutfağında ekşi önemli bir unsurdur. Bunun temel kaynağı Kahramanmaraş'ın hemen her yerinde yetişen sumak ve nardır. Özellikle sumaktan yapılan ekşi akıtı coğrafi işaretli bir üründür (Şekil 16-17). Her ikisinin ekşisi de yemeklerde kullanılmaktadır. Çorbalardan, yemeklere, ekşi yoğun olarak kullanılır. Bu durum ilin gastronomisine bir farklılık katmaktadır.

16. Maraş Sıkma/ Parmak Peyniri

Kahramanmaraş'ta yüzyıllardır geleneksel olarak üretilen ve halk tarafından tercih edilen Maraş sıkma parmak peyniri coğrafi işaretli bir üründür (Şekil 18). Özellikle keçi yetiştiriciliği yaygın olduğu için keçi peyniri ön plandadır. Bu ürünün tanıtılması ve pazarlaması arttıkça yöre hayvancılığı ve yöre ekonomisine önemli katkıları olacaktır.

Şekil 16. Sumak Bitkisi

Şekil 17. Maraş Sumak Ekşisi Akıtı

17. Maraş Rahlesi

Kahramanmaraş ağaç oymacılığı sanatında çeyiz ürünü olarak kullanılan sandıklarda ve diğer ürünlerde en çok bitki motifleri ve geometrik motifler kullanılmaktadır. Buralarda üretilen mamuller genellikle mücevher kutuları, çeyiz sandığı, tepsi, tava, sehpa takımları, isimlikler, aynalık, cami mihrabı ve minberi, vaaz kürsüsü gibi ürünler üretilmektedir. Ancak Maraş rahlesi de bu kapsamdaki ürünlerdendir. Coğrafi işaretli bir ürün olan Maraş rahlesi ülkenin çeşitli yerlerindeki camilerde de kullanılmaya başlanmıştır (Şekil 19). Önemli bir el sanatı olan Maraş rahlesi, Kahramanmaraş adına tescillendirilmiştir. Böylece ilin turizmine ve ekonomisine önemli katkısı daha da artmıştır.

Şekil 18. Maraş Sıkma / Parmak Peyniri

Şekil 19. Maraş Rahlesi Kaynak

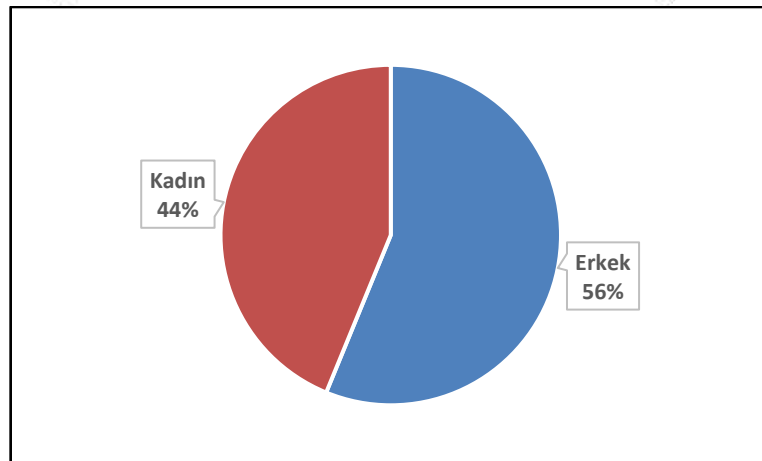
Kahramanmaraş'ın bu ürünlerine ek olarak coğrafi işaret başvuru aşamasında olan ya da coğrafi işaret alma potansiyeli olan ürünler de mevcuttur. Bertiz kabarcık üzümü, Şahinkayası ayvası, Maraş ravanda şerbeti, irşkit (yöresel et sucuğu), Maraş kebabı, eli böğünde (tava yemeği) gibi ürünlere de coğrafi işaret alınması İl ekonomisine katkı sağlayacaktır.

Bulgular ve Tartışma

Kahramanmaraş'taki 18 adet coğrafi işaretli ürünlerle ilgili hazırlanan sorular, tamamen gönüllülük esasına dayalı olarak 500 kişiye 11 soru ve 18 seçenek içeren bir anket form hazırlanmış ve verdikleri cevaplar Google form üzerinden Excel programında yüzde olarak değerlendirilmiştir. Bu anket Kahramanmaraş ilinde yaşayan 500 kişi üzerinde uygulanmıştır. Katılımcılardan Coğrafi işaretli ürünler hakkında fikir sahibi olup olmadıkları ile hangi ürünün coğrafi işaretli olduğunu bildikleri sorulmuştur. Verilen cevaplara göre grafikler oluşturulmuş ve yorumlanmıştır.

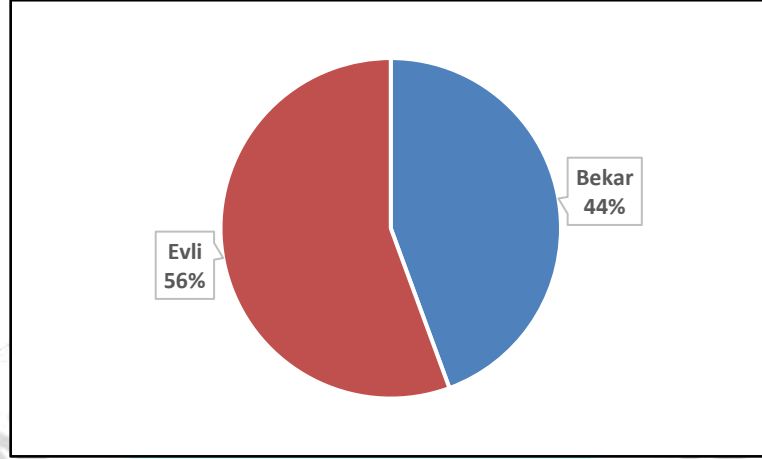
Anket Sorularına Verilen Cevaplar:

Tamamen gönüllü olarak seçilen katılımcıların demografik özellikleri ve bu 500 katılımcının sorularımıza verdiği cevaplar ile yüzdelik oranları tek tek Google form ve Excel programında analiz edilmiş yüzde oranları ile birlikte yorumlanmıştır.

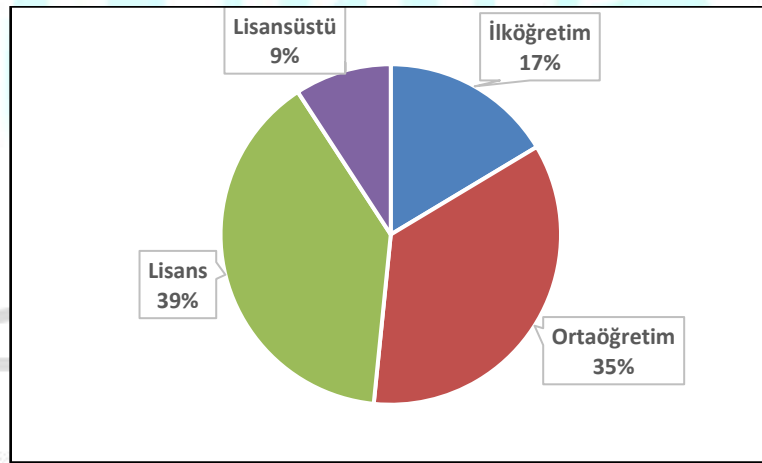
Şekil 19. Ankete Katılanların Cinsiyet Durumları

Ankete katılanların demografik verilerine göre; %43,8'i (219 kişi) kadın, %56,2'si (281 kişi) ise erkek (Şekil 19) olan katılımcıların, %55,6'sı (278 kişi) evli, %44,4'ü (222 kişi) ise bekar (Şekil 20).

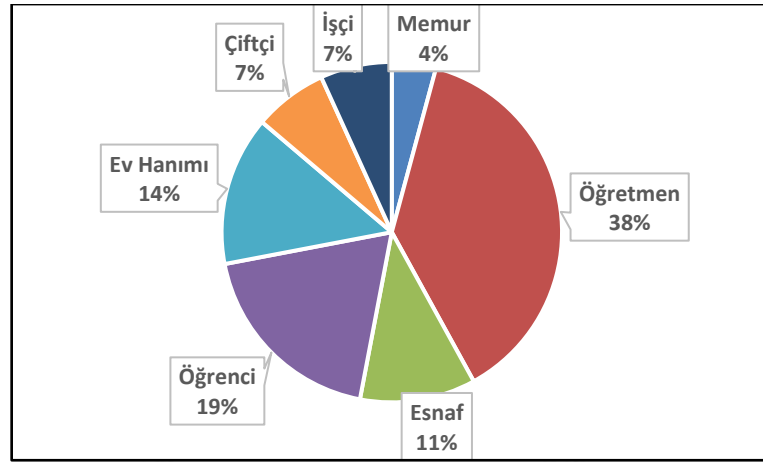
Şekil 20. Ankete Katılanların Medeni Durumları

Ankete katılanların; yaklaşık %17'si ilköğretim, %35'i ortaöğretim yani lise, %39 lisans ve %9'u ise yüksek lisans mezunudur (Şekil 21).

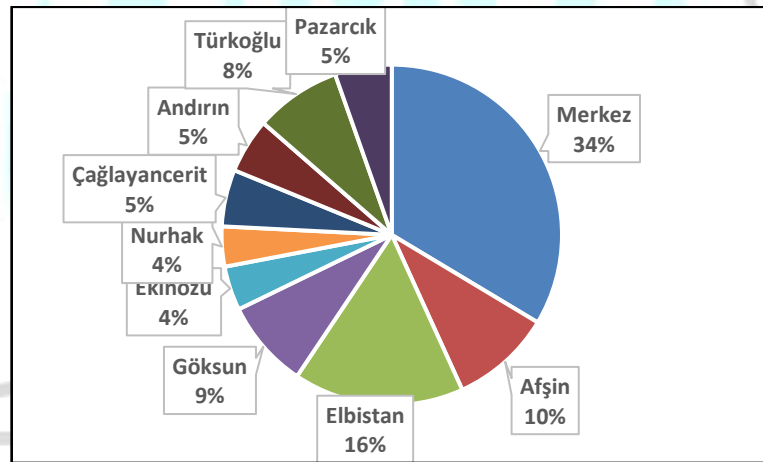
Şekil 21. Ankete Katılanların Eğitim Durumları

Katılımcıların mesleklerine göre dağılımına baktığımızda ise, %38'i öğretmen, %19'u öğrenci, %14'ü ev hanımı, %11'i esnaf, %7'si işçi, %7'si çiftçi, %4'ü ise memurdur (Şekil 22).

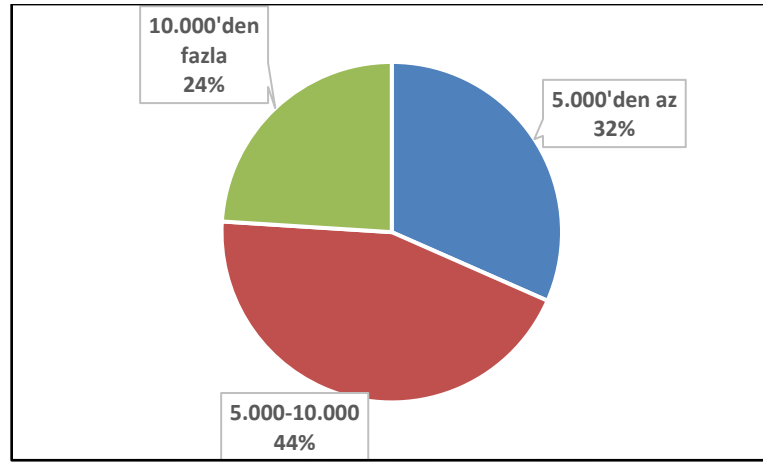
Şekil 22. Ankete Katılanların Mesleki Durumları

Ankete katılanların; yaşadıkları yerlere göre bakıldığında %34'ü merkezde, %16'sı Elbistan ilçesinde, %10'u Afşin ve %9'u Göksun, %8 Türkoğlu, %5'i Pazarcık, %5'i Çağlayancerit, %5'i Andırın, %4'ü Ekinözü ve %4'ü Nurhak ta yaşamaktadır (Şekil 23). Katılımcıların mesleklerine göre dağılımına baktığımızda ise, %38'i öğretmen, %19'u öğrenci, %14'ü ev hanımı, %11'i esnaf, % 7'si işçi, % 7'si çiftçi, %4'ü ise memurdur (Şekil 2).

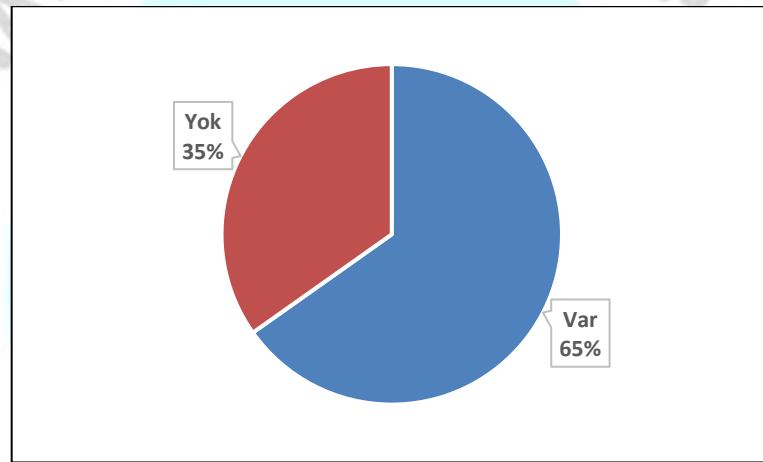
Şekil 23. Ankete Katılanların Buldukları İlçeler

Katılımcıların gelir durumlarına göre dağılımına baktığımızda ise, %32'si 5.000 TL'den az, %44'ü 5.000 ile 10. TL arası, %24'ü ise 10.000 TL'den fazla gelir elde etmektedir (Şekil 24).

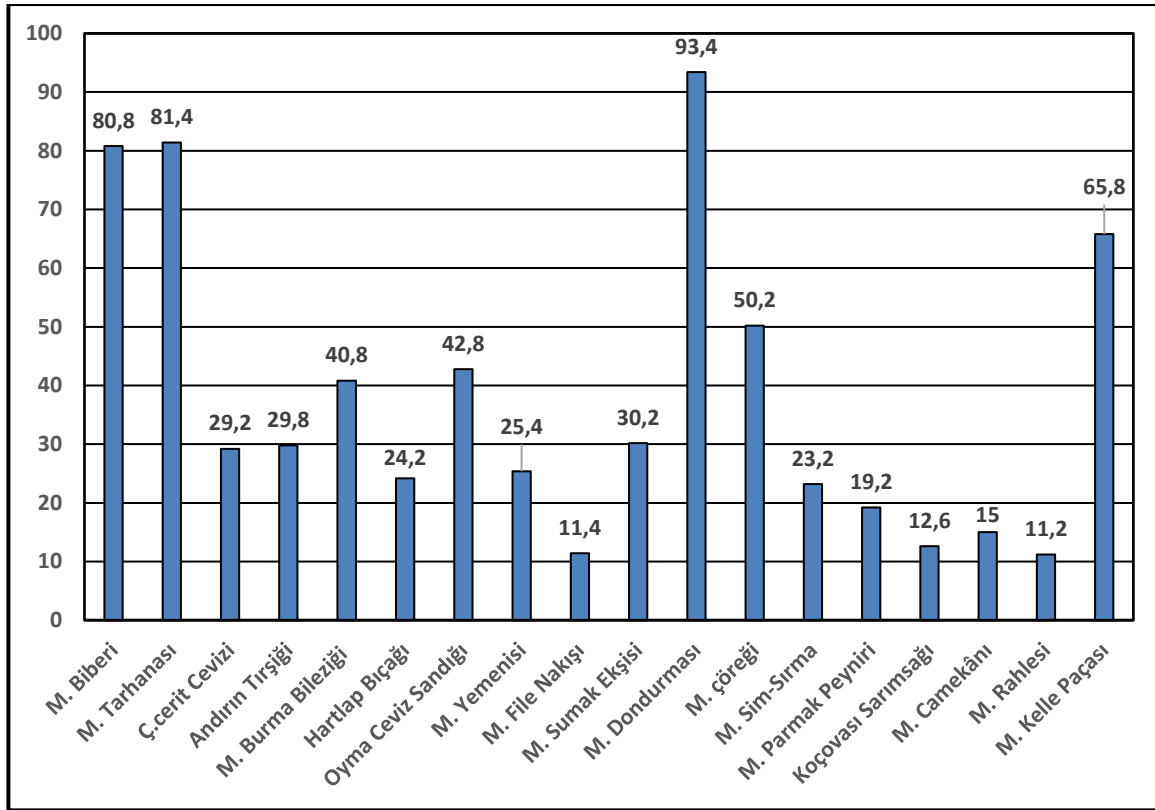
Şekil 24. Ankete Katılanların Aylık Gelir Durumları

Ankete katılanların %65'i coğrafi işaretli ürünlerden haberdar olduğunu belirtirken, %35'i coğrafi işaretli ürünlerden haberdar değildir (Şekil 25).

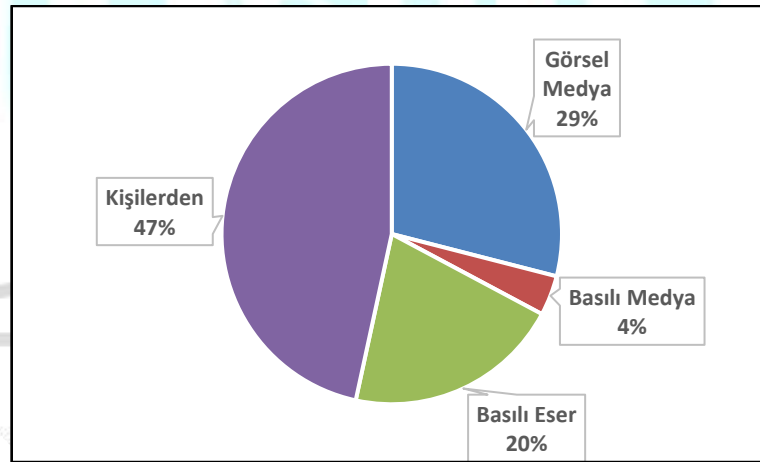

Şekil 25. Ankete Katılanların Coğrafi İşaretli Ürünlerden Haberdar Olma Durumları

Ankete katılanların coğrafi işaretli ürünlerin her biri ayrı ayrı sorulmuştur. Tüm ürünlerin verildiği seçeneklerden bildiklerini işaretlemeleri istenmiştir. Bu ürünün coğrafi işaretli aynı zamanda ünü olan bir olduğunu onaylaması için tik atması gerekmektedir. 500 katılımcıdan alınan cevaplara göre; %93,4 ile en fazla evet cevabı verilen ürün Maraş Dondurmasıdır. İkinci ürün %81,4 ile Maraş Tarhanası, üçüncü ürün ise %80,8 ile Maraş Biberi çıkmıştır. Maraş Kelle Paçası %65,8 ile dördüncü, Maraş Çöreği %50,2 ile beşinci olmuştur. İlk beşe giren ürünlerden hariç %50'yü geçen ürün olmamıştır. Buradan çıkan sonuç ürünlerin 13 tanesi yani çoğunluğu halkın yarısı tarafından bilinmiyor. Yani tanıtım eksikliği vardır. Maraş Oyma Ceviz Sandığı ve Maraş Burma bileziği %40'larda kalmıştır. Maraş Sumak Ekşi Akıtı ise %30'dur. Diğer ürünlerin bilinirliği %30'un da altındadır. Andırın Tırşığı %29,8 Çağlayançerit Cevizi %29,2 Bunlar sırasıyla Hartlap Bıçağı, Sim Sırma, Maraş yemenisi, Maraş Parmak Peyniri, Maraş Camekanı, Maraş File Nakış ve Maraş Rahlesidir. En az bilinenler ise %11,2 ile Maraş Rahlesidir. Öyle ki; coğrafi işaretli olan bu ürünler Kahramanmaraş halkı tarafından bile tam olarak bilinmemektedir. Bu durum tanıtım ve reklam eksikliği olduğu anlamına gelir (Şekil 26).

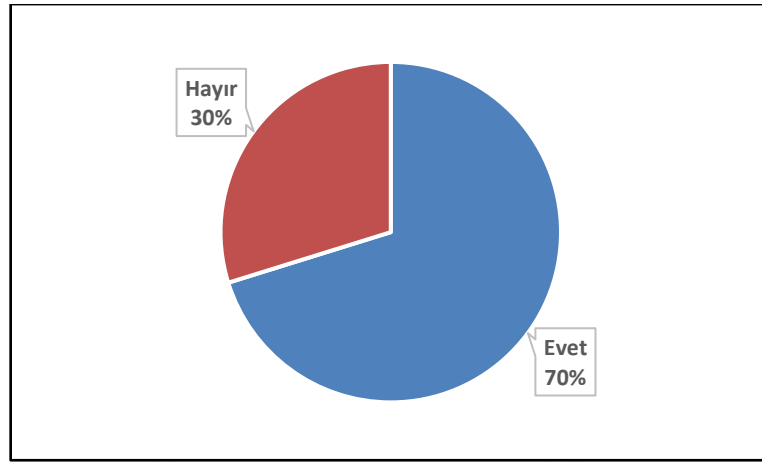

Şekil 26. Ankete Katılanların Coğrafi İşaretli Ürünler Hakkında Farkındalık Olanların (%)

Şekil 27. Ankete Katılanların Coğrafi İşaretli Ürünler Hakkında Nerden Fikir Edindikleri

Ankete katılanların coğrafi işaretli ürünler hakkında nerden fikir sahibi oldukları sorulduğunda, %47'si kişilerden, %29'u görsel medyadan, %20'si basılı eserlerden, %4 ise basılı medya vasıtasıyla haberdar oldum demiştir (Şekil 27). Coğrafi işaretli ürünlerin tanıtımları hususunda eksiklik olup olmadığı sorusuna ise %70'i eksiklik olduğunu onaylamıştır. %30'u ise eksiklik olmadığı şeklinde görüş belirtmiştir.

Şekil 28. Coğrafi İşaretli Ürünlerin Tanıtımları Hakkında Eksiklik Olup Olmadığı Sorusuna Verilen Cevaplar

Anket sorularına verilen cevapların genel olarak değerlendirildiğinde katılımcıların %70'i coğrafi işaretli ürünler kavramını bildiklerini belirtmiştir. Ancak buna rağmen Kahramanmaraş'ın coğrafi işaretli 18 ürününden sadece 5 tanesi %50 üzerinde bilinirliğe sahiptir. Bu ürünler Kahramanmaraş'ın ticaretinde ve istihdamında önemli ürünlerdir. Maraş Dondurması, Maraş Tarhanası, Maraş Biberi, Maraş Kelle Paçası ve Maraş Çöreği ilk beşe giren ürünlerdir.

Maraş Oyma Ceviz Sandığı ve Maraş Burma bileziği %40'larda kalmıştır. Maraş Sumak Ekşi Akıtı ise %30'dur. Diğer ürünlerin bilinirliği %30'un da altındadır. Andırın Tırşığı %29,8 Çağlayançerit Cevizi %29,2 Bunlar sırasıyla Hartlap Bıçağı, Sim Sırma, Maraş yemenisi, Maraş Parmak Peyniri, Maraş Camekanı, Maraş File Nakış ve Maraş Rahlesidir. En az bilinenler ise %11,2 ile Maraş Rahlesidir. Öyle ki; coğrafi işaretli olan bu ürünler Kahramanmaraş halkı tarafından bile tam olarak bilinmemektedir. Bu durum tanıtım ve reklam eksikliği olduğu anlamına gelir.

Katılımcıların büyük çoğunluğu (%70)'i coğrafi işaretli olan bu ürünlerin tanıtımlarında eksiklik olduğunu belirtmiştir.

Sonuç ve Öneriler

Bu çalışmada Kahramanmaraş'a ait coğrafi işaretli ürünlerin bir envanteri çıkarılmıştır. Bu ürünlerin ne derece tanınırlığı olduğunu belirlemek için anket yapılmıştır. Çalışma sonucunda tanınırlığı en fazla olan ürün %93,4 ile Maraş dondurması ön plana çıkmıştır. Bunu %81,4 ile Maraş Tarhanası ve %80,8 ile Maraş Biberi takip etmektedir. Maraş Kelle Paçası ise %65,8 ile dördüncü, bir başka gastronomi ürünü olan Maraş Çöreği %50,2 ile beşinci olmuştur. İlk beşe giren ürünlerden hariç %50'yü geçen ürün olmamıştır. Sonuç olarak ürünlerin 13 tanesi yani çoğunluğu halkın yarısı tarafından fazla bilinmemektedir. Buradan tanıtım eksikliği olduğu ortaya çıkmaktadır. Öyle ki; coğrafi işaretli olan bu ürünler Kahramanmaraş halkı tarafından bile tam olarak bilinmemektedir. İlçelere ait ürünler büyük oranda o ilçe halkı tarafından bilinmektedir. Dondurmada ise durum farklıdır. Tüm ülkede bilinirliği olan Kahramanmaraş dondurması binlerce kişiye istihdam sağlamaktadır. Tarhana, biber ve sumak gibi ürünler de tanıtımları yapılarak dondurma örneğinde olduğu gibi il ekonomisine katkıları üst seviyelere çıkartılabilir. Kahramanmaraş'ın coğrafi işaretli ürünlerinin çoğunluğu el sanatları üzerinedir. Ancak en fazla bilinirliği olanlar Maraş Dondurması olmak üzere gastronomi ürünlerindedir. El sanatları ve tarım ürünleri de ön plana çıkmaktadır.

Coğrafi işaretli ürünlerin Kahramanmaraş halkına tanıtılması için hem yerel hem de ulusal basın yayın organları ile diğer iletişim araçları etkin bir şekilde kullanılmalıdır. Kahramanmaraş'a has önemli ürünler olmasına rağmen Bertiz kabarcık üzümü, Şahinkayası ayvası, Maraş ravanda şerbeti, irşkit (yöresel et sucuğu), Maraş kebabı, eli böğründe (tava yemeği) gibi, henüz coğrafi işaret almamış ürünler için de coğrafi işaret için başvuru yapılmalıdır. Öncelikle il içerisinde coğrafi işaretli ürünlerle ilgili festivaller, fuarlar ve panayırılar düzenleyerek tanıtımlar yapılmalıdır. Okullarda çeşitli eğitim ve sosyal faaliyetler düzenleyerek öğrencilere tanıtımlar yapılmalıdır. İl dışında da bu ürünlerin tanıtımları için daha fazla fuarlara katılım sağlanmalıdır. Kahramanmaraş'ın gastronomi yönünde tanıtımlarının artırılması gerekmektedir.

Kaynaklar

- Anonim (2016).** Yöresel Ürünler ve Coğrafi İşaretler. Doğu Akdeniz Kalkınma Ajansı 3 Aylık Dergisi, 4(9): 6-60.
- Bulut, İ. ve Fural, Ş. (2018)** Serik Bıçağının Coğrafi İşaret Tescili Kapsamında Değerlendirilmesi. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Nisan 2018 22 (Özel Sayı): 557-580
- Büyüktürkmen, M., (2013).** Maraş Abası, Pelin Ofset Ankara. 147 s.
- Çalışkan, V. ve Koç, H. (2012).** "Türkiye'de Coğrafi İşaretlerin Dağılım Özelliklerinin ve Coğrafi İşaret Potansiyelinin Belirlenmesi". Eastern Geographical Review, Sayı, 28- 193 - 214.
- DOĞAKA, (2012).** Kahramanmaraş İl Turizm Stratejisi ve Eylem Planı 2012-2015, Doğu Akdeniz Kalkınma Ajansı, Kahramanmaraş. 58 s.
- Gökovalı, U. (2012).** Coğrafi İşaretler ve Ekonomik Etkileri: Türkiye Örneği. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi. 21(2), 141-160
- Kılıç, A. ve Yayan, G., (2014).** Kahramanmaraş Sandıklarında Kullanılan Motif ve Sembollerin Dili. Öncü Basımevi Ankara. 112 s.
- Kılınç, N. (2020).** Kahramanmaraş ilinin Turizm potansiyeli, KSÜ, Sosyal Bilimler Enstitüsü. Doktora Tezi 312 s.
- Küpelikılıç S. (2013).** Kahramanmaraş Mutfak Kültürü ve Yöresel Lezzetler. Noya Medya Yayınevi, Kahramanmaraş, 10-249.
- Şahin, G. (2011).** "Türkiye'nin Coğrafi İşaretleri." Uluslararası Katılımlı Coğrafya Kongresi 7-10 Eylül 2011. İstanbul.
- Toroğlu, E., Karademir, N., Tıraş, M., 2011.** "Kahramanmaraş'ta Dondurmacılık ve Ortaya Çıkardığı Göç". Türk Coğrafya Kurumu Sempozyumu (7-10Eylül 2011, İstanbul) S. 273-290
- Yakar E, (2011).** Maraş İşi Sim Sırma ve Bindallılar. Halim Ofset Basımevi, Kahramanmaraş.
<http://www.tpe.gov.tr/TurkPatentEnstitusu/resources/temp/pdf> (Erişim Tarihi: 01.12.2021)
<http://www.kalkinma.gov.tr/lists/zel%20htisas%20komisyonu%20raporlar/allitems.aspx> (Erişim tarihi: 12.09.2020).
<http://www.kahramanmaraskulturturizm.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 04.11.2021)
<https://www.aksutvhaber.net/kahramanmaraş/afsin-kocovasi-sarimsagi-ilgi-odagi-olmaya-devam-ediyor-h47196.html> (Erişim Tarihi: 15.01.2022)
<https://www.haberturk.com/ekonomi/is-yasam/haber/1500558-asirlik-hartlap-bicagi-tescilleniyor> (Erişim Tarihi: 01.02.2022)
<http://www.yesilafsin.com/bolge-haberleri/maras-camekani-ile-maras-rahlesi-co-grafi-h32103.html> (Erişim Tarihi: 04.02.2022)

THE EVALUATION OF ALGERIAN STUDENT'S GENDER TOWARD THE INTEREST TO ATTEND ECOLOGICAL SEMINARS

BOUKHEDIMI Chems Eddine.

Ph.D. University of Tizi Ouzou, Department of commerce. Tizi Ouzou, Algeria.

Abstract

Since the emergence of green marketing in the earlier of 1970, it should be stated that the number of research on safe products was increased, to the studies of many economics such as POLONSKY, OTTMAN, CHARTER, and others, who argued that the keystone is the adaptation of new processes by the use of healthy products; this idea is called green marketing.

According to M.CHARTER (1992) has presented green marketing is “A holistic and responsible management process that identifies, anticipates, satisfies and fulfills stakeholder requirements, for a reasonable reward, that does not adversely affect human or natural environmental wellbeing”.

Then, M.J. POLONSKY (1994) defined Green Marketing as the marketing that consists of all activities designed to generate and facilitate any exchanges intended to satisfy human needs or wants, such that the satisfaction of these needs and wants occurs, with minimal detrimental impact on the natural environment.

Green marketing in fact, is a critical activity nowadays, its importance belongs to ecological and customer health issues, for that, ethical companies try to satisfy their stakeholders.

The aim of this study is to check the relation between the gender of students and the interest to attend ecological seminars in order to increase their awareness of green initiatives.

In order to achieve our research objective, we chose an analytic methodology by online investigation between 11 and 25 February 2021, the size of respondents was 39 persons.

As a result, in this research, we deduced that there is no relationship between the two items even after the use of, the Chi-square test.

Keywords: Green Marketing- The green consumer- Green Products- Customer behavior- Gender of customer- Algerian food market.

HAQQ AŞIĞI ƏLƏSGƏR

Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru
Qasımova Yeganə Nəriman qızı
Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti

XÜLASƏ

Açar sözlər: Aşıq Ələsgər, aşıq, poeziya, aşıq sənəti, şeir

Məqalədə Azərbaycan aşıq sənətinin ustadlarından Aşıq Ələsgərin həyat və yaradıcılığı araşdırılır, onun poeziyasından seçmələr verilir. Aşıq Ələsgər Göyçə aşıq sənətini yeni mərhələyə yüksəltdi, onu forma və məzmunca zənginləşdirmişdir. Onun yaradıcılığında qoşma, gəraylı, divani, müxəmməs, təcnis dodaqdəyməz və s. onlarla başqa şeir şəkilləri xüsusi yer tutur. Lirikasında təbiətin təsviri və məhəbbətin tərənnümü təbiiliyi, səmimiyyəti ilə seçilir. Azərbaycan ədəbiyyatının, xalq şeirmizin seçkin nümayəndəsi Aşıq Ələsgər bütövlükdə ümumtürk ozan-aşıq sənətinin ustadlarındanıdır. Xalqımıza saz və sözü ilə 80 ildən artıq ləyaqətlə xidmət etmiş Dədə Ələsgərin aşıq şeirləri o qədər axıcı, şirin və ürəyəyatımlıdır ki, bu gün də dillər əzbəridir. Haqq aşığının yaradıcılığı bütün Cənubi Qafqazda, Dağıstanda və türkdilli xalqlar arasında sevilir.

Aşıq 1821-ci ildə Göyçə mahalının Ağkilsə kəndində dünyaya gəlmişdi. İlk şeirlərini uğursuz sevgisi və zəmanədən şikayətə həsr edən Ələsgər ustad Aşıq Alının şagirdi olmuş, Türkiyə və İrana səfər etmiş, məşhur aşıqlarla deyişmişdir. O qırx yaşınadək Azərbaycanı gəzib dolaşmış, qısa müddətdə Kəlbəcərdə yaşasa da, yenidən Göyçəyə qayıtmış və 1926-cı ildə 105 yaşında Ağkilsədə vəfat etmişdir.

Sənətkar 72-dən artıq aşıq havasını sazda çalar və məharətlə oxuyarmış. İstedadlı söz-saz ustası Gəncə, Qazax, Qarabağ, İrəvan, Naxçıvan, Kəlbəcər, Şəmkir, Gürcüstan, Dağıstan və başqa bölgələri əlində saz gəzib dolaşar, el məclislərini idarə edərmiş.

Aşıq Ələsgər yaradıcılığında təbiətin təsviri xüsusi yer tutur. Doğma yurdun füsunkar təbiəti – dağları, meşələri, çayları, bulaqları, barlı-bəhərli bağları onun “Dağlar”, “Yaylaq”, “Şah dağı” və b. şeirlərində yüksək bədiiliklə tərənnüm edilib.

Bu gözəlliklər içərisində insan obrazının, gözəlin də öz yeri var. Aşığın gözəli onun gördüyü, qəlbən sevdidiyi, sadə, mehriban, həyalı, yaraşılıq elat qızlarıdır. Ələsgərin təsvirində onlar zahirən olduğu kimi, daxilən də gözəldirlər. “Güləndam”, “Düşdü”, “Bəyistan” və s. şeirlərində olduğu kimi.

Aşıq sənətinin özünəməxsus ənənələrindən biri də şagird yetişdirməkdir. İstedadlı və təcrübəli aşıq gözəl səsə, iti hafizəyə malik gənclərdən şagird seçib sənətin sirlərini öyrədir, hazır olduqlarını yəqin etdikdən sonra sərbəst aşıqlıq etmələrinə icazə verərdi. Aşıq Ələsgər Aşıq Hüseynalı, Aşıq Mustafa, Aşıq Nəcəf, Aşıq Yusif, Aşıq Mikayıl, Aşıq İsa, Aşıq Əsəd kimi tanınmış aşıqlar yetişdirmişdir.

ASHIG OF JUSTICE - ALASGAR

Keywords: AshigAlasgar, ashig, poetry, ashig art, poem

The article examines the life and work of Ashig Alasgar, one of the masters of Azerbaijani ashig art, and gives examples from his poetry. Ashig Alasgar raised the art of Goycha ashig to a new level with his high ashig skills, enriched it in form and content. In the rich creativity of Ashig Alasgar, couplets, gerayly, divani, mukhammas, dodaqdaymaz tajnis and dozens of other poetic images have special places. Unique and honest expression of nature and appraisal of love are distinct features of his lyricism.

AshigAlasgar, who is a notable representative of Azerbaijani literature and poetry, is standing alongside the masters of Ozan-Ashig art of the whole Turkic world. Ashigwho has served his people with his saz and his word for more than 80 years, has created pieces of poetry so full of flow, sweetness and warmth that they are still known by heart to this day. Works of this ashig of just are admired in all of South Caucasus, Dagestan and Turkic nations.

Ashig was born in 1821 in Aghkilsa village in Goycha district of Erivan Khanate. Ashig whose first pieces were dedicated to his unfulfilled love and dire times, was a student of Ashig Aly, had travelled to Turkiye and Iran, and had sparred with words against famous ashigs. Until the age of 40 he had spent his time travelling around Azerbaijan, then having moved from Kalbajar back to Goycha he had died in Aghkilsa in 1926 at the age of 105.

His skillset included playing more than 72 ashig tunes using his saz, an ashig string instrument. Prominent master of words would travel to Ganja, Gazakh, Karabakh, Erivan, Nakhchivan, Kalbajar, Shamkir, Georgia, Dagestan and other surrounding regions to play and lead local gatherings.

Ashiq Alasgars art includes a special place for description of nature. Breathtaking nature of homeland – mountains, forests, rivers, waterfalls, fruit-bearing gardens have been adored in his poems “Daglar”, “Yaylaq”, “Şah dağı” etc. with high figurativism.

There is also exclusive place for characters and beauties in his great work. For Ashig, beauties are the familiar, lovely, simple, nice, humble and modest local girls. In Alasgar’s description they are as beautiful inside as they are on the outside. Just like it is in his “Gulendam”, “Dushdu”, “Beyistan” and other poems.

Another specific custom of the ashig art is apprenticeship. A talented and experienced ashig would pick youngsters with a good voice and sharp memory, and teach them the secrets of art, prepare them to become a proper ashig till they are ripe. Ashiq Alasgar has nurtured many other prominent ashigs such as Ashig Mustafa, Ashig Najaf, Ashig Yusif, Ashiq Mikayil, Ashiq Isa, Ashiq Asad and so on.

Sol əldə kağız var, sağ əldə qələm,

Bir yanda nəşə var, bir yanda ələm.

Ələsgər tək şirinzəban, xoşkəlam,

Bivəfa dünyaya gəldi də getdi...

Azərbaycan ədəbiyyatının, xalq şeirmizin seçkin nümayəndəsi Aşıq Ələsgər bütövlükdə ümumtürk ozan-aşıq sənətinin ustadlarındanıdır. Xalqımıza sazı və sözü ilə 80 ildən artıq ləyaqətlə xidmət etmiş Dədə Ələsgərin aşıq şeirləri o qədər axıcı, şirin və ürəyəyatımlıdır ki,

bu gün də dillər əzbəridir. Haqq aşığının yaradıcılığı bütün Cənubi Qafqazda, Dağıstanda və türkdilli xalqlar arasında sevilir.

Aşıq 1821-ci ildə Göyçə mahalının Ağkilsə kəndində dünyaya gəlmişdi. İlk şeirlərini uğursuz sevgisi və zəmanədən şikayətə həsr edən Ələsgər ustad Aşıq Alının şagirdi olmuş, Türkiyə və İrana səfər etmiş, məşhur aşıqlarla deyişmişdir. O qırx yaşınadək Azərbaycanı gəzib dolaşmış, qısa müddətdə Kəlbəcərdə yaşasa da, yenidən Göyçəyə qayıtmış və 1926-cı ildə 105 yaşında Ağkilsədə vəfat etmişdir.

Sənətkar 72-dən artıq aşiq havasını sazda çalar və məharətlə oxuyarmış. Yüksək istedadla malik bu söz-saz ustadı Gəncə, Qazax, Qarabağ, İrəvan, Naxçıvan, Kəlbəcər, Şəmkir, Gürcüstan, Dağıstan və başqa bölgələrini əlində saz gəzib dolaşar, el məclislərini idarə edərmiş:

Aşıq olub diyar-diyar gəzənin,
Əvvəl, başda pür kəmalı gərəkdi.
Oturub-durmaqda ədəbin bilə,
Mərifət elmində dolu gərəkdi.

Xalqa həqiqətdən mətləb qandıra,
Şeytanı öldürə, nəfsin yandıra.
El içində pak otura, pak dura,
Dalısınca xoş sədalı gərəkdi.

Danışdığın sözün qiymətin bilə,
Kəlməsindən ləli-gövhər süzülə.
Məcəzi danışa, məcəzi gülə,
Tamam sözü müəmmalı gərəkdi.[2.s.124].

Aşıq Ələsgər yaradıcılığında təbiətin təsviri xüsusi yer tutur. Doğma yurdunun füsunkar təbiəti – dağları, meşələri, çayları, bulaqları, barlı-bəhərli bağları onun “Dağlar”, “Yaylaq”, “Şah dağı” və b. şeirlərində yüksək bədiiliklə tərənnüm edilib.

Bahar fəslə, yaz ayları gələndə,
Süsənli, sünbüllü, lalalı dağlar.
Yoxsulu, ərbabı, şahı, gədanı,
Tutmaz bir-birindən aralı dağlar.

Xəstə üçün təpəsində qar olur,
Hər cür çiçək açır, lələzar olur.

Çeşməsindən abi-həyat car olur,
Dağdır möhnəti, məlalı dağlar [3, s.59].

Bu gözəlliklər içərisində insan obrazının, gözəlin də öz yeri var. Aşığın gözəli onun gördüyü, qəlbən sevdiyi, sadə, mehriban, həyalı, yaraşılıq elat qızlarıdır. Ələsgərin təsvirində onlar zahirən olduğu kimi, daxilən də gözəldirlər. “Güləndam”, “Düşdü”, “Bəyistan” və s. şeirlərində olduğu kimi.

Səni gördüm, əl götürdüm dünyadan,
Ala gözlü, qələm qaşlı Güləndam!
Alma yanağını, ay qabağını,
Görən kim, aqlım çaşdı, Güləndam... [2, s.89].

Aşıq Ələsgər yaradıcılığında təcnislər də xüsusi yer tutur. Folklorşünas, professor Azad Nəbiyev bu barədə yazır: “Aşıq Ələsgər təcnis yaradıcılığı ilə poetik ifadənin ən uca zirvəsinə yüksələ bilmişdir. O, təcnisin yeni şəkillərini və tiplərini yaratmaqla onu aşıq şeirinin işlək formasına çevirmiş, müstəzad təcnis, cığalı təcnis, ayaqlı təcnis, dodaqdəyməz təcnis, dildönməz və başqa şəkildə ölməz poetik nümunələr yaratmışdır” [1, s.241]. “Başa-baş” təcni dediklərimizə parlaq bir nümunədir:

A bimürvət həsrətini çəkməkdən,
İllər ilə xəstə düşdüm başa-baş.
Mən aşıqəm başa-baş,
Oxu dərsin başa-baş.
Eşqindən səməndərəm,
Oda yandım başa-baş.
“Can” deyənə “can” deyinən mərdanə,
Baş qoyanın qoy yolunda başa-baş.[3, s.185].

Aşıq Ələsgər yaradıcılığında “Dünya” obrazı ən çox işlənən obrazlardandır. Xalq yazıçısı Elçin yazır: “Dünya”nın yüksək bədii-estetik şəkildə obrazlaşması klassik Şərq ədəbiyyatında, o cümlədən Azərbaycan klassik poeziyasında ara-sıra təsadüf olunan bir hadisədir. Ancaq klassik aşıq poeziyasında bu obraz özünün ən kütləvi ifadəsini tapmışdır və həmin poeziyanın estetik-fəlsəfi tərkib hissəsinə, məxsusi faktına çevrilmişdir. Sənətimizin tarixində elə bir ustad aşıq tapmaq çətinidir ki, “Dünya”ya xüsusi şeir həsr etməsin, yaxud digər şeirlərində bir obraz kimi, “Dünya”dan istifadə etməsin” [6, s.561].

Bu mövzulu şeirlərdən bir örnək:

Aldanıb dünyanın cah-cəlalına,
Haram qarışdırar öz halalına.

Xəyanət eyləyən qonşu malına
Haqqın divanına qaldı da getdi.

Və ya:

Ay həzərat, gəlin sizə söyləyim,
Bu dünyanın xəyanəti çıxıbdı.
İnsaflar azalıb, mürvət gödəlib,
Qazıların mazarratı çıxıbdı.

Ustad sənətkarın yaradıcılığında ustadnamələri də mühüm yer tutur. Bu mövzuda yazdığı “Gərəkdi”, “Olmaz” şeirləri xalq müdriqliyinin bədii ifadəsidir.

Bu dünyanı mən təcrübə eylədim,
Namərd körpü salsa, onda ad olmaz.
Bir mərd ilə ağı yesən – şirindi,
Yüz namərdlə şəkər yesən– dad olmaz.

Məlum olduğu kimi aşiq sənətinin özünəməxsus ənənələrindən biri də şagird yetişdirməkdir. İstedadlı və təcrübəli aşiq yaxşı səsə, dərin hafizəyə malik gənclərdən şagird seçib sənətin sirlərini onlara öyrədər, hazır olduqlarını yəqin etdikdən sonra sərbəst aşıqlıq etmələrinə icazə verərdi. Aşiq Ələsgər Aşiq Hüseynalı, Aşiq Mustafa, Aşiq Nəcəf, Aşiq Yusif, Aşiq Mikayıl, Aşiq İsa, Aşiq Əsəd və s.kimi tanınmış aşıqlar yetişdirmişdir.

Aşiq Ələsgər irsi, Aşiq Ələsgər sənəti əbədiyaşardır. O, Ozan-Aşiq sənətinin zirvəsində dayanan ustad sənətkar, nadir söz xiridarıdır. Nə qədər ki, Azərbaycan var, Dədə Ələsgərin adı yaddaşlarda yaşayacaqdır.

Ədəbiyyat

1. Nəbiyev A. Azərbaycan aşiq məktəbləri. Bakı, “Nurlan” 2004.
2. Aşiq Ələsgər. Əsərləri. Bakı, 1999.
3. Aşıqlar. 1957.
4. Aşiq Ələsgər. İkinci kitab. Bakı, “Elm”, 1973.
5. Qasımlı M. Ozan-aşiq sənəti. Bakı, “Uğur” 2003.
6. Elçin. Daha dərin qatlara. Seçilmiş məqalə və esselər. Bakı, “Təhsil”, 2019.

WOMAN'S RIGHT TO CHOOSE DRESSING AND ATTIRE

Astha Dixit

¹ BALLB Student School of Law, Sharda University, Greater Noida, India

Abstract

Despite constituting one half of the human race, women occupy the lower end of most gendered hierarchies. Instead of making the world a more secure place for women, customary practice subjects them to prurient scrutiny and focuses on extraneous detail such as the clothing they wear. Dress codes can be a manifestation of underlying discriminatory attitudes and reflect a desire to control women's sexuality, objectifying women and denying their personal autonomy. Norms associated with dress codes are often one way in which ideas and stereotypes about gender identity and roles are conveyed in law, policy and practice. They often impact much more heavily on women because states and other actors believe they are entitled to regulate women's dress as the symbolic embodiment of a community's values, whether or not these values are shared by the individuals on whom they are enforced. Certain dress codes are still imposed on women. The trolling of women for not wearing bra, attacks upon wearing hijab in Karnataka, etc. are some of the recent examples where women in India are confronting undue pressure for their basic right to wear whatever they feel comfortable in.

Key Words: Woman, religion, dress, prejudice.

QUALITY OF ISLAMIC EDUCATION JOURNAL IN INDONESIA

Evita Nur APRILIANA ¹, Agus SUTIYONO ²

¹ Universitas Islam Negeri Walisongo Semarang, Faculty of Education and Teacher Training, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6128-3524>

² Universitas Islam Negeri Walisongo Semarang, Faculty of Education and Teacher Training, <https://orcid.org/0000-0002-8199-8153>

ABSTRACT

This article intends to evaluate the quality level of Indonesian publications in Islamic education subjects. Over the past two decades, the rise of Islamic education journals has been significant. As of December 2021, the Science and Technology Index (SINTA) comprises 102 journals on Islamic education, Islamic education management, early childhood Islamic education, and Islamic education of elementary school pupils. Content analysis is done utilizing data in the SINTA database to examine this publication. Most Islamic education publications are at SINTA levels 4 and 5. Only 11 journals are ranked in SINTA level 2, while none are in SINTA level 1. Based on these results, extra efforts are needed to improve the journal's quality. In addition, several journals have not been indexed in SINTA, which may be of good quality. The report advises future efforts involving Islamic education articles indexed in local and international databases.

Keywords: Journal Quality; Islamic Education Journal; Abstracting and Indexing.

1. INTRODUCTION

Islamic education discipline continues to proliferate. As a result, Indonesia becomes the most significant contributor of articles about Islamic education in the database Scopus. This is supported by the emergence of universities that offer Islamic education programs. According to data from the Directorate General of Islamic Education's website, Indonesia has 340,169 Islamic educational institutions [1], both formal and informal. Additionally, regulations require graduate students, lecturers, and academics in Islamic college environments to publish articles.

Furthermore, responding to rapid research development, universities in Indonesia are competing to spur their students, both at undergraduate, graduate, and doctoral levels, to publish thesis or dissertations in reputable journals. These characteristics of the educational environment have heightened the demand for high-quality publications devoted to Islamic education. However, the existence of this reality begs the following question: Is the demand for scientific papers to be published in this journal related to the number of high-quality journals? This article will assess the quality of Islamic education journals published in Indonesia.

There are numerous methods for determining a journal's quality status. Indexing is a widely used technique for tracking and identifying a journal's quality [2]. The indices are well-known and widely utilized, including Scopus, the Social Science Citation Index, and the Emerging Sources Citation Index. The Indonesian Ministry of Higher Education and Technology has designated the journal indexed in this database as a respectable international

publication. Meanwhile, journals indexed on DOAJ are classified as having a medium level of reputability [3].

The Science and Technology Index (SINTA) was launched in 2016 by the Republic of Indonesia's Ministry of Technology Research and Higher Education. The SINTA database can be accessed using the following URL: <https://sinta.kemdikbud.go.id>. Its mission is to evaluate lecturers, study programs, institutions, and publications in Indonesia and act as an objective index. Indonesian journals are classified as having a SINTA rating of 1 (the highest) to 6 (the lowest) [4,5].

During this time, the research development on the quality of publications in Islamic education is still limited. First, the author found studies on publications in Islamic education quality, including; Rhoni Rodin, which discusses the challenges and readiness of libraries in Islamic universities in the face of the digital era 4.0. The results showed that the readiness and challenges of Islamic higher education libraries in Indonesia should improve the service of physical facilities service and develop digital facilities. Libraries also need to prepare themselves for user behavior changes that also change with the times [6]. Second, Aminiy, Azhar, and Ariawan wrote about the visualization of research results of lecturers of Makassar state Islamic universities during the covid-19 pandemic. Through bibliometric analysis, the author mentioned that most article journals welcomed covid-19 publications during the pandemic, and half of the number of publications used Indonesian. In addition, the study found two terms that are often used in publications, namely Pendidikan (education) and pembelajaran (learning) [7].

The authors have not found a paper that focuses on the quality of Islamic education journals. Therefore, this paper aims to complement the previous research. So, the research will review the quality of publications in Islamic education journals in Indonesia. The results of this study contribute to providing a thorough knowledge related to Islamic education journals to encourage authors, publishers, universities, and other parties to improve the quality of Islamic education journals.

2. METHODS

The research was conducted using a simplified quantitative content analysis adopted from Handoko [8], which examined the quality of Indonesian periodicals devoted to Islamic economics and finance. The Journal of Islamic Education's data is available at <https://sinta.kemdikbud.go.id>. The first stage in the search procedure is locating a journal containing the following keywords: Islamic Education, Islamic education, Islamic religious education, and Islamic education management. In December 2021, a journal search was undertaken. Following that, the authors tracked through journals classified as "education." The year, publishing type, language, and publication cost.

3. RESULTS AND DISCUSSION

One hundred two journals were identified as journals that discuss focus and scope in the field of Islamic education, details of these journals can be found in the table. 1. of the

102 journals, there are two journals whose web cannot be accessed; therefore, this paper only examines 100 Indonesian Islamic education journals whose websites can be accessed.

Table. 1. List of Indonesian journals in the field of Islamic education indexed at SINTA

Name	Publisher	Ranking	Issue	Language	Year
Edukasi Islami: Jurnal Pendidikan Islam	Tarbiyah Department of the Sekolah Tinggi Agama Islam Al Hidayah in Bogor	S2	2	Indonesia; English	2012
Nadwa: Jurnal Pendidikan Islam	Faculty of Education and Teacher Training, Universitas Islam Negeri Walisongo, Indonesia	S2	2	English	2012
Jurnal Pendidikan Islam	Faculty of Tarbiya and Teacher Training UIN Sunan Gunung Djati.	S2	2	English	2012
Tadris: Jurnal Pendidikan Islam	the Tarbiyah Department of State Islamic Institute of Madura	S2	2	Indonesia; English	2006
Jurnal Pendidikan Islam	Faculty of Tarbiyah and Education State Islamic University (UIN) Sunan Kalijaga Yogyakarta, Indonesia	S2	2	English	2012
Ta'dib: Jurnal Pendidikan Islam	Tarbiyah and Teaching Science Faculty of UIN Raden Fatah Palembang.	S2	2	English	1995
Edukasia: Jurnal Penelitian Pendidikan Islam	Islamic Education Program of IAIN Kudus	S2	2	English	2013
Jurnal Pendidikan Agama Islam	Universitas Islam Negeri Sunan Kalijaga	S2	2	English	2003
Jurnal Pendidikan Agama Islam (Journal of Islamic Education Studies)	Universitas Islam Negeri Sunan Ampel	S2	2	English	2013
Elementary : Islamic Teacher Journal	Islamic Elementary School Teacher Education Study Program (PGMI), Islamic Education (Tarbiyah) Department, State College on Islamic Studies (STAIN) Kudus.	S2	2	English	2013

Edukasia Islamika: Jurnal Pendidikan Islam	Faculty of Education and Teacher Training, Institut Agama Islam Negeri Pekalongan, Indonesia	S2	2	English	2016
Al-Tadzkiyyah: Jurnal Pendidikan Islam	the Journal of Study Program of islamic Education and teacher training, faculty of Education and teacher training of Universitas Islam Negeri Raden Intan Lampung	S3	2	Indonesia; English	2012
Al-Tanzim : Jurnal Manajemen Pendidikan Islam	Islamic Faculty of Nurul Jadid University, Probolinggo, East Java, Indonesia.	S3	3	English	2017
Nidhomul Haq: Jurnal Manajemen Pendidikan Islam	Program Pendidikan Manajemen Pendidikan Islam Institut Pesantren KH Chalim Pacet Mojokerto	S3	3	Indonesia; English	2016
Istawa: Jurnal Pendidikan Islam (IJPI)	Postgraduate Universitas Muhammadiyah Ponorogo, Indonesia	S3	2	English	2016
Nazhruna: Jurnal Pendidikan Islam	Program Studi Pendidikan Islam Institut Pesantren KH Abdul Chalim Mojokerto	S3	3	English	2018
EVALUASI: Journal of Islamic Education Management	STAI Ma'had Aly Al-Hikam Malang	S3	2	Indonesia; English	2017
Ta'dibuna: Jurnal Pendidikan Islam	LPPM Universitas Ibn Khaldun Bogor	S3	4	Indonesia	2012
POTENSIA: Jurnal Kependidikan Islam	Faculty of Tarbiyah and Teacher Training State Islamic University Sultan Syarif Kasim Riau Indonesia	S3	2	Indonesia; English	2015
Ta'dib : Jurnal Pendidikan Islam	Faculty of Tarbiyah and Teacher Training, Bandung Islamic University	S3	2	English	2000
MUDARRISA: Jurnal Kajian Pendidikan Islam	Program Studi Pendidikan Guru Madrasah Ibtidaiyah (PGMI) IAIN Salatiga	S3	2	English	2009

Ta'allum: Jurnal Pendidikan Islam	Fakultas Tarbiyah dan Ilmu Keguruan, Institut Agama Islam Negeri (IAIN) Tulungagung, Jawa Timur, Indonesia.	S3	2	Indonesia	2013
Jurnal At-Tarbiyat: Jurnal Pendidikan Islam	Faculty of Education Management Islamic University An-Nawawi Purworejo,	S3	3	Indonesia; English	2018
MANAGERIA: Jurnal Manajemen Pendidikan Islam	Department of Islamic Education Management the Faculty of Tarbiyah and Teaching Sciences, UIN Sunan Kalijaga Yogyakarta.	S3	2	English	2016
Progresiva : Jurnal Pemikiran dan Pendidikan Islam	Islamic Education Study Program, the University of Muhammadiyah Malang	S3	2	English	2018
Tadrib: Jurnal Pendidikan Agama Islam	Universitas Islam Negeri Raden Fatah	S3	2	Indonesia	2015
Jurnal Pendidikan Agama Islam Al-Thariqah	Universitas Islam Riau	S3	2	Indonesia	2016
Jurnal Mudarrisuna: Media Kajian Pendidikan Agama Islam	Universitas Islam Negeri Ar-Raniry	S3	4	Indonesia	2011
Tarbowy: Indonesian Journal of Islamic Education	Universitas Pendidikan Indonesia	S3	2	Indonesia, arabic; english	2018
Halaqa : Islamic Education Journal	Universitas Muhammadiyah Sidoarjo	S3	2	English	2017
DAYAH: Journal of Islamic Education	Universitas Islam Negeri Ar-Raniry Banda Aceh	S3	2	Indonesia; English	2018
Southeast Asian Journal of Islamic Education	Institut Agama Islam Negeri Samarinda	S3	2	Indonesia; English	2018
Indonesian Journal of Islamic Education Studies (IJIES)	Institut Agama Islam Tribakti Kediri	S3	2	Indonesia; English	2018

JALIE: Journal of Applied Linguistics and Islamic Education	Institut Keislaman Abdullah Faqih (INKAFA) Manyar Gresik	S3	2	Indonesia	2017
Jurnal Penelitian Pendidikan Islam	Program Pascasarjana Institut Agama Islam Darussalam (IAID)	S4	2	Indonesia; English	2015
Jurnal Tarbiyatuna : Kajian Pendidikan Islam.	LPPM Institut Agama Islam Ibrahimy Genteng Banyuwangi	S4	2	Indonesia	2017
BELAJEA: Jurnal Pendidikan Islam	Labor Pengelolaan dan Penerbitan Jurnal Ilmiah STAIN Curup	S4	2	Indonesia; English	2016
Intiqad: Jurnal Agama dan Pendidikan Islam	Universitas Muhammadiyah Sumatera Utara	S4	2	Indonesia	2016
Jurnal Pendidikan Islam Indonesia	Program Pascasarjana Universitas Ibrahimy Situbondo	S4	2	English	2016
Islamic Management: Jurnal Manajemen Pendidikan Islam	Sekolah Tinggi Agama Islam Al Hidayah Bogor	S4	2	Indonesia; English	2018
Al-Idarah: Jurnal Kependidikan Islam	Department of Islamic Education Management, Universitas Islam Negeri Raden Intan Lampung, Indonesia	S4	2	Indonesia	2015
Dirasat: Jurnal Manajemen dan Pendidikan Islam	Program Pascasarjana Universitas Pesantren Tinggi Darul Ulum (Unipdu) Jombang	S4	2	Indonesia	2015
Al Ulya: Jurnal Pendidikan Islam	Institut Agama Islam Sunan Giri Bojonegoro	S4	2	Indonesia; English	2016
Tadbir: Jurnal Manajemen Pendidikan Islam	Institut Agama Islam Negeri Sultan Amai Gorontalo	S4	2	Indonesia; English	2016
Al-Tarbawi Al-Haditsah: Jurnal Pendidikan Islam	FTIK IAIN Syekh Nurjati Cirebon	S4	2	Indonesia	2016
At-Ta'lim : Media Informasi Pendidikan Islam	Institut Agama Islam Negeri Bengkulu	S4	2	Indonesia	2009

Tawazun: Jurnal Pendidikan Islam	Program Studi Magister Pendidikan Islam, Sekolah Pascasarjana Universitas Ibn Khaldun Bogor	S4	3	Indonesia	2007
EDUKASI : Jurnal Pendidikan Islam (e-Journal)	Sekolah Tinggi Agama Islam Muhammadiyah Tulungagung	S4	2	English	2013
HIKMAH: Jurnal Pendidikan Islam	STAI Tuanku Tambusai Pasir Pengaraian	S4	2	Indonesia	2009
Jurnal Manajemen Pendidikan Islam Al-Idarah	LPPM STIT Pringsewu	S4	2	Indonesia	2016
J-PAI: Jurnal Pendidikan Agama Islam	Universitas Islam Negeri Maulana Malik Ibrahim Malang	S4	2	Indonesia	2014
TA'DIBUNA: Jurnal Pendidikan Agama Islam	Universitas Islam Sultan Agung	S4	2	Indonesia; English	2018
At-Ta'dib: Jurnal Ilmiah Prodi Pendidikan Agama Islam	Sekolah Tinggi Agama Islam Negeri Teungku Dirundeng Meulaboh	S4	2	Indonesia	2006
SYAMIL: Jurnal Pendidikan Agama Islam (Journal of Islamic Education)	Institut Agama Islam Negeri Samarinda	S4	2	Indonesia; English	2013
EduReligia : Jurnal Pendidikan Agama Islam	Universitas Nurul Jadid	S4	2	Indonesia	2017
Geneologi PAI : Jurnal Ilmiah Bidang Pendidikan Agama Islam	Universitas Islam Negeri Sultan Maulana Hasanuddin Banten	S4	2	Indonesia; English	2014
al-Iltizam: Jurnal Pendidikan Agama Islam	IAIN Ambon	S4	2	Indonesia	2016
Paramurobi: Jurnal Pendidikan Agama Islam	Universitas Sains Al-Quran Wonosobo	S4	2	Indonesia	2018
Tarbawi : Jurnal Pendidikan Agama Islam	Universitas Muhammadiyah Makassar	S4	2	Indonesia; English	2016
AL-WIIDAN: Journal of Islamic Education Studies	Universitas Islam Raden Rahmat	S4	2	Indonesia	2016
Jurnal Isema : Islamic Educational Management	UIN Sunan Gunung Djati Bandung	S4	2	Indonesia; English	2016

Journal of Research and Thought on Islamic Education (JRTIE)	Institut Agama Islam Negeri Pontianak	S4	2	Indonesia	2018
SYAMIL: Jurnal Pendidikan Agama Islam (Journal of Islamic Education)	Institut Agama Islam Negeri Samarinda	S4		Indonesia;English	web tak bisa diakses
AL-HAYAT: Journal of Islamic Education	Al-Hayat Al- Istiqomah Foundation	S4	2	English	2017
Eduprof: Islamic Education Journal	Institut Agama Islam Bunga Bangsa Cirebon	S4	2	Indonesia	2019
Al-Hikmah: Indonesian Journal of Early Childhood Islamic Education	STAI Al-Hikmah Tuban	S4	2	Indonesia	2017
re-JIEM (Research Journal of Islamic Education Management)	Institut Agama Islam Negeri Madura	S4	2	Indonesia	2018
Al-Munawwarah : Jurnal Pendidikan Islam	LP3M STAI Nahdlatul Wathan Samawa	S5	2	Indonesia	2016
IQ (Ilmu Al-qur'an): Jurnal Pendidikan Islam	Institut PTIQ Jakarta	S5	2	Indonesia	2018
Adaara: Jurnal Manajemen Pendidikan Islam	Prodi Manajemen Pendidikan Islam, Fakultas Tarbiyah, Institut Agama Islam Negeri (IAIN) Bone	S5	2	Indonesia	2017
Al- Fikr: Jurnal Pendidikan Islam	Institut Agama Islam Negeri Sorong	S5	2	Indonesia	2017
Tarbawy : Jurnal Pendidikan Islam	IAIN Syaikh Abdurrahman Siddik Bangka Belitung	S5	2	Indonesia	2017
J-MPI (Jurnal Manajemen Pendidikan Islam)	Universitas Islam Negeri Maulana Malik Ibrahim Malang	S5	2	Indonesia	2016
JURNAL PENDIDIKAN ISLAM AL-ILMI	Fakultas Agama Islam Universitas Muhammadiyah Luwuk	S5	2	Indonesia	2018
Al-Manar : Jurnal Komunikasi dan Pendidikan Islam	STAI Masjid Syuhada Yogyakarta	S5	2	Indonesia; English	2015
Tarbawi : Jurnal Pendidikan Islam	Universitas Islam Nahdlatul Ulama Jepara	S5	2	Indonesia	2014

Attaqwa: Jurnal Ilmu Pendidikan Islam	STAI Daruttaqwa Gresik	S5	2	Indonesia	2004
Al-Bahtsu: Jurnal Penelitian Pendidikan Islam	Institut Agama Islam Negeri Bengkulu	S5	2	Indonesia	2016
Ta'dibi : Jurnal Manajemen Pendidikan Islam	STAI Luqman Al-Hakim (STAIL) Surabaya	S5	The website can not be accessed		
At-Tarbawi: Jurnal Kajian Kependidikan Islam	Islamic Education and Teacher Training Faculty, Institut Agama Islam Negeri Surakarta, Central Java, Indonesia	S5	2	Indonesia	2016
El-Idare: Jurnal Manajemen Pendidikan Islam	Universitas Islam Negeri Raden Fatah	S5	2	Indonesia	2015
Raudhatul Athfal: Jurnal Pendidikan Islam Anak Usia Dini	Universitas Islam Negeri Raden Fatah Palembang	S5	2	Indonesia; English	2017
Al-Idaroh : Jurnal Studi Manajemen Pendidikan Islam	STIT Al-Urwatul Wutsqo Jombang	S5	2	Indonesia	2017
Dirasah : Jurnal Studi Ilmu dan Manajemen Pendidikan Islam	Sekolah Tinggi Ilmu Syariah Faqih As'ary Kediri	S5	2	Indonesia; English	2019
Al-I'tibar : Jurnal Pendidikan Islam	Sekolah Tinggi Keguruan dan Ilmu Pendidikan Nurul Huda	S5	2	Indonesia; English	2015
An-Nizom: Jurnal Penelitian Manajemen Pendidikan Islam	Institut Agama Islam Negeri Bengkulu	S5	3	Indonesia	2016
Educan : Jurnal Pendidikan Islam	Universitas Darussalam Gontor	S5	2	English	2017
AL-ISHLAH: Jurnal Pendidikan Islam	IAIN Parepare	S5	2	Indonesia	2008
Jurnal Pendidikan Islam	Universitas Muhammadiyah Prof Dr Hamka	S5	2	Indonesia	2009
Studia Religia: Jurnal Pemikiran dan Pendidikan Islam	Universitas Muhammadiyah Surabaya	S5	2	Indonesia	2016
TARLIM Jurnal Pendidikan Agama Islam	Universitas Muhammadiyah Jember	S5	2	Indonesia	2018

Indonesian Journal of Islamic Educational Management	UIN Suska Riau	S5	2	Indonesia	2018
IQRO: Journal of Islamic Education	Institut Agama Islam Negeri Palopo	S5	2	Indonesia	2018
Journal Multicultural of Islamic Education	Program Magister Pendidikan Agama Islam FAI Universitas Yudharta Pasuruan	S5	2	Indonesia	2017
Fikrah: Journal of Islamic Education	Universitas Ibn Khaldun	S5	2	Indonesia	2017
Journal of Islamic Education Management (JIEM)	Jurusan Manajemen Pendidikan Islam Fakultas Tarbiyah dan Ilmu Keguruan IAIN Syekh Nurjati Cirebon.	S5	2	Indonesia; English	2018
TARBAWI: Journal On Islamic Education	Universitas Muhammadiyah Ponorogo	S5	2	Indonesia	2017
Jurnal Pendidikan Islam	Universitas Pesantren Tinggi Darul ulum	S6	2	Indonesia	2017
Adabiyah: Jurnal Pendidikan Islam	Universitas Muhammadiyah Sidoarjo	S6	2	Indonesia	2016
Jurnal Ilmu Pendidikan Islam	Institut Agama Islam Qomaruddin Gresik	S6	2	Indonesia; English	2002
Intelegensia: Jurnal Pendidikan Islam	Universitas Islam Nahdlatul Ulama Jepara	S6	2	Indonesia; English	2013
JIE (Journal of Islamic Education)	Sekolah Tinggi Ilmu Tarbiyah (STIT) Muhammadiyah Bangil Pasuruan	S6	2	Indonesia; English	2016

Islamic education journals have only appeared in the last two decades based on the data collected. As illustrated in Figure 1, the earliest journal began publication in 2004. Additionally, Figure 1 demonstrates that these journals have grown dramatically, particularly in the previous five years. Numerous institutions established over 30 journals, with the most significant number of new journals occurring between 2016 and 2018 (60 journals, respectively).

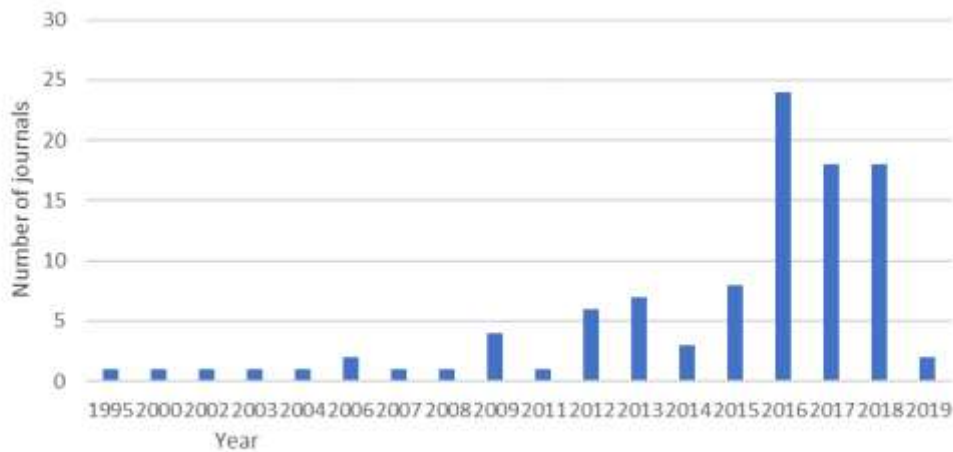

Fig. 1. Annual number of new journal publish.

A large percentage of journals ($n = 92\%$) publish two issues each year, while two (6%) publish three, and the other 2% publish four (Figure 2). As illustrated in Figure 3, the Islamic Education magazine of Indonesia has four language policies: exclusively in Indonesian (27), exclusively in English (9), exclusively in Indonesian and English (23), and exclusively in Indonesian, English, and Arabic (1). The data shows that Indonesian Islamic education journals should start improving their publications using English. Because articles published in English will be acceptable to various circles globally, publications in English can also increase the citation of articles [9].

Fig. 2. Annual number of journal's issues

Fig. 3. Languages

The 100 Islamic education periodicals that served as the study's research objects give open access to all readers. Several journals ask authors to pay article publication charges during the publication process. The article-publication charge is a fee sometimes charged to authors for making works available to open access either in open access journals [10,11]. The existence of open access to scientific journals will help libraries provide adequate reference sources and develop the internet of things in library services. The Internet of things has become one of the massive trends in libraries in following the development of information technology [12]. From the 100 publications devoted to Islamic education, 45 are free, 38 charge article processing fees, and 17 do not disclose their charges on their websites. These

fees range from 100,000 rupiahs (7.2 US dollars) to 2,000,000 rupiahs in Indonesia (150 US dollars).

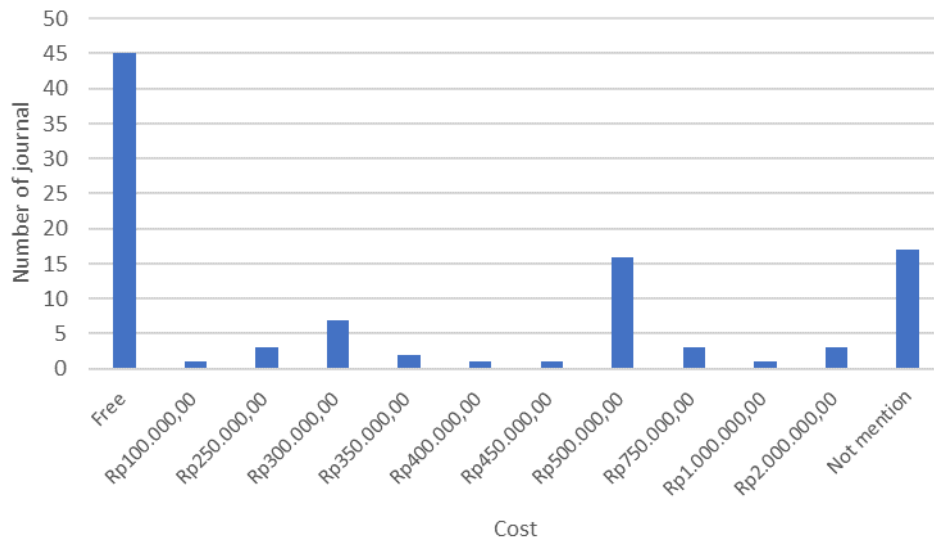

Fig.4. Article of publication fee

According to SINTA data, there are 952 journals devoted to education, including 102 focused on Islamic education. At SINTA level 1, there are no Islamic education journals. Indonesian Islamic education journals have also not been indexed on leading indexers such as Web of Sciences and Scopus. The highest classification is SINTA level 2, including only eleven (11% of) journals. Most Islamic education (n = 32%) is at the SINTA level 4, followed by SINTA level 5 (n = 30%). The remaining journals are classified as SINTA level 6, with two (5%) journals (Figure 4). The highest-ranking is SINTA level 2, including only eleven (11%) journals. Most Islamic education (n = 32%) is at SINTA level 4, followed by SINTA level 5 (n = 30%). The remaining journals are at SINTA level 6, containing two(5%) journals (Figure 4).

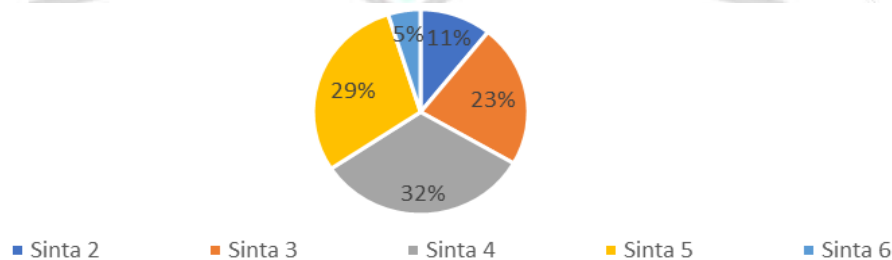

Figure. 5. Distribution of Science and Technology Index Level (SINTA)

However, in the observation of the journal's web page, most of the journals indexed in SINTA have also been indexed by local indexers (Indonesia); Garuda (<http://garuda.ristekdikti.go.id/journal>), Moraref (<https://moraref.kemenag.go.id/archives/journals>) as well as international indexers, such as Crossref, Google Scholar, and DOAJ, Microsoft Academic, Copernicus Index. This study shows that the quality of Islamic education journals in Indonesia needs to be improved. The Editors of Islamic education

journals have a good opportunity to register their journals on international indexes such as Scopus. Because until now, research on Islamic education has been widely published in religious studies journals. The existence of Islamic education journals indexed by Scopus will support Indonesia's research progress.

Therefore, to improve the quality of Islamic education journals in Indonesia, journal editors must continue to follow the development of the world of scientific publications [13]. Some problems during the editing process are; first, the editor stops editing, and the reviewer does not give input and criticism of the settled manuscript. Second, after receiving the editor's input and review, the author does not want to revise the manuscript, so the published article will have low quality. The readiness of the OJS and IT teams also has an important role; they are guided in helping the article process and ensuring that the article remains on the OJS web without spam, viruses, or hackers who can interfere with OJS web connections and displays. Improving the journal quality requires a solid and continuous synergy between authors, editors, reviewers, OJS, and IT teams.

4. CONCLUSION

Evaluation of the quality of Indonesian Islamic education journals is required. The results of this study were beneficial for researchers in determining which journals to publish their research. As discussed previously, it is vital to evaluate the research quality of publications devoted to Islamic education. Regarding journal publishers, the outcomes of this study may serve as an incentive for them to enhance the quality of Indonesian Islamic education publications. None of the journals were classified as SINTA level 1, and just eleven of the 102 journals discovered were classified as SINTA level 2. Most journals are classified as SINTA level 4 or 5, with up to five classified as SINTA level 6.

This research has limitations only focusing on science and technology indexation systems. Many journals were not included in the study. The study ignored other shorteners such as Crossref, DOAJ, Garuda, and Moraref. It could be that journals that have not been indexed in SINTA have better quality. On the other hand, journals that are not indexed in SINTA may be of higher quality. This study demonstrates that further effort is required to increase the journal's quality. The authors propose that additional efforts should be made to incorporate Islamic education journals in abstract databases and other indexing services such as Garuda, Moraref, Crossref, and DOAJ.

REFERENCES

- [1] Direktorat Jendral Pendidikan Islam. Rekapitulasi Data Pokok Pendidikan Islam [Internet]. Kementerian Agama Republik Indones. [cited 2022 Jan 13]. Available from: <http://emispendis.kemenag.go.id/dashboard/?content=data-pendis>.
- [2] Bryce C, Dowling M, Lucey B. The journal quality perception gap. *Res Policy*. 2020;
- [3] Muriyatmoko D. Pengaruh Indeksasi Doaj Terhadap Sitasi Pada Jurnal Terakreditasi Sinta Menggunakan Analisis Regresi Linier. *J Simantec* [Internet]. 2020;7:31–38. Available from: <https://journal.trunojoyo.ac.id/simantec/article/view/6527>.
- [4] Ahmar AS, Kurniasih N, Irawan DE, et al. Lecturers' Understanding on Indexing

- Databases of SINTA, DOAJ, Google Scholar, SCOPUS, and Web of Science: A Study of Indonesians. *J Phys Conf Ser* [Internet]. 2018;954:012026. Available from: <https://iopscience.iop.org/article/10.1088/1742-6596/954/1/012026>.
- [5] Fadhilaturrahmi F, Erlinawati E, Ananda R. Workshop Sinta 2 dan Google Scholar di Universitas Pahlawan Tuanku Tambusai. *J Abdidas* [Internet]. 2020;1:203–209. Available from: <https://abdidias.org/index.php/abdidias/article/view/45>.
- [6] Rodin R. The Islamic College Libraries in Indonesia Facing Era 4.0: Analysis of Challenges and Readiness. *Libr Philos Pract* [Internet]. 2021;6011. Available from: https://digitalcommons.unl.edu/libphilprac/6011?utm_source=digitalcommons.unl.edu%2Flibphilprac%2F6011&utm_medium=PDF&utm_campaign=PDFCoverPages.
- [7] Aminy MM, Azhar A, Ariawan S. Visualizing lecturers' publications submitted to institutional repository during the COVID-19 pandemic: a case of Mataram State Islamic University, Indonesia. *Libr Philos Pract* [Internet]. 2021;6199. Available from: https://digitalcommons.unl.edu/libphilprac/6199?utm_source=digitalcommons.unl.edu%2Flibphilprac%2F6199&utm_medium=PDF&utm_campaign=PDFCoverPages.
- [8] Handoko LH. Current status of Indonesian journals in the field of Islamic economics and finance. *Sci Ed* [Internet]. 2020;7:61–64. Available from: <http://escienceediting.org/journal/view.php?doi=10.6087/kcse.191>.
- [9] Di Bitetti MS, Ferreras JA. Publish (in English) or perish: The effect on citation rate of using languages other than English in scientific publications. *Ambio* [Internet]. 2017;46:121–127. Available from: <http://link.springer.com/10.1007/s13280-016-0820-7>.
- [10] García JA, Rodriguez-Sánchez R, Fdez-Valdivia J, et al. The author's ignorance on the publication fees is a source of power for publishers. *Scientometrics* [Internet]. 2019;121:1435–1445. Available from: <http://link.springer.com/10.1007/s11192-019-03231-8>.
- [11] Jain VK, Iyengar KP, Vaishya R. Article processing charge may be a barrier to publishing. *J Clin Orthop Trauma* [Internet]. 2021;14:14–16. Available from: <https://linkinghub.elsevier.com/retrieve/pii/S0976566220305087>.
- [12] Handayani F. Tren Masif Internet of Things (IOT) di Perpustakaan. *JIPi J Ilmu Perpust dan Inf* [Internet]. 2019;4. Available from: <http://jurnal.uinsu.ac.id/index.php/jipi/article/view/4381>.
- [13] Marušić A. Publishing Scientific Journals in the Digital Age: Opportunities for Small Scholarly Journals. *PRILOZI* [Internet]. 2014;35:17–21. Available from: <https://www.sciendo.com/article/10.1515/prilozi-2015-0003>.

